

Jūsų rankose esanti knyga išleista vykdant projektą „Suaugusiųjų švietimo sistemos plėtra suteikiant besimokantiems asmenims bendrąsias kompetencijas“, kurį inicijavo Švietimo ir mokslo ministerija, vykdė Ugdymo plėtotės centras. Šis Europos socialinio fondo lėšomis remiamas projektas atitinka pagrindinius suaugusiųjų švietimo politikos prioritetus, įvardytus Mokymosi visą gyvenimą strategijoje (2008).

Leidinyi papildoma nuo 2007 metų Švietimo ir mokslo ministerijos leidžiamą „Suaugusiųjų švietimo“ leidinių seriją, kurią sudaro andragogikos teorijos knygos, skaitinių vadovėliai ir metodinės praktinės knygos. Leidiniai skirti besimokantiems suaugusiesiems, suaugusiųjų mokytojams, švietimo administratoriams, aukštųjų mokyklų studentams ir dėstytojams bei visiems suaugusiųjų švietimu besidomintiems asmenims.

BAR kodas

UGDymo
PLĖTOTĖS
CENTRAS

Švietimo ir mokslo ministerija

MOKSLAS • EKONOMIKA • SĄVLAIDA

Kuriame Lietuvos ateitį

EUROPOS SĄJUNGA

EUROPEAN UNION

Pilietinis švietimas: pagalbininkas rinkėjui

Pilietinis švietimas: pagalbininkas rinkėjui

25

Suaugusiųjų švietimas

Pilietinis švietimas:
pagalbininkas rinkėjui
Skaitinių vadovėlis suaugusiesiems

Gediminas Vitkus, Rasa Aškinytė-Degėsiene

Pilietinis švietimas: pagalbininkas rinkėjui

Skaitinių vadovėlis suaugusiesiems

UDK 32.01

Vi336

Skaitinių vadovėlis „Piliietinis švietimas: pagalbininkas rinkėjui“ parengtas ir išleistas įgyvendinant projektą „Suaugusiųjų švietimo sistemos plėtra suteikiant besimokantiems asmenims bendrąsias kompetencijas“.

Šis Europos socialinio fondo lėšomis remiamas projektas atitinka pagrindinius suaugusiųjų švietimo politikos prioritetus, įvardytus Mokymosi visą gyvenimą strategijoje (2008).

Projekto vykdytojas

Ugdymo plėtotės centras

Daugiau informacijos ieškokite www.suaugusiujušvietimas.lt

Leidinį parengė:

prof. Gediminas Vitkus, Rasa Aškinytė-Degėšienė

UGDYMO
PLĖTOTĖS
CENTRAS

Švietimo ir mokslo ministerija

© Gediminas Vitkus, Rasa Aškinytė-Degėšienė, 2013

© Nacionalinis mokymų centras, 2013

© Ugdymo plėtotės centras

ISBN 978-609-8053-07-4

Turinys

Pratarmė.....	7
---------------	---

Įvadas.....	9
-------------	---

1 DALIS

POLITINIS DALYVAVIMAS IR RINKIMAI: KODĖL VERTA BALSUOTI?.....13

1. Rinkimų istorija.....	13
2. Rinkimai ir demokratija.....	20
3. Atstovavimas.....	24
4. Rinkimų funkcijos.....	28
5. Rinkimų rūšys.....	31
6. Referendumai ir plebiscitai.....	39

2 DALIS

POLITINĖS PARTIJOS IR RINKIMAI: KĄ IR KODĖL RENKAME?.....43

7. Rinkimai ir socialinė struktūra.....	43
8. Rinkimai ir politinės partijos.....	46
9. Rinkimai ir politinės ideologijos.....	51

3 DALIS

RINKIMŲ ORGANIZAVIMAS: KAIP PASIRINKTI IR BALSUOTI?.....57

10. Rinkimų sistemos.....	57
11. Rinkimų teisės nustatymas.....	63
12. Rinkimų apygardos ir apylinkės.....	70

4 DALIS

RINKIMŲ SISTEMOS: KAIP NUSTATYTI BALSAVIMO REZULTATUS? 75

13. Rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų iškėlimas ir registravimas.....75

14. Rinkimų kampanija 80

15. Balsavimas ir rezultatų nustatymas.....84

Pabaigos žodis 91

Literatūra 93

Rinkimai yra išskirtinis šiuolaikinės politikos procesas, vertas ypatingo dėmesio. Kaip tik jiems ir skirta ši knyga. Iš karto pažymėsime, kad gilinantį rinkimus, svarbu skirti šio proceso turinį ir formą. Rinkimų turinys – tai laisvas ir periodiškasis pasirinkimas tarp kandidatuoti tinkamų asmenų. Rinkimų forma – tai teisinių procedūrų visuma.

Todėl ir ši knyga iš esmės skirta šioms dviem temoms, kurios suskirstytos į keturias dalis. Pirmoji ir antroji dalis skirta rinkimų turiniui. Jose nagrinėjama, kodėl, kas, ką ir už ką renka. Šiose dalyse aptarsime modernios demokratijos ir jos pagrindinio skiriamą bruožą – laisvų periodinių rinkimų sąsajoje gimstančius reiškinius – rinkimų tipus, politines partijas, partines sistemas, politines ideologijas bei populizmą ir demagogiją.

Trečioji ir ketvirtoji dalis skirta rinkimų procedūrai, pradedant nuo rinkimų organizavimo ypatybių, tarp jų aptariant ir paprasto rinkėjo dalyvavimo aspektus, ir baigiant rinkimų organizatorių rūpesčiais užtikrinant sąžiningus rinkimus, nustatant jų laimėtojus ir pralaimėtojus.

Tiesa, reikėtų pastebėti, kad norint giliau suvokti šį politinį reiškinį, ši perskyra tarp rinkimų formos ir turinio yra labai svarbi. Tačiau kartu būtina turėti omenyje, kad tai tik intelektualinis pratimas, kurį atliekame savo mintyse. Tikrovėje forma ir turinys yra vienas nuo kito neatskiriami. Turinys negali egzistuoti be formos. Lygiai taip pat ir forma neturi prasmės be turinio. Neišrinksime reikalingų pareigūnų, jeigu nesilaikysime procedūrų. Vis dėlto, kad ir kaip laikytumėmės procedūrų, tai neturės prasmės, jeigu jose nebus turinio – laisvo piliečių pasirinkimo.

Tikimės, kad ši knyga prisidės prie rinkimų proceso turinio ir formos vienybės užtikrinimo, o susipažinęs su joje dėstomomis mintimis, skaitytojas į rinkimų procesą pažvelgs naujomis akimis.

Sakydami, kad vos ne visą žmogaus gyvenimo turinį sudaro nuolatinė būtinybė rinktis tarp įvairių galimybių, labai neapsiriktume. Vos ne kiekviename žingsnyje – ar tai būtų buitis, profesijos pasirinkimas, šeimos kūrimas, atostogų planai – reikia rinktis ir priimti sprendimus. Kartais aplinkybės būna stipresnės už žmogų ir riboja jo pasirinkimą, tačiau net ir susidūrus su didžiausiomis kliūtimis, išlieka tam tikra apsisprendimo ir pasirinkimo galimybė. Todėl nieko stebėtino, kad ir tokia svarbi žmonių gyvenimo sritis kaip politika irgi yra persunkta nuolatine būtinybe rinktis ir spręsti.

Politika yra susijusi su valdžia, su visuomenės pasidalijimu į valdančiuosius ir valdomuosius, todėl pirmiausia ir tenka rinktis bei spręsti, kas valdo, kas turi teisę priimti visiems privalomus sprendimus ir reikalauti, kad jie būtų vykdomi. Istoriskai valdžios galimybė ir teisė valdyti piliečius būdavo įtvirtinama įvairiais būdais. Šią įvairovę apibendrinęs vokiečių sociologas Maxas Weberis (1864–1920) išskyrė tris variantus – valdžia piliečiams gali būti įtvirtinama remiantis arba *tradicija*, arba *charizma*, arba *teisinėmis procedūromis*.

Tradicinė valdžia – tai tokia valdžia, kuri remiasi per ilgą laiką susiformavusiu žmonių įpročiu paklusti. Tokios tradicijos pavyzdžiu gali būti per amžius susiklostęs paprotys, kad aukščiausioji valdžia valstybėje priklauso monarchui, o pereiti iš vieno rankų į kitas ji gali tik paveldėjimo būdu, t. y. mirus senajam monarchui, į sostą gali įžengti tik jo įpėdinis. Tradicija turi ypatingą reikšmę nustatant, kas būtent gali būti karaliaus įpėdiniu – jo vyriausiasis sūnus, vyriausioji duktė ar karaliaus brolis ir t. t. O galbūt naujas karalius turi būti išrinktas? Todėl jeigu mirus karaliui kas nors pažeisdavo nusistovėjusią tradiciją užimdavo sostą savavališkai, tokia valdžia būdavo laikoma neteisėta. Istorijoje žinoma daug atvejų, kai kildavo ištisi pilietiniai karai tarp teisėto sosto įpėdinio ir valdžios užgrobdėjo šalininkų.

Reikia pažymėti, kad tradicija, kaip vyriausybės valdžios įtvirtinimo būdas, nėra tik praeities reikalas. Ji vaidina svarbų vaidmenį ir šiais laikais. Jos įtaka pradeda reikštis tada, kai vienos vyriausybės valdžia valstybėje išsilaiko ilgesnį laiką. Tokiu atveju žmonės pamažu prisitaiko prie tos vyriausybės politikos, nors daugelio ji gal ir netenkina. Tačiau tokiai vyriausybei, kuri išsilaiko ilgesnį laiką ir kurios teisė valdyti remiasi piliečių įpročiu jai paklusti, atkrita rūpestis nuolat įrodinėti piliečiams, kad ja reikia pasitikėti. O įrodyti, kad esamą vyriausybę ir jos politiką reikia iš esmės pakeisti ir kad ji neatitinka tikrųjų visuomenės interesų, tenka tiems piliečiams, jų grupėms ar organizacijoms, kurios tuo suinteresuotos. Jeigu tokių vyriausybės priešininkų yra nedaug – vyriausybė paprasčiausiai gali su jais susidoroti jėga, bet nesukeldama didesnių neramumų visuomenėje, kuri iš įpročio išlieka rami ir paklusni.

Charizma, kaip vyriausybės valdžios teisėtumo užtikrinimo būdas, yra viena svarbiausių tiek praeities, tiek šiuolaikinėje politikoje. Ji susijusi su konkrečiais politiniais

lyderiais, jų išskirtiniais gebėjimais vesti paskui save tautą ir įtikinti ją vykdomos politikos teisingumu. Graikiškas žodis *charisma* reiškia stebuklingą žmogaus savybę, savotišką Dievo dovaną, kurios neturi paprasti žmonės. Todėl asmuo, kuris, kitų žmonių manymu, turi charizmą, gauna ir teisę valdyti paprastus mirtinguosius.

Charizmatiškų lyderių iškilimas ir atėjimas į valdžią ypač būdingas naujai besikuriančioms valstybėms, kurių vyriausybės valdžia negali remtis nusistovėjusiomis tradicijomis. Naujai besikuriančiose valstybėse labiausiai pasitikima tokiomis vyriausybėmis, kurias sudaro žmonės, įsitikinimais ir nuostatomis artimi daugumai piliečių, arba jau turintys didelių nuopelnų savo valstybei. Pavyzdžiui, daugelyje naujų valstybių vyriausybės piliečiai patiki todėl, kad jų lyderiai vadovavo kovai už nepriklausomybę. George'as Washingtonas (1732–1799) tapo pirmuoju Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentu pirmiausia todėl, kad būtent jo vadovaujamos karinės pajėgos iškovojo pergalę prieš Anglijos karaliaus kariuomenę. Ir kituose kraštuose naujas vyriausybės sudarydavo tos partijos ar organizacijos bei jų lyderiai, kurie daugiausiai būdavo prisidėję prie nepriklausomybės iškovojo, pavyzdžiui, Izraelyje – Darbo partija, Indijoje – Nacionalinis kongresas, Alžyre – Nacionalinio išsivadavimo judėjimas, Lietuvoje – Sąjūdis ir t. t.

Charizmos bruožų politiniai lyderiai gali įgyti ne tik dėl ankstesnių savo nuopelnų valstybei, bet ir dėl sėkmingos, rezultatyvios vyriausybės politikos. Paprastai kiekvienos valstybės piliečiai iš savo vyriausybės reikalauja elementarių dalykų – viešosios tvarkos užtikrinimo, valstybės teritorijos ir sienų saugumo, ekonominio augimo, tautos kultūros klestėjimo ir t. t. Ir jeigu vyriausybė susidoroja su šiais valstybiniais uždaviniais, tai jos lyderiai piliečių akyse įgyja charizmos bruožų, vyriausybės valdžia vis labiau įsitvirtina. Tačiau jeigu vyriausybė ir jos lyderiai su šiais uždaviniais nesusidoroja, vis daugiau piliečių jų teisę valdyti ima laikyti abejotina.

Tiek *tradicinė*, tiek *charizmatinė* valdžia iš esmės yra efektyvios, bet kartu turi ir rimtų trūkumų. Tradicine valdžia besiremiantis išmintingas monarchas yra tikra Dievo dovana valstybei. Deja, niekas negali užtikrinti, kad tokiomis pat savybėmis pasižymės ir jo įpėdinis. Charizmatiški lyderiai gali suvienyti žmones ir vesti juos paskui save. Tačiau niekas negali užtikrinti, kad toks lyderis neprives savo tautos prie katastrofos, kaip tai nutiko tokių charizmatiškų asmenybių, kaip Napoleono Bonaparto (1769–1821) ar Adolfo Hitlerio (1889–1945), atvejais. Nenuostabu, kad šiuolaikinėse moderniose demokratinėse valstybėse valdžios parinkimo klausimas sprendžiamas remiantis iš anksto nustatytomis *teisinėmis procedūromis*, tarp kurių svarbiausią ir pagrindinę vietą užima reguliariai vykstantys aukščiausiųjų valdžios institucijų, o neretai ir pareigūnų *rinkimai*.

Laimėti rinkimai ir kitos teisinės procedūros yra stiprus šiuolaikinių valstybių vyriausybių valdžios pagrindas. Piliečiai, naudodamiesi balsavimo teise, demokratiniuose rinkimuose gali pasirinkti tiek jiems tinkamą valdžią, vyriausybės sudėtį ir jos lyderius. Tie politikai, kurie laimi rinkimuose daugumą balsų ir sudaro vyriausybę,

paprastai visada turi didelį piliečių pasitikėjimą (žinoma, jeigu neliesime tų atvejų, kada rinkimų rezultatai yra klastojami).

Suprantama, kad kam nors gali nepatikti ir tokiu būdu sudaryta vyriausybė bei jos lyderiai. Dar daugiau, piliečiai gali pradėti skųstis, kad buvo apgauti, o išrinktoji valdžia nepateisino įdėtų vilčių. Tačiau tokiu atveju rinkėjai gali kaltinti tik save. Juk niekas jų nevertė balsuoti būtent taip, o ne kitaip. Vis dėlto net ir tokia padėtis nėra padėtis be išeities. Laikas nenumaldomai bėga. Atėjus naujų rinkimų laikui, netinkami lyderiai ir vyriausybė gali būti nušalinti ir pakeisti kitais, labiau keliančiais pasitikėjimą politikais. Reguliarūs rinkimai suteikia žmonėms galimybę eksperimentuoti ir išrinkti tuos, kas valdo geriausiai.

Tiesa, tokie skeptikai, kaip žymus filosofas Karlas Raimundas Popperis (1902–1994), iš principo abejoja, ar įmanoma išrinkti tinkamą vyriausybę. Pasak jo, rinkėjų dauguma retai kada būna teisi, o talentingi politikai yra retenybė. Tačiau filosofas sutinka, kad rinkimai vis dėlto yra visos demokratinės valdymo sistemos pamatinis principas. Kol valdžia bus renkama, ji visada bus atskaitinga piliečiams. Jeigu piliečių dauguma ir neišsirinks tinkamos valdžios, esant rinkimų galimybei, vėliau ji visada galės ją pakeisti kita, galbūt tinkamesne.

Praktinės užduotys

1. Ar sutinkate su sociologų išskiriamais valdžios įtvirtinimo būdais? Kokius valdžios įtvirtinimo būdus išskirtumėte jūs?
2. Išvardykite po du–tris valstybių pavyzdžius, kuriose valdžia įtvirtinama remiantis tradicija, charizma, teisinėmis procedūromis.
3. Kokia, jūsų nuomone, valdžios perdavimo tradicija vyravo Lietuvoje skirtingais istoriniais laikotarpiais?
4. Dirbdami porose sudarykite charizmatiškiausių Lietuvos, Europos Sąjungos, pasaulio politikų sąrašą. Pasirinktinai aptarkite keleto jų istorinį indėlį į savo šalies, kontinento, pasaulio politinius procesus.
5. Ar pritariate nuomonei, kad piliečiams sudėtinga išsirinkti tinkamą valdžią? Aptarkite, kokios priežastys ir motyvai lemia piliečių apsisprendimą rinkimų metu?
6. Ar norėtumėte dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktas į valdžią? Plačiau pakomentuokite savo pasirinkimo motyvus?

1 DALIS. POLITINIS DALYVAVIMAS IR RINKIMAI: KODĖL VERTA BALSUOTI?

1. Rinkimų istorija

Kadangi politika ir valdžia yra neatsiejamos nuo būtinybės rinktis, nenuostabu, kad ir rinkimai (kalbant moksliskiau – rinkimų institutas) žinomi ir naudojami jau nuo seniausių laikų. Jie buvo naudojami senovės Graikijos miestuose valstybėse, Romos imperijoje, viduramžiais kai kuriuose kraštuose (tarp kurių buvo Lenkijos ir Lietuvos valstybė) būdavo renkami valdovai, o Šventojoje Romos imperijoje – imperatoriai ir netgi pats Romos popiežius. Prisiminkime keletą reikšmingiausių istorinių faktų, kai ypač svarbų vaidmenį vaidino rinkimai.

Rinkimai senovės Atėnuose

Demokratijos, kaip ypatingos valstybės valdymo formos, kurioje svarbų vaidmenį vaidino ir rinkimai, tėvynė laikoma senovės Graikija. Daugelis jos miestų valstybių V amžiuje prieš Kristų nusprendė monarchų ir aristokratų valdžią pakeisti valdžia, kuri atitiktų daugumos piliečių norus ir poreikius. Daugiausia žinių išliko apie Atėnų demokratiją, kuri pirmiausia pasižymėjo tuo, kad į valstybės valdymą buvo įtraukta daug piliečių.

Atėnų demokratijos pagrindas – tautos susirinkimas (eklezija). Atėniečiai miesto reikalų svarstyti rinkdavosi kas devynias dienas. Eklezijoje būdavo priimami visi reikšmingiausi sprendimai, renkama 500 Taryba ir aukščiausieji pareigūnai – strategai. Dalyvauti, kalbėti ir balsuoti galėjo kiekvienas pilietis nuo 18 metų. Tiesa, ne visi piliečiai galėdavo atvykti į ekleziją, paprastai susirinkdavo iki 5–6 tūkstančių žmonių. Žinoma, kad toks kiekis žmonių galėtų ką nors nuspręsti, reikėdavo ypatingos drausmės ir organizacijos. Todėl visus aptariamus klausimus iš anksto ruošdavo Taryba, kurią sudarė 500 piliečių nuo 30 metų.

Įdomu tai, kad jie būdavo renkami vieniems metams ne konkurencinių rinkimų pagrindu, bet burtais. Atėniečiai manė, kad valdyme turi dalyvauti visi piliečiai, todėl burtų traukimas buvo laikomas tinkamesne priemone atrinkti kandidatus negu konkurenciniai rinkimai. Tik karvedžiai strategai būdavo renkami iš tautos susirinkimo narių ne burtais.

Vis dėlto demokratija senovės Atėnuose gyvavo neilgai. Jau po Peloponeso karo, kurį 404 metais prieš Kristų Atėnai pralaimėjo, buvo suardyta ir kuri

laiką pamiršta lygiateisio piliečių dalyvavimo, priimant valstybinius sprendimus, idėja. Ją pakeitė labiau „aristokratiški“ rinkimų taikymo variantai.

Šventosios Romos imperatoriaus rinkimai

Šventosios Romos imperijos pradžia skaičiuojama nuo Karolio Didžiojo karūnacijos 800 metais. Tuomet imperija buvo tikra Europos imperijos užuomazga, nes jungė dabartinių Prancūzijos, Vokietijos, Italijos ir Beneliukso valstybių teritorijas. Tačiau 814 metais mirus Karoliui Didžiajam, kilo kova dėl valdžios. Susiklosčiusią padėtį taikliai ir tiksliai apibūdino Dietrichas Schwanitzas:

Besivaidijanti imperija suskilo į Vokietiją ir Prancūziją. Dabar jos ėmė peštis dėl to, kas liko, – būtent dėl Italijos. Ji atiteko Vokietijai. Tai tapo jos bėda, nes kartu jai teko ir popiežius, ir imperatoriaus karūna, tad Vokietija, užuot buvusi normali valstybė, turėjo virsti Šventąja vokiečių tautos Romos imperija: 962 metais Vokietijos karalius Otonas I, vadinamas Didžiuoju, buvo vainikuotas imperatoriumi.

Nuo tada vokiečiams nebepavyko nusikratyti imperijos naštos. Rezultatas tas, kad vokiečių kunigaikščiai be paliovos pešėsi dėl imperatoriaus sosto. Tai sutrukdė anuomet atsirasti pavaldėtinai monarchijai, kuri galėtų suvienyti šalį: Vokietijos karaliai buvo renkami.¹

Iš pradžių imperatoriumi būdavo renkamas galingiausios vokiečių kunigaikščių giminės atstovas, kuris turėjo būti iš ankstesnio karaliaus giminės. Iš pradžių rinkimai nebuvo kaip nors reglamentuojami. Į suvažiavimus, skirtus naujojo imperatoriaus rinkimams, galėjo atvykti visa Vokietijos diduomenė, nors paprastai dėl sudėtingo susisiekimo dalyvaudavo tik artimiausių regionų atstovai. Suprantama, kad rinkikų kolegijos neapibrėžtumas kėlė nesutarimų, dviejų ar daugiau konkuruojančių laimėtojų išrinkimą, nes kunigaikščiams sunkiai sekėsi susitarti dėl bendro kandidato. Galiausiai 1356 metais imperatorius Karolis IV inicijavo vadinamosios Aukso bulės priėmimą, kurioje, be visa kita, buvo nustatyta ir imperatoriaus rinkimo tvarka.

Nuo to laiko Frankfurte prie Maino, kuris tapo nuolatine imperatoriaus rinkimų vieta, mirus senajam imperatoriui, susirinkdavo septyni rinkikai arba elektoriai (vok. *Kurfürsten*), kurie balsų dauguma išrinkdavo naująjį imperatorių. Tais septyniais elektoriais turėjo būti Mainco, Kelno ir Tryro vyskupai bei Bohemijos, Reino Palatino, Saksonijos ir Brandendurgo kunigaikščiai². Pagal Aukso bulės nuostatus, skaičiuojant balsus turėjo būti laikomasi daugumos principo, t. y. imperatoriui išrinkti užteko keturių balsų.

1 Schwanitz Dietrich. *Ką turi žinoti kiekvienas išsilavinęs žmogus*. Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 81.

2 Tokia tvarka išsilaiškė be pakeitimų iki 1623 metų, kai Palatino vietą užėmė Bavarija. 1648 metais Palatinas buvo atstatytas, paliekant ir Bavariją, o 1708 metais Hanoveris tapo devintuoju elektoriumi. Žr. Davies Norman. *Europa: istorija*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 404.

Romos popiežiaus rinkimai

Romos Katalikų Bažnyčia yra griežtai hierarchizuota organizacija, tačiau ir ji negali išsiversti be rinkimų. Nuo pat jos įsigalėjimo Europos politiniame ir dvasiniame gyvenime pradžios retkarčiais Romos Katalikų Bažnyčia susidurdavo su darnaus popiežiaus sosto perdavimo įpėdiniui problema. Nuo 1059 metų popiežių rinkdavo kardinolai, bet procedūros neapibrėžtumas kartais privesdavo iki kuriozų. Bene plačiausiai žinoma popiežiaus Grigalijaus X, kuris galiausiai ir ryžosi sutvarkyti popiežiaus rinkimų procedūrą, išrinkimo istorija:

Susirinkę Viterbo vietoje 1268 metų pabaigoje kardinolai kivirčijosi ištisus trejus metus. Jų išsiskinėjimai taip įsiutino miesto valdžią, kad kardinolų rezidencijos durys buvo užrakintos iš lauko, paskui nuimtas stogas, o jų aprūpinimas maistu sumažintas iki būtinausio minimumo.

Nuo to laiko kardinolų kolegija turėjo susirinkti Vatikano rūmuose Romoje per 15 dienų nuo popiežiaus mirties. <...> Tada popiežiaus rūmų valdytojas turėdavo uždaryti jų Eminencijas tinkamoje patalpoje, paprastai Siksto koplyčioje, ir laikyti juos tenai *con chiave* („užrakintus“), kol jie nepriims sprendimo.

Rinkti kardinolai galėjo vieningu pritarimu be balsavimo komitetų nutarimų arba, kaip vėliau tapo įprasta, slaptu balsavimu. Balsavimai būdavo rengiami iš ryto ir po pietų; kiekvienas kardinolas įmesdavo kortelę su jo pasirinkto kandidato vardu į stovinčią ant altoriaus taurę. Kasdien rūmų valdytojas sudegindavo krosnyje nesėkmingai pasibaigusį balsavimo ratų korteles – pro kaminą virsdavo juodi dūmai. Balsavimai tęsdavosi tol, kol vienas kandidatas gaudavo du trečdalius ir dar vieną balsą. Tada rūmų valdytojas apie tai pranešdavo baltų dūmų signalu...³

Lietuvos didžiojo kunigaikščio rinkimai

Nėra išlikę daug žinių, kaip Lietuvos kunigaikščiai tapdavo didžiais kunigaikščiais. Vis dėlto vienas liudijimas apie Aleksandro išrinkimą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu 1492 metais yra užfiksuotas. Tiesa, ne pati procedūra, bet jos pabaiga:

Greitai po karaliaus Kazimiero mirties lietuvių ponai Vilniuje sušaukė seimą, kuriame Vosylius ir Mykolas Glinskiai ir Slucko kunigaikštis Simonas, taip pat Alšėnų, Mstislavo ir Giedraičių kunigaikščiai, nepranešdami lenkams (o tai prieštaravo unijai), Kazimierų sūnų Aleksandrą pagal tėvo norą ir prašymą Vilniaus pilyje išrinko Lietuvos [didžiuoju] kunigaikščiu. Karūnacija vyko kaip visada pagal įprastą ceremoniją: uždėjo jam perlais ir brangakmeniais papuoštą kunigaikštišką kepurę ir mantija apsiautė. Tada

3 Ten pat, p. 406.

jau jį sostan pasodino, o Vilniaus vyskupas jam palaiminimą suteikė, kalbą pasakė lietuvis Chreptavičius, Lietuvos maršalas, ir pagal seną paprotį nuogą kalaviją jam įteikė ir tokius žodžius ištarė: „Šviesiausias kunigaikšti, mūsų išrinktas kunigaikščiu ir vadu, paimk šį kalaviją ir valdyk mus, ir atmink, jog šioje kunigaikštystėje esi viršiausias, ir ji svarbesnė už visas kitas svetimas imperijas ir karalystes; tik taip mus norėk valdyti, idant vienoje rankoje kalaviją, o kitoje skeptrą laikytum, tai yra nedorus griežtumu ir teisingumu idant sutramdytum, o dorus savo valdoviškumu, paslaugumu ir geraširdiškumu idant trauktum prie savęs. Jei tai įgyvendinsi, būsi lygus kiekvienam karaliui, o jei kur prasižengsi, tada ten savo ir mūsų pražūtis priežastimi būsi.“ Tai pareiškęs padavė jam kalaviją, kurį jis paėmęs dėkojo jiems už tai ir įsipareigojo būti visada maloningas valdovas.⁴

Viduramžių parlamentai

Taigi nėra visiškai teisinga sakyti, kad atėniška lygiateisio piliečių dalyvavimo priimant valstybinius sprendimus idėja buvo visiškai pamiršta. Viduramžiais ji pakeitė tik savo pavidalą ta prasme, kad atspindėjo įsitvirtinusių luominę visuomenės struktūrą. Tačiau ir luominės visuomenės, ypač aukštesnieji luomai, siekė riboti ir kontroliuoti į absoliutizmą linkusių valdovų valdžią. Ir tam jiems buvo reikalingos vienokios arba kitokios atstovavimo institucijos, kurias be rinkimų būtų buvę sunku sudaryti.

Štai Anglijos politinę raidą iš esmės lėmė viduramžiais įsteigtas parlamentas, t. y. Visuotinis karalystės susirinkimas, numatytas 1215 metais karaliaus Jono Bežemio pasirašytoje Didžiojoje Laisvių Chartijoje. Tai buvo labai svarbus dokumentas, kuriuo apribojama karaliaus valdžia, garantuojamos laisvų žmonių teisės, prekybos laisvė, mokesčių įvedimo tvarka.

Demokratiniais pagrindais tvarkėsi ir panorusios būti nepriklausomos nuo Šventosios Romos imperijos laisvųjų valstiečių bendruomenės Alpe. 1291 metais norėdami apsisaugoti nuo Habsburgų valdžios, trys miškingi Alpių kraštai – Uris, Švicas ir Untervaldenas – susivienija į Šveicarijos konfederaciją, prie kurios 1315 metais prisijungia Liucerna, Ciurichas ir Bernas. Demokratijos užuomazgų galima aptikti ir Skandinavijos kraštuose. Pavyzdžiui, Islandijos parlamentas – Altingas laikomas seniausiu pasaulio parlamentu (savo veiklą pradėjo 930 metais).

Žinoma, prisimenant viduramžių parlamentus, būtų neatleistina pamiršti Lenkijos ir Lietuvos valstybės seimų ir seimelių. Abiejų Tautų Respublikoje 16–18 šimtmečiais susiformavo ir veikė unikali visos Europos mastu bajoriškoji demokratija. Vienas jos bruožų – valstybės valdovo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostas nebuvo paveldimas. Mirus senajam monarchui, naujasis būdavo renkamas pagal unikalią net trijų rūšių seimus apimančią procedūrą.

---

4 Baliulis Algirdas, Meilus Elmantas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdieninis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 47.

Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rinkimai po Liublino unijos

1572 metais mirus ir palikuonių nepalikus paskutiniam Jogailaičių dinastijos valdovui Žygimantui Augustui, buvo nuspręsta, kad monarcho sostas nebus paveldimas ir senajam valdovui mirus bus renkamas naujasis. Tam buvo nustatyta procedūra, kuri praktiškai nepakitusi išliko iki pat valstybės žlugimo XVIII amžiaus pabaigoje.

Teoriškai pagal šią procedūrą bet kuris katalikų tikėjimą išpažįstantis bajoras galėjo pretenduoti būti karaliumi, tačiau praktiškai pagal jėgas tai buvo tik labai turtingiems ir įtakingiems šalies magnatams ar kitų šalių dinastijų atstovams.

Siekiant išrinkti naująjį karalių, paeiliui buvo šaukiami trys skirtingi seimai:

- konvokacinis seimas, kurį sukviesdavo Gniezo arkivyskupas, laikinai eidavęs karaliaus pareigas. Susirinkę į seimą bajorai nustatydavo rinkimų datą, parengdavo naują bajorų ir karaliaus sutartį (lot. *pacta conventa*), svarstydavo galimus kandidatus. Paprastai toks seimas trukdavo apie dvi savaites;
- elekcinis seimas, kurio metu bajorai balsuodavo už kandidatą į sostą. Seimo dalyvių skaičius nebuvo ribojamas, galėjo dalyvauti bet kuris bajoras. Kadangi dalyvių prisirinkdavo labai daug – iki kelių tūkstančių, seimo posėdžiai vykdavo lauke, už miesto. Debatai, ginčai, svarstymai, balsavimas trukdavo gana ilgai, apie šešias savaites;
- karūnavimo seimas, kuris, kaip jau sako pats pavadinimas, vykdavo karūnavimo, priesaikos bajorams, *pacta conventa* pasirašymo ir daugelio kitokių ceremonijų metu. Viskas užtrukdavo iki dviejų savaitių.

* * *

Taigi ir ankstesniais laikais rinkimai buvo svarbūs įgyvendinant žmonių apsisprendimą dėl to, kas valdys ir kokia politika bus vykdoma. Vis dėlto tenka pripažinti, kad jų vaidmuo buvo santykinai ribotas (rinkimuose dalyvaudavo nedidelis žmonių kiekis, tik atskiri privilegijuotieji luomai), o ir jie patys dažniausiai vykdavo nereguliariai ir ne visada buvo susiję su valdžios ir politikos pasikeitimu. Gi rinkimai, kokius esame įpratę matyti šiandien, kuriuose dalyvauja jau santykinai daug valstybės gyventojų ir kurių rezultatai yra nepaprastai svarbūs visam vyriausybei ir jos politikos likimui, pradėti praktikuoti palyginti neseniai, tik XVIII amžiaus pabaigoje–XIX amžiaus pradžioje, pradėjus įgyvendinti demokratinį valstybės valdymo būdą ir vis labiau plečiant balsavimo teisę turinčių piliečių gretas galiausiai iki visuotinės rinkimų teisės.

Reikšmingu atskaitos tašku reikėtų laikyti jau XVII amžiuje Anglijoje įvykusią revoliuciją, kurios metu pasipriešinta karaliaus pretenzijoms įvesti absoliučią valdžią ir nustatyta, kad aukščiausioji valdžia arba, kitaip tariant, suverenitetas, dabar

priklausys ne valdovui, bet valstybės tautai atstovaujančiam parlamentui.

XVIII amžiaus pabaigoje despotiškosios Anglijos karaliaus „globos“ atsikratė ir įsteigė demokratinę respubliką Šiaurės Amerikos kolonijos. 1787 metų Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucijoje pirmą kartą buvo nuosekliai išdėstyti demokratinio valdymo principai, įtvirtintos asmens laisvių ir teisių garantijos bei visuotinių rinkimų teisė.

Galiausiai 1789 metais prasidėjusi Prancūzijos revoliucija yra ta dramatiška riba, nuo kurios demokratija ir rinkimai jau plito ir po kitus Europos ir pasaulio kraštus. 1789 metais Prancūzijoje pirmą kartą rinkimų teisė buvo paskelbta valstybės piliečių teise, panaikinti luomai, o visi žmonės pripažinti lygūs prieš įstatymą.

Tiesa, nuo to laiko, kai visuotinė rinkimų teisė iš deklaracijų persikėlė į realų gyvenimą, dar gerokai užtruko. Diegiant demokratinio valdymo sistemą, įvairiuose kraštuose dar ilgai buvo ginčijamasi, kas iš piliečių turi teisę dalyvauti rinkimuose. Buvo diskutuojama, ar piliečio dalyvavimas rinkimuose yra jo *teisė* ar darbas, funkcija, *pareiga* savo tautai. Jeigu tai yra piliečio teisė, vadinasi, dalyvauti rinkimuose gali visi suaugę ir sveiko proto piliečiai. Jeigu dalyvavimas rinkimuose yra tarnyba savo tautai, tokiu atveju rinkėjas reiškia ne savo asmenišką nuomonę apie vieną ar kitą kandidatą, o yra visos tautos valios reiškėjas. Tačiau tokiu atveju būtų neatsakinga šį darbą pavesti atlikti be atodairos visiems piliečiams. Rinkti tautos atstovus, kurie valdys valstybę, yra sunkus ir atsakingas darbas. Vadinasi, ši tarnyba, kaip ir bet kurie kiti darbai, turi būti pavesta tik tiems žmonėms, kurie yra tinkamiausi ir geriausiai tam pasirengę. Pavyzdžiui, kas būtų, jeigu architektas pradėtų gydyti dantis, o odontologas – projektuoti įvairias statybas.

Kaip tik tokiais samprotavimais buvo grindžiamas vienokių ar kitokių apribojimų arba *cenzų* piliečių rinkimų teisei įvedimas. Kad pilietis galėtų dalyvauti rinkimuose, jis turi atitikti tam tikrus reikalavimus, turėti tam tikrą kvalifikaciją. Tarp įvairių naudotų cenzų galima paminėti tokius kaip amžių, lytį, turtą, sėslumą ir išsilavinimą.

Kita besiginčijanti pusė cenzinius visos tautos atstovų rinkimų teisės apribojimus laiko demokratijos principų pažeidimu, nes piliečių dalyvavimą rinkimuose laiko ne pareiga, ne tarnyba savo tautai, o neatimama kiekvieno piliečio teise. Todėl norint suformuoti tikrai teisėtą ir demokratinę vyriausybę, reikia leisti dalyvauti rinkimuose visiems, išskyrus mažamečius, bepročius ir nusikaltėlius.

Diskusija tarp cenzinės ir visuotinės rinkimų teisės, prasidėjusi po Prancūzijos didžiosios revoliucijos XVIII amžiaus pabaigoje, tebesitęsia iki šiol. Tačiau visuotinės rinkimų teisės šalininkai neabejotinai yra labai daug pasiekę, ir dauguma cenzų yra panaikinta. Pavyzdžiui, moterys rinkimų teisę Didžiojoje Britanijoje gavo 1918 metais,

Jungtinėse Amerikos Valstijose – 1920-aisiais, o Prancūzijoje, Italijoje, Graikijoje ir kituose Europos kraštuose – po Antrojo pasaulinio karo. O štai turto cenzas XX amžiaus pabaigoje iš viso niekur nebetaikomas.

Praktinės užduotys

1. Užpildykite lentelę *Svarbiausi istoriniai rinkimų bruožai* ir bendrai aptarkite svarbiausius rinkimų aspektus.

	Laikotarpis, metai	Svarbiausios rinkimų procedūros	Dalyvių skaičius rinkimų procedūrose	Amžiaus cenzas
Senovės Atėnai				
Šventosios Romos imperija				
Romos popiežiaus rinkimai				
Lietuvos didžiojo kunigaikščio rinkimai				
Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rinkimai po Liublino unijos				

2. Aptarkite, kokie istoriniai rinkimų bruožai, procedūros išliko iki šių dienų?
3. Kokios priežastys skatino įvesti įvairius rinkimų teisės apribojimus?
4. Kaip manote, ar šių dienų rinkimuose būtų tikslinga įvesti rinkimų cenzus? Rasite galimus variantus ir pateikite po keletą argumentų savo nuomonei pagrįsti.

2. Rinkimai ir demokratija

Trumpai susipažinome su rinkimų istorija ir sužinojome, kad šis institutas vis plačiau buvo taikomas valstybių gyvenime. O vis labiau išitvirtinant demokratinei valdymo formai, tapo neatskiriama politinio proceso dalimi. Dabar plačiau aptarkime rinkimų ir demokratijos ryšį.

Terminas *demokratija* šiandien taikomas ir vartojamas labai plačiai ir pačiuose netikėčiausiuose kontekstuose, bet pirminė jo reikšmė yra susijusi su tam tikrais principais paremta valstybės valdymo forma. Pagrindiniai arba *klasikiniai* principai, kurie buvo įgyvendinti dar senovės Atėnuose, o vėliau transformuoti ir pritaikyti modernioms valstybėms, būtų tokie:

- *tautos suverenitetas*, kuris reiškia, kad valstybės tauta pati save valdo;
- *politinė lygybė*, kuri nurodo, kad visi valstybės piliečiai lygiomis teisėmis turi galimybę dalyvauti valstybės valdyme;
- *daugumos valdžia*, reiškianti, kad iškilus nuomonių skirtumui, priimamas toks sprendimas, kurį palaiko dauguma.

Atėnų demokratija dažnai pateikiama kaip ryškiausias *tiesioginės demokratijos* pavyzdys. Tai reiškia, kad valstybės valdyme nuolat, tiesiogiai ir be tarpininkų dalyvauja jos piliečiai. Čia tarsi ir nėra aiškios ribos tarp to, kas valdo ir kas yra valdomas. Vyksta piliečių savivalda. Todėl natūralu, kad esant tokiai valdymo sistemai, kai sprendimus priima visų piliečių susirinkimas, rinkimai vaidina tik antraeilį pagalbinį vaidmenį. Atėnų piliečių susirinkimo taryba, kuri veikdavo tarp susirinkimų, būdavo formuojama burtais ir pagal rotacijos principą. Todėl praktiškai kiekvienam atėniečiui buvo atvira galimybė ir didelė tikimybė pabūti ne tik valdomuoju, bet ir valdančiuoju.

Kita vertus, taip pat gerai žinome, kad tiesioginė demokratija įmanoma tik labai mažose valstybėse. Senovės Atėnuose piliečiai tikrai galėjo susirinkti į vieną vietą ir ką nors drauge nuspręsti. Šiuolaikinėse valstybėse, kurios, palyginti su senovės Graikijos miestais valstybėmis, yra tikri milžinai, tai yra tiesiog neįmanoma. Milijonai piliečių tiesiog fiziškai negalėtų sutilpti kokioje nors aikštėje ar salėje ir juo labiau ką nors kartu nuspręsti dėl valstybės reikalų.

Žinoma, tam tikrais išskirtiniais atvejais vis dėlto įmanoma sužinoti visų valstybės piliečių nuomonę. Tačiau norint operatyviai ir kvalifikuotai spręsti valstybės reikalus, priiminėti sudėtingus įstatymus, tai būtų paprasčiausiai neįmanoma. Dėl to *tiesioginės demokratijos* taikymas šiuolaikinėje valstybėje yra labai ribotas. Šiuolaikinė demokratija iš esmės yra ne tiesioginė, bet *reprezentatyvinė* arba *atstovaujamoji*. Išeitų, kad nors valdžia priklauso valstybės tautai, tačiau ji valdo save ne tiesiogiai, bet per savo *renkamus* atstovus, kurie, kitaip negu visa tauta, jau yra pajėgūs susirinkti į vieną vietą, į

vieną susirinkimą – *asamblėją* arba *parlamentą* – ir visos tautos vardu spręsti valstybės valdymo klausimus, formuoti kitas reikiamas valstybės valdžios institucijas.

Tokia būtų pati paprasčiausia *klasikinė demokratijos samprata*. Tai tokia valdymo sistema, kai valdžia yra suformuojama naudojantis reguliariais ir konkurenciniais rinkimais, kuriuose dalyvauja visi valstybės piliečiai. Palyginę šią valdymo sistemą su tiesiogine demokratija, nesunkiai pastebėsime, kad šiuo atveju rinkimai, galima sakyti, tampa centriniu principu ar net institutu, be kurio demokratinis valdymas būtų neįmanomas.

Žinoma, valdžia gali atsirasti ir be rinkimų, tačiau tokiu atveju valdymas jau neturėtų nieko bendro su demokratija. Tad anksčiau minėtus tris klasikinius demokratijos principus reikėtų papildyti dar vienu:

- *reguliarūs, konkurenciniai valdančiųjų rinkimai*, kuriuose dalyvauja visi valstybės piliečiai.

* * *

Taigi demokratija atrodo yra aiški, paprasta ir visiems suprantama valdymo sistema. Tačiau taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio. Pažvelgus įdėmiau, galima greitai įsitikinti, kad tikrovėje veikiančios demokratinio valdymo sistemos gali būti gana skirtingai suprantamos, aiškinamos ir pagrindžiamos. Iš tikrųjų, pažvelgus į demokratinę valdymo sistemą įdėmiau, kyla daug naujų klausimų. Kas yra ta valdančioji dauguma? Kam iš tiesų renkami valdantieji? Koks yra pagrindinis tokios valdžios uždavinys? Koks turi būti demokratiškai išrinktos valdžios ir ją išrinkusių piliečių santykis? Galiausiai, kas realiai, o ne formaliai valdo valstybę?

Priklausomai nuo susiformavusios vyraujančio demokratijos pagrindimo sampratos atitinkamai modifikuojasi ir rinkimų instituto vaidmuo. Plačiau aptarkime iš esmės dvi opojuojančias viena kitai skirtingas interpretacijas – *protektionistinę* ir *puoselėjančiąją*.

Ginančioji demokratija

Kaip jau žinome, šiuolaikinės atstovaujamosios demokratijos, kaip modernių valstybių valdymo formos, įsitvirtinimo pradžia yra susijusi su XVII amžiaus viduryje Anglijoje, o XVIII amžiaus pabaigoje Prancūzijoje įvykusiomis revoliucijomis, kurios nuvertė absoliutines monarchijas ir paskelbė, kad aukščiausioji valdžia arba, kitaip tariant, suverenitetas, dabar priklausys ne valdovui, o valstybės tautai.

Reikėtų pažymėti, kad tuo metu demokratija pirmiausia buvo suvokiama ne tiek kaip priemonė, kuria galima įgyvendinti maksimalų piliečių dalyvavimą valstybės valdyme, bet labiau kaip mechanizmas, kuris turėjo padėti piliečiams *apsisaugoti* nuo valdžios savivalės. Ši demokratijos samprata iš esmės rėmėsi dviem prielaidomis:

- piliečiai disponuoja natūraliai jiems priklausančiomis prigimtiniėmis teisėmis (į gyvybę, laisvą raišką, nuosavybę, religiją ir kt.), kurių niekas neturi teisės atimti ar kaip nors riboti;

- valstybės valdžia, kaip rodė absoliutizmo patirtis, visada bus linkusi piktnaudžiauti savo dominuojančia padėtimi ir tas teises riboti ar net visai paminti.

Todėl, pagal šią demokratijos sampratą, pirmiausia derėjo pasirūpinti, kad naujoje valdymo sistemoje būtų įdiegti „stabdžiai“, kurie neleistų naujai demokratiškai išrinktai valdžiai vėl nuslysti į despotizmą. Vienas žinomiausių tokių konstitucinių valdžios apribojimų pavyzdžių gali būti 1787 metų Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucijoje įtvirtintas ir vėliau viena ar kita forma perimtas kitų valstybių teisėkūros, vykdomosios ir teisminės valdžių atskyrimo principas.

Savaime suprantama, kad protekcionistinėje demokratijoje ir rinkimų institutui buvo numatytas tam tikras protekcionistinis vaidmuo. Jie turėjo būti efektyvia valdžios piktnaudžiavimų užkardymo priemone. Remiantis šia demokratijos samprata, valdžios atstovai, žinodami, kad jų buvimas valdžioje yra apribotas laiku ir priklauso nuo rinkėjų sprendimo, negalės sau leisti pagundos pradėti piktnaudžiauti valdžia. Taip pagal šią demokratijos sampratą reguliarūs, laisvi ir visuotiniai rinkimai yra viena svarbiausių valdžios pareigūnų atsakomybę ir atskaitomybę užtikrinančių priemonių.

Puoselėjančioji demokratija

Ši demokratijos samprata iš esmės rėmėsi prielaida, kad tik demokratinė valdymo forma, atverdama kelią kuo platesniam žmonių būriui dalyvauti valstybės valdyje, kartu užtikrina, kad ir patys žmonės tobulėja ir vystosi kaip harmoningos ir visapusiškos asmenybės. Todėl, remiantis protekcionistinės demokratijos samprata, rinkimai pirmiausia buvo tik priemonė piliečiams apsaugoti nuo valdžios savivalės. Pagal puoselėjančiosios demokratijos sampratą, valdžios rinkimai turi būti orientuoti į tai, kad būtų išrinkta tokia valdžia, kuri ne tik nevaržytų piliečių laisvės, bet ir rūpintųsi piliečių ir valstybės reikalais, prisidėtų prie valstybės, visuomenės ir asmenybės vystymosi.

Tiesą sakant, žvelgiant iš šios demokratijos sampratos pozicijų, patys savaime rinkimai nėra laikomi vienintele ir svarbiausia piliečių dalyvavimo politikoje forma. Puoselėjančioji demokratija yra už kuo įvairiapusiškesnį piliečių dalyvavimą bei kuo platesnį, pagal galimybę, tiesioginės demokratijos instrumentų (referendumų) panaudojimą.

Antidemokratiniai rinkimai

Taigi rinkimai yra neatskiriami nuo demokratijos. Bet, kaip jau minėta, valstybės vyriausybė gali būti sudaryta ir be rinkimų, nors tokiu atveju valdymas jau neturėtų nieko bendro su demokratija. Kaip tik dėl to šiuolaikiniame pasaulyje rinkimai buvo pradėti plačiai naudoti net tokiose valstybėse, kurių niekaip nepavadinsi demokratinėmis. Rinkimai dažnai iš demokratijos įgyvendinimo priemonės virsta savotišku spektakliu, propagandos kampanija, kurios tikslas – ne tautos atstovų išrinkimas, o esamo režimo

pozicijų sutvirtinimas ir įteisinimas. Rinkimai yra patogus būdas nedemokratiškai vyriausybei visuomenės ir kitų valstybių akyse vaizduoti save kaip tikros demokratijos įsikūnijimą.

Taigi rinkimai buvo sumanyti tam, kad būtų galima įgyvendinti demokratiją. Tačiau kartą išrasti rinkimai (panašiai kaip dinamitas) buvo pradėti naudoti ir visai kitiems tikslams, nes jie yra puiki priemonė valstybės valdžios legitimumui užtikrinti.

Rinkimų panaudojimo priešingiems negu demokratijos įgyvendinimas tikslams galimybė yra ta, kad rinkimai – gana sudėtinga procedūra, ištiesas įvairių vienas po kito einančių veiksmų procesas. Todėl visada yra galimybių kurioje nors vietoje rinkimų procesą nesmarkiai pažeisti, suklastoti, ir rinkimai iš demokratijos įgyvendinimo priemonės virsta propagandiniu spektakliu.

Praktinės užduotys

1. Paaiškinkite, kaip suprantate šias sąvokas:
Tautos suverenitetas.
Politinė lygybė.
Daugumos valdžia.
Tiesioginė demokratija.
Atstovaujamoji demokratija.
2. Kaip manote, ar šių dienų pasaulyje įmanoma „tiesioginė demokratija“? Kokie galimi jos taikymo privalumai ir trūkumai?
3. Kaip manote, kokiais būdais galima apriboti valdžios polinkį į despotizmą?
4. Ar, jūsų nuomone, mūsų šalyje valdžia išklauso į piliečių nuomonę? Pateikite pavyzdžių. Aptarkite, kokiais būdais piliečiai gali perduoti savo nuomonę valdžiai, kurie jų patys veiksmingiausi.
5. Ar rinkimai gali būti antidemokratiniai? Pasirinkite keletą šalių ir aptarkite jose vykusius rinkimus.
6. Pasvarstykite, kuo skiriasi tikri demokratiniai rinkimai nuo „propagandinio spektaklio“, kaip piliečiai gali jų atpažinti?

3. Atstovavimas

Šiandien sutariama, kas yra demokrati- ja, kokie jos pagrindiniai principai ir kokį vaidmenį joje vaidina rinkimai. Kita vertus, tas sutarimas tėra labai pa- viršutiniškas, nes labiau pasigilinus, ne- sunku pastebėti, kad gana skirtingai ga- lima apibrėžti, *kas yra tie renkami atsto- vai ir ko iš jų reikėtų laukti*. Iš karto rei- kėtų pasakyti, kad nuomonės čia gero- kai skiriasi. Yra net keletas besivaržan- čių požiūrių, kurie, remdamiesi skirtin- gomis prielaidomis, skirtingai atsako į šiuos klausimus. Štai svarbiausi keturi požiūriai:

1. *Politikas – tai patikėtinis*, t. y. asmuo, ku- ris gauna formalų įgaliojimą tvarkyti kitų žmonių reikalus. Atstovavimo esmė – tai

sąžiningas veikimas dėl savo atstovaujamojo interesų. Atstovavimas yra moralinė parei- ga – labiau išsilavinusieji turi moralinę pareigą veikti dėl tų, kurie patys nėra pajėgūs to daryti, interesų.

Tai gana elitistinis požiūris, nes išrinktasis atstovas turi veikti vadovaudamasis savo išmintimi ir sąžine, nes jo rinkėjai patys tiesiog nepajėgia suvokti savo inte- resų. Kiekvienas asmuo turi rinkimų teisę ir turi būti atstovaujamas, tačiau ne visos nuomonės yra vienodai vertingos. Pavyzdžiui, Anglijoje dar kurį laiką tie, kas buvo labiau išsilavinę, turėjo ne vieną, bet keturis ar penkis balsus, kvalifikuoti darbininkai – du ar tris balsus. Rinkėjo pareiga palaikyti ne tuos kandidatus, kurie yra protingi, o tuos, kurie tiesiog atkartoja rinkėjų norus. Pagrindinė šio požiūrio prielaida, kad žinios ir išmintis nėra vienodai pasiskirsčiusios tarp žmonių.

Tačiau šis požiūris buvo kritikuojamas. Pirma, dėl to, kad jis prieštarauja pačiam de- mokratijos principui ir sukelia demokratijai prieštaraujančių padarinių. Jeigu politi- kai galvos, kad jie atstovauja neraštingai tautai, tuomet logiška manyti, kad apskritai nėra ko leisti tautai rinkti savo atstovų. Juk jie nieko neišmano!

Antra, glaudus ryšys tarp atstovavimo ir išsilavinimo yra abejotinas. Išsilavinimas pats savaime nėra kenksmingas, bet jis negarantuoja aukštų moralės standartų.

Nėra įrodymų, kad išsilavinimas žmones verčia altruistais ir ugdo jų socialinį atsakingumą.

Trečia, galiausiai kur garantijos, kad politikai nepasinaudos šia laisva erdve veikti valdžioje ne dėl visuomenės, bet dėl savo interesų. Tai galiausiai gali atvesti prie to, kad demokratija bus tik imituojama.

2. *Politikas – tai delegatas*, t. y. asmuo, kuris parenkamas veikti kitų asmenų pagal jų nustatytus įgaliojimus ir instrukcijas. Kitaip tariant, politikas veikia kaip savo rinkėjų nuomonės perdavimo kanalas, bet mažai arba net visai negali reikšti savo nuomonės, net kai ji skiriasi. Taip, pavyzdžiui, veikia prekybos atstovai arba valstybių ambasadoriai, kurie remiasi duotomis instrukcijomis.

Pasak šio požiūrio šalininkų, toks atstovavimas užtikrina glaudų ryšį su rinkėjais ir politikų kontrolę. Su tuo susijusi ir rinkėjų teisė atšaukti savo atstovą, jeigu jis nesilaiko instrukcijų. Šio požiūrio šalininkai pasisako už kuo platesnį tiesioginės demokratijos taikymą ir delegatų naudojimą tik tuomet, kai kitaip negalima išsiversti. Tokios pozicijos privalumas – taip geriausiai užtikrinamas tautos suverenitetas.

Deja, akivaizdūs ir trūkumai. Glaudus atstovo susiejimas su atstovaujamaisiais siaurina jo galimybes veikti ir užprogramuoja beveik neišvengiamą konfliktą (visiems juk neįtiksi). Tuomet konkretus atstovas bus tik savo rinkimų apygardos, o ne visos tautos atstovas. Juk parlamentas yra vienos tautos reikalų sprendėjas, o ne pavienių apygardų reikalų tvarkytojas.

Galiausiai, jeigu atstovas neturi pats generuoti savo idėjų ir minčių, juo yra nepasitikima, jis mechaniškai turi atspindėti savo rinkėjų požiūrius ar net pradėti pataikauti jiems, tai tuomet apie politinę lyderystę ir valstybinį mąstymą sunku ir kalbėti. Iš kur tuomet kils įkvėpimas ir vizijos?

3. *Politikas – tai pagal partijos mandatą veikiantis asmuo*. Tiek patikėtinio, tiek delegato modelis buvo diskutuoti ir taikyti iki susiformuojant ir aktyviai pradedant rikimuose veikti politinėms partijoms. Nenuostabu, kad ir vienas, ir kitas požiūris žvelgė į atstovą kaip į nepriklausomą asmenį. Šiais laikais politikai yra labiau renkami ne dėl to, kad pasižymi išskirtinėmis savybėmis, bet dėl to, jog priklauso populiarumą ir pasitikėjimą turinčioms politinėms partijoms. Su tuo ir yra susijusi mandato teorija. Ji paremta idėja, kad rinkimus laimėjusi partija gauna mandatą vykdyti tai, kas yra jos rinkimų programoje.

Kadangi mandatas suteikiamas partijai, o ne paviniams politikams, ypatinga svarba tenka partinei vienybei ir disciplinai. Išrinktasis politikas tarnauja ne tiesiogiai savo rinkėjams ar veikia tik savo nuožiūra, bet pirmiausia tai jis išreiškia per lojalumą savo partijai ir jos vykdomai politikai.

Mandato modelio stiprybė ta, kad jis atsižvelgia į partijų svarbą rinkimams ir politikai. Jis suteikia rėmus, kuriais remiantis galima reikalauti iš politikų ir partijų atsakomybės, tikrinti, ar jie laikosi pažadų.

Kita vertus, doktrina yra ir griežtai kritikuojama. Pirma, dėl to, kad rinkėjai dažniausiai neskaito politinių programų, o vadovaujasi šalutiniais orientyrais – politikų asmenybėmis, įvaizdžiais, įpročiais ar socialine jų padėtimi.

Antra, net atsakingiems ir rinkimų programomis besidomintiems rinkėjams sunku apsispręsti, nes partijų programose gali būti teiginių, kuriems rinkėjas pritaria ir kuriems nepritaria. Tuo tarpu mandato sistema rodo, kad rinkėjas, balsuodamas už partiją, automatiškai pritaria visai rinkimų programai.

Trečia, doktrina yra varžomojo pobūdžio ir reikalauja iš laimėjusios partijos laikytis pažadų, o tai apsunkina reaguojimą į besikeičiančias aplinkybes ir krizes.

4. *Politikas – tai socialinių interesų atstovas.* Taip politiko funkciją apibrėžia vadina-masis atspindžio (angl. *Resemblance*) modelis. Pagal šį modelį, atstovų asamblėja bus tuo geresnė, kuo ji bus panašesnė į atstovaujamą visuomenę, bus savotiškas suma-žintas jos modelis. Asamblėjoje turi būti proporcingas skaičius atstovų iš socialinių klasių, lyčių, tautinių ir religinių bendrijų, amžiaus grupių ir t. t., t. y. savotiškas tikrosios tautos mikrokosmosas, kuriame reikėtų išvengti pernelyg neproporcingo vieno ar kitų grupių, ypač silpnesniųjų, atstovavimo.

Šis modelis remiasi prielaida, kad tik iš tam tikrų grupių atėję atstovai turi specifinės patirties, gerai žino interesus ir problemas. Tai yra daug geriau, negu kad kas nors iš šalies bando į tai įsijausti. Moteris remiantis vyras vis tiek iki galo nesupras moterų problemų ir nepajėgs į jas rimtai žiūrėti.

Kritikos šiam požiūriui taip pat netrūksta. Pirma, jis remiasi labai siauru atstovavi-mo supratimu. Pagal šį požiūrį, atstovauti kam nors gali tik toks pat kaip atstovau-jamasis (moteris – moteriai, darbininkas – darbininkui). Jeigu visi atstovai veiklą suvestų tik į savo kilmės grupės interesų įgyvendinimą, tai šalies politika nuslystų į socialinių skirtumų ir konfliktų skatinimą.

Antra, vyriausybė, būdama visuomenės veidrodis, turi atspindėti tiek jos stiprybes, tiek ir silpnybes. Kas iš to, jeigu pusė atstovų būtų neraštingi, nes pusė gyventojų yra neraštingi. Arba pusė gyventojų neina balsuoti, vadinasi, ir jų atstovai parlamente niekada nebalsuotų?

Trečia, šis modelis gali būti įgyvendintas, jeigu rinkėjų pasirinkimas būtų ribotas ir vykėtų pagal kiekvienai socialinei grupei skirtas kvotas. Ar tuo labiau reikėtų segre-guoti pagal grupes elektoratą.

Formaliai žvelgiant, pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 straipsnį, Lietuvoje yra pasirinktas atstovavimo modelis, pagrįstas tuo, kad politikai laikomi žmonių patikėtiniais, kuriems patiems paliekama nevaržoma teisė priimti sprendimus. Pagal šį straipsnį, „pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų“.

Kita vertus, susiklosčiusioje politinėje praktikoje Lietuvos politikai yra susisaistę su politinėmis partijomis, jų politinėmis programų nuostatomis. Dalis politikų renkami vien tik pagal partijų sudarytus sąrašus, todėl praktiškai Lietuvoje veikia pagal mandato modelį veikiančios politikai.

Praktinės užduotys

1. Užpildykite lentelę *Politinio atstovavimo modeliai*. Aptarkite kiekvieno modelio privalumus ir trūkumus.

Modelis	Privalumai	Trūkumai
Patikėtinis		
Delegatas		
Veikiantis pagal mandatą		
Socialinių interesų atstovas		

2. Remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija ir savo patirtimi, apsvarstykite, koks politinio atstovavimo modelis dominuoja mūsų šalyje? Pasiūlykite, kaip būtų galima jį tobulinti?
3. Kaip manote, ar politikai tinkamai atstovauja rinkėjams? Aptarkite, kaip būtų galima pagerinti tokį atstovavimą?
4. Ar pritariate požiūriui, kad išsilavinusių rinkėjų nuomonė yra vertingesnė už mažiau išsilavinusių asmenų? Kokie šio požiūrio privalumai ir trūkumai?

4. Rinkimų funkcijos

Kaip galėjome įsitikinti, priklausomai nuo demokratijos modelio, rinkimai gali būti daugiau arba mažiau svarbesni. Nepaisant skirtumų, visų demokratijos pakraipų šalininkai nesiginčija dėl to, kad demokratija be rinkimų neįsivaizduojama. Rinkimai, kad ir kokią demokratijos formą norėtume palaikyti, vis tiek išlieka nors ir ne pakankama, bet tikrai būtina tokio valstybės valdymo

sąlyga. Taip yra todėl, kad šis institutas vykdo keletą esminių funkcijų. Jas šiame skyriuje ir aptarsime išsamiau.

Politikų atranka. Politikai, t. y. žmonės, kurie pretenduoja ir nori tapti valdančiais, kad laimėtų konkurencinius rinkimus, turi atskleisti ir pademonstruoti rinkėjams patinkančius ir jų palaikymo sulaukiančius gebėjimus ir savybes. Pavyzdžiui, erudiciją, oratoriaus talentą, asmenybės patrauklumą, gerą išvaizdą ir t. t. Pretenduojantieji į valdžią nebūtinai turi būti labai dideli vienos ar kitos srities specialistai. Svarbiausia, kad jie būtų patrauklūs ir suprantami daugumai balso teisę turinčių rinkėjų.

Atstovavimo užtikrinimas. Rinkimuose dalyvaujantys politikai siekia ne tik atskleisti patrauklias asmenines savybes, bet ir gebėjimą suprasti kitų žmonių problemas, užtikrinant, kad rinkėjų interesams valdžioje bus atstovaujama. Iš principo rinkimų kampanijos metu tarsi vyksta kandidatų ir rinkėjų dialogas, kurio metu išryškunami ir formuluojami interesai ir tikslai, išsakomi rinkėjų lūkesčiai ir kandidatų į valdžią pasiūlymai bei pažadai.

Valdžios kontrolė. Demokratinėse politinėse sistemose reguliariu rinkimais užtikrinama, kad išrinktoji valdžia vengia vykdyti nepopuliarią politiką, nebent išorinės aplinkybės ar nepalanki ekonominė būklė verstų elgtis priešingai. Tačiau ir tokiu atveju valdžia yra priversta skirti maksimaliai daug dėmesio nepopuliarios politikos vykdymo būtinybei išaiškinti ir pagrįsti. Taip nauji artėjantys rinkimai neleidžia valdžiai atitrūkti nuo visuomenės reikmių.

Rinkėjų edukacija. Rinkimų procesas, rinkimų kampanija paprastai užverčia rinkėjus informacijos apie kandidatus, partijas, jų programas, siūlymus ir pažadus gausa. Rinkėjai paprastai vienaip ar kitaip daugiau sužino apie valstybės valdymą, esamą politinę sistemą. Kadangi atėjus balsavimo laikui reikės apsispręsti, rinkėjai yra tarsi priversti

pasverti, įvertinti ir esamos valdžios laimėjimus bei trūkumus. Žinoma, rinkimų edukacinio aspekto nederėtų pervertinti. Kandidatai ir politinės partijos kampanijos metu paprastai neatskleidžia rinkėjams visos objektyvios informacijos apie save, laimėjimus ir ketinimus, bet stengiasi pateikti save kuo palankesnėje, o konkurentus – kuo nepalankesnėje šviesoje. Vis dėlto, susipažinus su oponuojančiųjų pusių pozicijomis ir argumentais, galima susidaryti aiškesnį vaizdą ir gerokai praplėsti savo akiratį.

Legitimumo užtikrinimas. Laimėti rinkimai yra pats solidžiausias politikų teisės į valdžią pagrindimas. Netgi tie rinkėjai, kurie balsavo „prieš“ arba už kitą kandidatą, yra linkę susitaikyti su gautais rinkimų rezultatais, nes supranta, kad šį kartą jie tiesiog liko mažumoje. Beje, tai viena pagrindinių priežasčių, kodėl rinkimus, tiksliau – jų imitacijas, stengiasi surengti tvirtai savo rankose valdžią laikantys diktatoriai ir autokratai. Tiesa, įžūlus rinkimų imitavimas ir klastojimas neretai atsigręžia prieš pačius diktatorius, nes suburia nepatenkintus rinkėjus pilietinio pasipriešinimo akcijoms, provokuoja kitų demokratinių valstybių pasipiktinimą ir sankcijas.

Politinio elito ugdymas. Nuolatinis dalyvavimas rinkimuose ugdo visuomenės politinę klasę, politinį elitą, kuris, būdamas priverstas kovoti už konkurencinius rinkimus, įgyja patirties, užsigrūdina, tobulėja ir geba sėkmingiau siekti užsibrėžtų tikslų. Beje, kai kurie teoretikai šį elito tobulėjimo procesą interpretuoja kaip neigiamą reiškinį, nes ilgainiui net ir reguliariai vykstant rinkimams, atotrūkis tarp rinkėjų ir politinio elito pradeda didėti. Net ir tuomet, kai po rinkimų pasikeičia valdančiosios politinės partijos ir vyriausybės sudėtis, gali nutikti taip, kad tiesiog įgudę ir daug patirties turintys politinio elito atstovai keičia vienas kitą, bet esminių, reikalingų visuomenei permainų ir reformų valdžia tiesiog nesiima. Ji žino, kad artėjantys nauji rinkimai, nors ir kaip baigtusi, vis tiek sudarys rinkėjams įspūdį, jog vis dar nuo jų priklauso vyriausybės sudėtis, priimami sprendimai ir vykdoma politika.

***

Taigi baigiant pristatyti svarbiausias rinkimų funkcijas valstybių politinėms sistemoms ir valdymui, belieka pastebėti, kad tik iš pirmo žvilgsnio rinkimai atrodo kone idealus demokratiją užtikrinantis mechanizmas. Pažvelgus įdėmiau į svarbiausias atliekamas funkcijas, nesunku pastebėti, kad tai gana prieštaringas ir nevienareikšmiškas institutas. Todėl nenuostabu, kad rinkimų funkcijas galima apibendrinti bent dviem praktiškai vienas kitą paneigiančiais būdais:

- kol kas plačiausiai tebelieka paplitęs požiūris, kad rinkimai yra mechanizmas, kuris užtikrina išrinktų valdančiųjų atsakomybę, piliečių atstovavimą ir jų įtaką valdžios priimamiems sprendimams. Šioje rinkimų sampratoje akcentuojama, kad šis institutas yra aukštyneigio (angl. *bottom-up*), t. y. iš apačios (valdomųjų) į viršų politinio poveikio instrumentas;

- kiek mažiau pripažįstamame požiūryje teigiama, kad rinkimai yra mechanizmas, kuriuo valdžia ir politinis elitas gali kontroliuoti ir valdyti visuomenę, paversti ją sukalbamesne, lengviau pritariančia ir leidžiančia laisviau veikti valdžiai. Ši rinkimų paskirties samprata akcentuoja, kad šis institutas yra žemyneigio (angl. *top-down*), t. y. iš viršaus į apačią politinio poveikio instrumentas.

Nesunku pastebėti, kad šios dvi rinkimų funkcijų apibendrinimo galimybės iš esmės yra vieno arba kito daugiaplanio rinkimų proceso pusės sureikšminimas. Iš tiesų tikrieji rinkimai yra tarsi dvipusio eismo gatvė, kur vienu metu vyksta abipusė minėta viršaus ir apačios sąveika. Ir tik nuo konkrečios šalies padėties ir konkrečios politinės ir rinkimų kultūros priklauso, kuris procesas bus reikšmingesnis ar net dominuojantis.

Baigiant belieka pastebėti, kad nepaisant visų trūkumų, kol kas jokiai valstybei, jokiai politinei sistemai nepavyko surasti ir įdiegti kokį nors tobulesnį demokratijos įgyvendinimo instrumentą negu rinkimai.

Praktinės užduotys

1. Politikų portretai. Pasiskirstykite grupėmis ir, remdamiesi žiniasklaidoje pateikiama informacija bei savo patirtimi, išanalizuokite bei parenkite keletą politikų portretus. Pristatykite savo darbo rezultatus kitoms grupėms. Kiekvienoje lentelės skiltyje trumpai apibūdinkite prašomas savybes, galite jas įvertinti balais, pavyzdžiui, nuo 1 iki 5, arba tai patikėti kitai grupei. Pabaigoje surenkite nedidelius rinkimus pagal parengtus politikų portretus.

Politikai	Išvaizda	Išsilavinimas, erudicija	Oratoriniai sugebėjimai	Asmenybės patrauklumas	Sąžiningumas, išsipareigojimų vykdymas
Politikas A					
Politikas B					
Politikas C					

2. Aptarkite, kokie politikų bruožai svarbiausi rinkėjams. Pagalvokite, kokie pasirinkimo motyvai svarbūs asmeniškai jums?
3. Aptarkite, kuo konkurencija rinkimų metu naudinga piliečiams, kaip rinkimai padeda kontroliuoti valdžią?
4. Įsivaizduokite (prisiminkite), kad rinkimai nevyktų arba būtų tik imitaciniai. Aptarkite, kokių neigiamų padarinių tai turėtų visuomenei? Pasiremkitė kitų šalių patirtimi.

5. Rinkimų rūšys

Iki šiol apie rinkimus svarstėme apibendrintai, turėdami omenyje, kad jie yra viso demokratinio politinio proceso šerdis. Realioje politinėje demokratinės valstybės tikrovėje nuolat rengiami įvairaus pobūdžio rinkimai, kurie skiriasi tiek turiniu (priklausomai nuo to, į kokias valdžios pozicijas renkami kandidatai), tiek ir forma (priklausomai nuo to, kaip formuluojami ir nuosekliai taikomi pagrindiniai rinkimų teisės principai). Šiame skyriuje aptarsime skirtingus rinkimų tipus ir jų ypatybes.

Idealiems, maksimaliai demokratiškiems rinkimams turėtų būti būdingi penki pagrindiniai principai – rinkimai turi būti *visuotiniai*, *lygūs*, *tiesioginiai*, *slapti ir laisvi*. Todėl priklausomai nuo to, kaip ir koku laipsniu jie taikomi, visus rinkimus galima klasifikuoti taip:

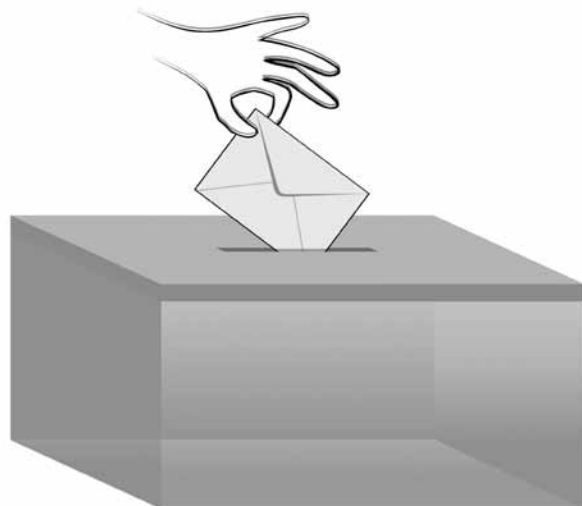
- *visuotiniai* arba *cenziniai*. Visuotiniai rinkimai yra tokie, kuriuose visi pilnamečiai šalies piliečiai be jokių išimčių gali dalyvauti rinkimuose. Tuo tarpu cenziniai rinkimai dalyvauti rinkimuose leidžia tik apibrėžtus kvalifikacinius reikalavimus atitinkantiems asmenims. Kaip jau minėjome, pradiniuose demokratijos kūrimosi etapuose įvairūs cenziniai apribojimai buvo taikomi gana plačiai. Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse daugumos labiausiai diskriminuojančių cenzų (lyties, turto, socialinio statuso, religijos, išsilavinimo ir kt.) atsisakyta. Kita vertus, visiškai visuotiniai rinkimai ir šiandien yra sunkiai įsivaizduojami. Nors ir nedideli, bet vis dėlto tam tikri apribojimai (pavyzdžiui, amžiaus arba kilmės) tebetaikomi;
- *lygūs* arba *nelygūs*. Šiuo atveju lygus balsavimas rodo, kad kiekvienas rinkėjas turi po vieną ar daugiau, tačiau bet kuriuo atveju lygų balsų skaičių. Šiuolaikinių demokratišų valstybių politinėje praktikoje nelygių balsavimų nebenaudojama. Nors ankstesniais laikais tokių siūlymų ir sumanymų būta. Pavyzdžiui, vienas žymiausių XIX amžiaus liberalizmo teoretikų Johnas Stuartas Millis pasisakė už tai, kad rinkėjo balsų skaičius priklausytų nuo jo išsilavinimo;
- *tiesioginiai* arba *netiesioginiai*. Tiesioginiuose rinkimuose rinkėjai patys, be tarpininkų, dalyvauja rinkimų procese, o išrinkti politikai įgyja teisę užimti numatytus postus valdžios institucijose. Netiesioginiuose rinkimuose visi rinkėjai renka savo atstovus, savotišką savo pakaitalą, t. y. rinkikų kolegiją, kuri po to renkasi atskirai ir tiesiogiai balsuoja dėl kandidatų numatytoms pozicijoms užimti. Netiesioginiai rinkimai dažniausiai pasitelkiami dėl to, kad dėl vieno ar kitų priežasčių (dideli atstumai, neišplėtotas susisiekimas) sudėtinga arba nepraktiška organizuoti tiesioginius rinkimus. Ilgainiui, tobulėjant ryšiams ir susisiekimo priemonėms, jų neretai atsisakoma. Nors ir ne visada. Atskirais atvejais (pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento rinkimai yra netiesioginiai) jie tampa tiesiog tradicija, kurios nesiekama pakeisti;

- *slapti* arba *atviri*. Slapti rinkimai praktikuojami visame civilizuo-tame pasaulyje. Priežastis akivaizdi – atviri rinkimai gali iškreipti rinkėjų valią ir sprendimą.
- *laisvi* arba *privalomi*. Daugumoje demokrati-nių šalių dalyvavimas rinkimuose yra laisvas, o neatvykimas balsuoti nėra laikomas nusižengimu. Nebalsavimas irgi yra piliečio valios išraiška. Ypač tai akivaizdu, kai rinkėjui sunku pasirinkti arba, jo požiūriu, nėra tinkamų kandidatų. Iki šiol dar apie 20 valstybių (tarp jų Argentina, Australija, Belgija, Singapūras) praktikuoja privalomus rinkimus. Vadinasi, atėjus balsavimo dienai, tokiose valstybėse visi balso teisę turintys rinkėjai privalo ateiti balsuoti arba bent jau atvykti į rinkimų apylinkę. Nebalsavę ar neatvykę į rinkimus piliečiai gali būti baudžiami administracinėmis bandomis ar viešaisiais darbais. Privalomi rinkimai turi pranašumą prieš laisvuosius, nes užtikrina didesnę rinkėjų dalyvavimo aktyvumą. Vadinasi, laimėjęs kandidatas geriau atspindi daugumos va-lią. Taip pat, esant prievolei balsuoti, rinkėjai atidžiau renkasi tarp kandidatų ir jų pažadų.

Pagal turinį rinkimai gali būti klasifikuojami priklausomai nuo to, į kokias valdžios pozicijas ar į kokius postus yra renkami kandidatai:

- pirmaisia paminėtini nacionaliniai svarbiausiųjų valstybės valdančiųjų valdžios institucijų – parlamentų ir prezidentų – rinkimai;
- greta nacionalinių rinkimų, demokratinėse valstybėse reguliariai vyksta ir vietiniai arba municipaliniai rinkimai. Kadangi kasdieniam žmonių gyvenimui ir rūpesčiams didelės reikšmės turi vietinės savivaldos institucijų – municipalinių ar savivaldybių tarybų, miestų merų ar regionų valdytojų sprendimai, šių institucijų rinkimai irgi susilaukia nemažo dėmesio;
- be nacionalinių ir vietinių rinkimų, reikšmingi valstybių politiniam gyvenimui yra dar dveji ypatingi rinkimai:
  - pirminiai politinių partijų rin-kimai (Jungtinių Amerikos Valstijų politiniam procesui būdingas reiškinys). Pirmi-niai politinių partijų rin-kiemai (angl. *primary*) nebūtų verti tokio dėmesio, jeigu jie būtų išskirtinis politinių par-tijų vidaus reikalas. Jungtinių Amerikos Valstijų politinės partijos savo kandidatus į prezidento ar kongreso narių

pozicijas renka pasitelkdamas nacionalinių rinkimų infrastruktūrą ir leisdamos balsuoti ne tik partijos nariams, bet ir visiems pageidaujantiems;

- rinkimai į viršvalstybines institucijas. Tiesą sakant, tokie rinkimai yra unikalūs, nes žinomas tik vienas tokių reguliariai vykstančių rinkimų atvejis. Tai Europos Sąjungos valstybėse narėse vykstantys rinkimai į Europos Parlamentą. Šios institucijos rinkimai daug kuo panašūs į nacionalinių parlamentų rinkimus. Vis dėlto tiek pagal paskirtį, tiek pagal veiklos pobūdį Europos Parlamentas

gerokai skiriasi nuo nacionalinių parlamentų. Tai, kad Europos Sąjunga nėra valstybė, o Europos Parlamento įgaliojimai yra gerokai siauresni, palyginti su nacionaliniais parlamentais, lemia mažesnę piliečių dėmesį jiems.

Kad ir kaip būtų, pagrindiniai ir svarbiausi nacionaliniu mastu yra *parlamentų* ir *prezidentų* rinkimai. Juos ir aptarsime kiek išsamiau.

Parlamento rinkimai. Šie rinkimai gali būti laikomi svarbiausiu politiniu įvykiu parlamentinio valdymo demokratijose (pavyzdžiui, Jungtinė Karalystė, Vokietija). Kiek mažiau svarbūs jie yra prezidentinio valdymo sistemose (pavyzdžiui, Jungtinės Amerikos Valstijos). Parlamento rinkimų metu renkamas santykinai didelis politikų skaičius tam, kad išrinktųjų politikų susirinkimas sudarytų pakankamai reprezentatyvų tautos atstovų susirinkimą, kuriam paprastai konstitucijos priskiria įstatymų leidžiamąją arba, kitaip sakant, teisėkūros valdžią.

Paprastai parlamentams priskiriama teisė leisti įstatymus, priiminėti kitus visuotiniai privalomus sprendimus suponuoją išskirtinę ir ypatingą šios valdžios institucijos vietą ir vaidmenį šalies gyvenime. Kai kuriose demokratinėse šalyse (pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, Izraelyje) parlamentams priskiriama ne tik teisė leisti įstatymus, bet ir apskritai jie laikomi aukščiausiąja šalies valdžia, kuri disponuoja suverenitetu.

Tiesa, taip yra ne visur. Daugumoje demokratiškesnių valstybių aukščiau už parlamentą yra valstybės tauta, kurios valia, esant reikalui, gali būti išsiaiškinta referendumų būdu. Bet tai nėra kiek nesumenkina parlamentų vaidmens, nes taip tauta balsuoja tik labai svarbiais valstybinio gyvenimo klausimais, o ne tokie svarbūs reikalai, kurių vis dėlto yra gana daug, lieka parlamentų dispozicijoje. Bet kuriuo atveju parlamento rinkimai, kuriais formuojama tokia svarbi institucija, yra ta sąlyga, be kurios apskritai neišsivaiduojamas demokratinis valdymas, be kurios nebūtų galima įgyvendinti šiuolaikinės atstovaujamosios demokratijos ir valstybės tautos suvereniteto. Parlamentas dažnai laikomas ne tik valdžios institucija, bet ir savotišku demokratijos

simboliu, išreiškiančiu valstybės tautos valią ir įkūnijančiu suverenitetą.

Parlamento rinkimų specifiką lemia tai, kad tai didelė institucija, kuri susideda iš keliasdešimties ar net kelių šimtų valstybės atstovų. Kiek tautos atstovų renkama, iš anksto nustatyta valstybės konstitucijoje. Ir nors nėra kokių nors visuotinai priimtų atstovavimo normų, bet tendencija, kad didesnės valstybės turi didesnius parlamentus, yra akivaizdi.

Šiuolaikinių valstybių parlamentai beveik visada būna arba vienu, arba dvejų rūmų. Mažesnės valstybės paprastai turi vienu rūmų parlamentus, o didesnės – dvejų. Dvejų rūmų buvimas motyvuojamas tuo, kad taip galima užtikrinti platesnį, įvairesnį valstybės tautos atstovavimą ir pasiekti, jog būtų priimami labiau pamatuoti sprendimai. Vienu rūmų parlamentai dažniausiai suformuojami tiesioginiais ir visuotiniais rinkimais. Tuo tarpu į dvejų rūmų parlamentus, kuriuose vieni rūmai laikomi žemesniaisiais, o kiti – aukštesniaisiais, tautos atstovai gali būti išrinkti skirtingais būdais.

Lietuvos Seimo rinkimai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnyje išsamiai ir nuosekliai išvardijamos pagrindinės Seimo funkcijos. Iš viso jų priskaičiuojama dvidešimt. Nesileisdami į detales, pristatysime jas apibendrintai:

- *teisėkūros veikla* (Seimas svarsto ir priima Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisas, leidžia įstatymus; priima nutarimus dėl referendumų; tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas; nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus; nustato Respublikos administracinį suskirstymą; steigia

Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus; leidžia amnestijos aktus; įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas);

- *kitų valstybės valdymo institucijų formavimas ir pareigūnų skyrimas* (Seimas skiria Lietuvos Respublikos prezidento rinkimus; steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus; pritaria ar nepritaria Respublikos prezidento teikiamai ministro pirmininko kandidatūrai; Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas; skiria Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjus, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų pirminkus; skiria ir atleidžia valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirminką; skiria savivaldybių tarybų rinkimus; sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį);
- *kitų valstybės valdymo institucijų kontrolė* (svarsto ministro pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti; prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą ministru pirmininku ar ministru; ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus).

Ši, sprendžiant pagal funkcijas, iš tiesų svarbiausia valstybės valdžios institucija, kurią sudaro 141 Seimo narys, formuojama demokratinių rinkimų būdu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 straipsnyje nustatyta, kad Seimo nariai renkami ketveriems metams, remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.

Prezidento rinkimai. Prezidentas – tai renkamas valstybės vadovas, aukščiausiasis valstybės pareigūnas, aukščiausiasis valstybės valdžios institucijų atstovas šalies viduje ir visos valstybės atstovas santykiuose su užsienio valstybėmis. Prezidento postas būdingas toms šiuolaikinėms valstybėms, kurios pagal konstitucinę sandarą yra respublikos, o ne monarchijos. Monarchijose valstybės vadovo monarchas (karalius, didysis kunigaikštis ir pan.) titulą gauna paveldėjimo būdu, o respublikose šis darbas skiriamas prezidentui, kuris gali būti arba tiesiogiai visos tautos ar įvairiais netiesioginių rinkimų būdais renkamas nustatytam tarnybos laikui – kadencijai.

Prezidento rinkimų išskirtinę svarbą lemia šį postą užimančiam asmeniui priskiriamos funkcijos. Pirmiausia reikėtų paminėti, kad valstybės vadovas iš pirmo žvilgsnio turi tikrai didelę valdžią. Prezidentas skelbia parlamento rinkimus, turi teisę paleisti parlamentą, sustabdyti parlamento priimtus įstatymus, paskirti ministrą pirmininką, bendrauti su kitų valstybių vadovais ir t. t. Tai, be abejonės, daro įspūdį rinkėjams, kurie daug ryškiau negu parlamento rinkimų atveju junta, kai per rinkimus akivaizdžiai perduodami didžiuliai valdžios įgaliojimai ne neapibrėžtai politikų grupei, bet konkrečiam asmeniui.

Vis dėlto tai nėra svarbiausia. Ypač pastebimai prie prezidento rinkimų svarbos prisideda tai, kad valstybės vadovui tenka reikšmingos ceremoninės valstybės atstovavimo funkcijos. Prezidentas, kaip aukščiausiasis valstybės pareigūnas, kartu tampa ir visos valstybės simboliu. Pagarbos ženklai, kuriuos prezidentui reiškia kitų valstybių atstovai, dažniausiai yra adresuoti ne prezidentui, kaip asmeniui, bet kaip simboliniam tautos atstovui. Prezidento laikysena, pozicija ir nuostatos tampa kritiškai svarbios, kai šalis susiduria su vienokiais ar kitokiais sunkumais, krizėmis, katastrofomis ar karo atveju.

Žinoma, galiausiai dėmesys prezidento rinkimams daug priklauso ne tik nuo to, kokiais konkrečiais įgaliojimais (simboliniais ar realiais) disponuoja prezidentas, bet ir koku būdu (tiesioginiais ar netiesioginiais rinkimais) jis yra renkamas.

Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 straipsnyje nustatytos 24 Respublikos prezidento funkcijos. Kaip ir Seimo funkcijų atveju, glaustai jas pristatysime:

- *vykdomoji valdžia užsienio politikos srityje ir atstovavimas valstybei santykiuose su kitomis valstybėmis* (sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir su Vyriausybe vykdo užsienio politiką; pasirašo Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti; Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų; priima užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus; teikia aukščiausiuosius diplomatinis rangus ir specialius vardus);
- *Vyriausybės formavimas* (Seimo pritarimu skiria ministrą pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį; Seimo pritarimu atleidžia ministrą pirmininką; priima Vyriausybės gražinamus įgaliojimus išrinkus naują Seimą ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prireikus paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti ministro pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; priima ministrų atsistatydinimą ir gali pavesti jiems eiti pareigas, kol bus paskirtas naujas ministras; Vyriausybei atsistatydinus ar Vyriausybei gražinus įgaliojimus, ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti ministro pirmininko kandidatūrą; ministro pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus);

- *bendradarbiavimas su Seimu valdant valstybę* (skelbia eilinius Seimo rinkimus, o Lietuvos Respublikos Konstitucijos 58 straipsnio antroje dalyje numatytais atvejais – pirmalaikius Seimo rinkimus; Seime rengia metinius pranešimus apie padėtį Lietuvoje, Lietuvos Respublikos vidaus ir užsienio politiką; Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatytais atvejais šaukia neeilinę Seimo sesiją; pasirašo ir skelbia Seimo priimtus įstatymus arba grąžina juos Seimui Lietuvos Respublikos Konstitucijos 71 straipsnyje nustatyta tvarka);
- *valstybės gynybos organizavimas* (Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą; suteikia aukščiausiuosius karinius laipsnius; ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui; įstatymo nustatyta tvarka ir atvejais skelbia nepaprastąją padėtį ir pateikia šį sprendimą tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui);
- *kitų valstybės valdymo institucijų formavimas ir pareigūnų skyrimas* (nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus valstybės pareigūnus; teikia Seimui Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus; teikia Seimui trijų Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Lietuvos Konstitucinio Teismo pirminko kandidatūrą; teikia Seimui valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko kandidatūrą; gali teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą jais);
- *valstybės atstovavimas santykiuose su piliečiais* (įstatymo nustatyta tvarka teikia Lietuvos Respublikos pilietybę; skiria valstybinius apdovanojimus; teikia malonę nuteistiesiems).

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kas gali tapti šiuo svarbias funkcijas atliekančiu svarbiausiu Lietuvos valstybės pareigūnu – valstybės vadovu, Lietuvos Respublikos prezidentu. Šis pareigūnas yra renkamas. Kandidatui į Lietuvos Respublikos prezidentus keliamos sąlygos:

- jis turi būti Lietuvos Respublikos pilietis pagal kilmę;
- ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus turi būti gyvenęs Lietuvoje;
- iki rinkimų dienos jam turi būti suėję ne mažiau kaip 40 metų.

Kaip ir Seimo narius, Lietuvos Respublikos prezidentą renka Lietuvos Respublikos piliečiai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu. Tačiau kitaip nei Seimo nariai, kurių kadencija trunka ketverius metus, Lietuvos Respublikos prezidentas yra renkamas penkeriems metams.

Praktinės užduotys

1. Idealūs rinkimai. Paaiškinkite, kaip supratote pateiktas sąvokas, apibūdinančias rinkimų principus ir lygmenis. Dirbdami porose jas aptarkite.

Visuotiniai rinkimai.

Lygūs rinkimai.

Tiesioginiai arba netiesioginiai.

Slapti rinkimai.

Laisvi rinkimai.

Parlamento rinkimai.

Prezidento rinkimai.

Municipaliniai rinkimai.

Pirminiai politinių partijų rinkimai.

Rinkimai į viršvalstybines institucijas.

2. Remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija, aptarkite pagrindines Lietuvos Respublikos Seimo funkcijas.
3. Remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija, aptarkite pagrindines Lietuvos Respublikos prezidento funkcijas.
4. Kokios sąlygos keliamos kandidatui į Lietuvos Respublikos prezidentus? Pasvarstykite, koks turėtų būti idealus prezidentas. Aptarkite, kiek buvę ar esami valstybės vadovai atitiko šią viziją?
5. Kaip manote, kodėl rinkimai yra slapti? Ar, jūsų nuomone, elektroninio balsavimo įvedimas pažeistų rinkimų slaptumo principą?
6. Ar, jūsų nuomone, piliečiams privalu dalyvauti rinkimuose, o už nedalyvavimą rinkėjai turėtų būti baudžiami? Pagrįskite savo nuomonę.
7. Pasidomėkite, koks rinkėjų aktyvumas mūsų šalyje buvo praėjusiuose rinkimuose. Ar lietuviai yra daugiau ar mažiau aktyvūs už kitų Europos Sąjungos šalių piliečius? Ką reikėtų daryti, kad dalyvavimas rinkimuose būtų aktyvesnis?

6. Referendumai ir plebiscitai

Aptariant rinkimų rūšis, būtų neteisinga praleisti dar vieną ypatingą su rinkimais ir balsavimu susijusią piliečių dalyvavimo valstybės valdyme formą. Tai visuotinis balsavimas dėl konkretaus politinio klausimo. Šiuolaikinėse moderniose demokratinėse valstybėse daugumą politinių sprendimų priima rinkimų metu išrinktos valstybių valdžios institucijos, tačiau daugumoje demokratiškos šalių nėra galutinai užkirstas kelias reikštingai ir tiesioginei demokratijai.

Priminsime, kad tiesioginė demokratija – tokia demokratijos forma, kai valstybės piliečiai visuotiniuose susirinkimuose ar visuotiniuose balsavimuose patys sprendžia svarbiausius valstybinius klausimus. Tokie visuotiniai balsavimai arba referendumai kartais taikomi ir šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse. Ypač plačiai referendumai dėl konstitucijos įstatymų priėmimo ar pakeitimo rengiami Šveicarijoje, o tai šiandien yra savotiška išimtis ar galima sakyti, net politinė egzotika.

Kaip jau minėta, ši demokratijos forma praktiškai labai sunkiai įgyvendinama, nes šiuolaikinės valstybės yra pernelyg didelės, kad visi jų piliečiai galėtų tvarkyti valstybinius reikalus. Vis dėlto tam tikrais atvejais gali būti rengiamos visuotinės piliečių nuomonės apklausos. Šioms apklausoms įvardyti vartojami terminai *plebiscitas*, kuriuo paprastai vadinama apklausa dėl tautos apsisprendimo valstybingumo klausimu, arba *referendumas*, kuriuo vadinami visi kiti valstybės tautos balsavimai konkrečiu valstybės gyvenimo klausimu.

Plebiscitai ir referendumai yra svarbi priemonė, leidžianti taikyti tiesioginę demokratiją šiuolaikinėje valstybėje, tačiau jų svarba tvarkant valstybės reikalus vertintina gana nevienareikšmiškai.

Viena vertus, referendumai iš pirmo žvilgsnio atrodo pats demokratiškiausias sprendimų priėmimo būdas, nes tiesiogiai leidžia pasireikšti valstybės tautai, kaip aukščiausiosios valdžios savininkei. Visuotiniai balsavimai iš tikrųjų turi akivaizdžių privalumų, nes:

- patikrina išrinktųjų vyriausybės politikos priimtinumą ir patvirtina, kad jų veikla (ne) atitinka viešąją nuomonę;
- skatina piliečių politinį aktyvumą, padeda susiformuoti labiau informuotam ir išsilavinusiam elektoratui;
- sudaro galimybę išsiaiškinti viešosios nuomonės požiūrį į tuos klausimus, kurie parlamento rinkimų kampanijos metu nebuvo keliami ir dėl kurių svarbiausios politinės partijos sutaria.

Antra vertus, artimiau susipažinus su referendumų patirtimi Europoje ir pasaulyje, nesunku pastebėti, kad referendumus ir plebiscitus labai mėgo ne tiek šlubuojanti dauguma

ar įsiauđrinusi opozicija demokratinėse valstybėse, bet pirmiausia tokie autoritariniai politikai kaip Charlesas de Gaulle'is bei tokie diktatoriai kaip Benito Mussolinis, Francisco Franco, Antonio Salazaras, A. Hitleris, Ion Antonesku, Aliaksandras Lukašenka ir kt. Ši aplinkybė ir atspindi antrąją monetos pusę – referendumų trūkumus. Referendumai:

- atiduoda politinio sprendimo teisę labai dideliam būriui žmonių, kurie yra santykinai mažiau išsilavinę ir patyrę, todėl yra atviresni visuomenės informavimo priemonių ir efektyvių demagogų įtakai;
- rodo viešosios nuomonės poziciją viename konkrečiame laiko kontinuumo taške. Kartą priimto sprendimo jau nebegalima lengvai atšaukti, pakeisti, papildyti;
- sudaro galimybę politikams manipuliuoti politikos darbotvarke ir kartu nusimesti atsakomybę už sudėtingų sprendimų priėmimą;
- referendumuose formuluojami klausimai turi būti paprasti, kad žmonės į juos galėtų atsakyti „taip“ arba „ne“. Dėl to sudėtingus klausimus tenka iškraipyti ir supaprastinti.

Pagal dabar galiojantį Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 3 straipsnį, Lietuvos Respublikoje gali būti rengiami privalomieji ir konsultaciniai (patariamieji) referendumai. Išsamumo dėlei pacituosime įstatymo 4 ir 5 straipsnius:

4 straipsnis. Privalomieji referendumai

1. Privalomai rengiami referendumai šiais klausimais:

- 1) dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos, kad „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, pakeitimo;
- 2) dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ nuostatų pakeitimo;
- 3) dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų pakeitimo;
- 4) dėl 1992 m. birželio 8 d. Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ pakeitimo;
- 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo tarptautinėse organizacijose, jeigu šis dalyvavimas yra susijęs su Lietuvos valstybės organų kompetencijos daliniu perdavimu tarptautinių organizacijų institucijoms ar jų jurisdikcijai.

2. Privalomieji referendumai gali būti rengiami ir dėl kitų įstatymų ar jų nuostatų, kuriuos siūlo referendumu svarstyti 300 tūkstančių turinčių rinkimų teisę piliečių ar Seimas.

5 straipsnis. Konsultaciniai (patariamieji) referendumai

Konsultaciniai (patariamieji) referendumai gali būti rengiami kitais svarbiausiais valstybės bei tautos gyvenimo klausimais, dėl kurių pagal šį įstatymą nėra būtina rengti privalomąjį referendumą, bet juos siūlo svarstyti referendumu 300 tūkstančių turinčių rinkimų teisę piliečių ar Seimas.

Per neilgą vėl nepriklausomos Lietuvos istoriją buvo surengta net 19 referendumų. Tačiau tik keturi (dėl nepriklausomybės, dėl Rusijos kariuomenės išvedimo, dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos, dėl narystės Europos Sąjungoje) iš jų susilaukė piliečių pritarimo. Niekas nuostabus, nes tai buvo referendumai, kuriuose iš tikrųjų piliečių buvo klausiama aiškių ir principinių klausimų. Tuo tarpu kiti Lietuvoje vykę referendumai daugiausia pasižymėjo tuo, kad jų iniciatoriai keldavo per sudėtingus klausimus. Nesėkmingiausi šiuo požiūriu galima laikyti 1994 metų rugpjūčio referendumą. Jo iniciatoriai pateikė piliečiams įstatymo projektą dėl neteisėto, jų nuomone, privatizavimo, gyventojų indėlių nuvertinimo ir pažeistos teisės saugos. Didesnės kaip laikraščio puslapio apimties dokumentas su aštuoniomis nuostatomis buvo toks painus, kad jame sunkiai susigaudė net profesionalūs ekspertai. Referendumu nepavyko sužinoti nei teigiamos, nei neigiamos piliečių nuostatos. Referendumas buvo paskelbtas neįvykusiu, nes jame nedalyvavo įstatyme numatytas rinkėjų skaičius.

Praktinės užduotys

1. Išvardykite, kokius prisimenate įvykusius referendumus Lietuvoje? Kokie klausimai buvo sprendžiami, kokie buvo rezultatai? Ar juose dalyvavote?
2. Prisiminkite, kokiais klausimais buvo ketinama organizuoti referendumus Lietuvoje, kokiais rezultatais baigėsi šios iniciatyvos (kiek surinkta parašų ir t. t.)?
3. Kokie visuotinių balsavimų privalumai ir trūkumai?
4. Kuo skiriasi privalomieji ir konsultaciniai referendumai Lietuvoje?
5. Ar, jūsų nuomone, referendumai, kaip tiesioginės demokratijos instrumentas, turėtų būti vykdomi dažniau?
6. Kokiais klausimais siūlytumėte organizuoti referendumą?

2 DALIS. POLITINĖS PARTIJOS IR RINKIMAI: KĄ IR KODĖL RENKAME?

7. Rinkimai ir socialinė struktūra

Iki visuotinės rinkimų teisės įvedimo politinės varžybos daugiau rėmėsi tarpasmeniniais santykiais, buvo atskirų veikėjų ambicijų ir lyderystės gebėjimų atspindys. Demokratinio valdymo ir visuotinės rinkimų teisės įtvirtinimas lėmė tai, kad tarpasmeninę politikų konkurenciją pradėjo veikti plačioji visuomenė, rinkėjų masės, ją sudarančių rinkėjų arba elektorato klasiniai, etniniai, demografiniai, profesiniai, ideologiniai, kultūriniai ir kitokie socialiniai skirtumai. Taip politika ir vienas svarbiausių jos komponentų – rinkimai – tapo įtraukti ne tik į asmeninių politikų ambicijų, bet ir įvairių socialinių grupių sąveiką, konfliktus ir jų sprendimų paiešką. Politikų noras laimėti rinkimus, prognozuoti jų galimą rezultatą reikalauja atsigręžti ir skirti ypatingą dėmesį socialiniam politikos kontekstui.

Atskirose valstybėse susiklosto įvairios socialinės struktūros, tačiau priežastys ir kanalai, kuriais plačioji visuomenė turi įtakos politikai, valdžiai, demokratijai ir rinkimams, yra daugiau ar mažiau tie patys. Pirmasis daugiausia politikai ir rinkimams turėjęs įtakos socialinės struktūros aspektas buvo socialinė ir ekonominė nelygybė, žmonių susiskirstymas į socialines klases priklausomai nuo disponuojamo turto ir kitų išteklių nuosavybės. Taip nutiko todėl, kad demokratinio valdymo formų įtvirtinimas XIX amžiuje sutapo su pramonine revoliucija Europoje ir Šiaurės Amerikoje. Būtent dėl jos industrinei kapitalistinei socialinei ir ekonominei sistemai buvo būdingas nelygus pajamų ir turto pasiskirstymas. Būdų, kaip šią nelygybę sušvelninti ar kitaip transformuoti, paieška ir tapo vienu pagrindinių politinių klausimų. Visuotinių rinkimų teisės įvedimas sudarė prielaidas kilti neturtingesnių sluoksnių interesams atstovaujančius politikus ir burtis į atitinkamos pakraipos politines partijas, siekti valdžios ir galiausiai, pasitelkus valstybės galimybes, mažinti ir švelninti buvusią klasinę nelygybę.

Vystantis ir tobulėjant ekonominei sistemai, plėtojantis technologinei pažangai ir mokslinei techninei revoliucijai, XX amžiaus antrojoje pusėje atitinkamai keitėsi ir vis sudėtingesnė, įvairesnė darėsi ir visuomenės socialinė struktūra. Konfliktas tarp darbo ir kapitalo, tarp lygybės ir laisvės ilgainiui prarado savo aštrumą, užleisdamas vietą daug įvairesniems, bet ne tokiems dramatiškiems skirtumams. Socialiniai skirtumai ir jų nulemtos klasės neišnyko, tačiau jos daug labiau diferencijavosi. Susiformavo visai kitokio pobūdžio visuomenė, kurią amerikiečių sociologas Danielis Bellas pavadino postindustrine visuomene.

Postindustrinė visuomenė – tai tokia visuomenė, kurioje daugumą bendrojo vidaus produkto sukuria jau ne industrija ar pramonė, bet paslaugų sfera. Pagrindiniu gamybos ištekliu ir turto šaltiniu tampa jau ne materialus kapitalas ir darbo jėga, bet tie žmonės ir socialiniai sluoksniai, kurie disponuoja reikalingomis žiniomis ir informacija. Šis pokytis negalėjo neatsiliepti ir visuomenės socialinei struktūrai, o per ją ir politikai, kurioje svarbią vietą užima rinkimai.

Didžiausią reikšmę politikai ir rinkimų rezultatams turėjo tai, kad smarkiai sumažėjo fizinio nekvalifikuoto darbo ir darbininkų poreikis. Vadinamoji darbo klasė tapo mažuma. Užtat padidėjo kvalifikuoto, protinio ir kūrybinio darbo poreikis ir jį galinčių dirbti žmonių paklausa. Socialinį susisluoksniavimą ir socialinį kiekvieno asmens statusą lemia jau ne tiek turtas ir nuosavybė, bet išsilavinimas ir išsiugdyti gebėjimai.

Pagrindinis šio proceso rezultatas – didelio vidurinio sluoksnio susiformavimas. Patys turtingiausi ir patys neturtingiausi sluoksniai nuo XX amžiaus vidurio sudarė tik santykinai nedideles mažumas, kurios visuotinės balsavimo teisės kontekste formaliai nebegalėjo būti įtakingos. Pagrindiniai politiniai rūpesčiai ir klausimai tapo stambiausios vidurinės klasės reikalu. Vadinasi, ir vidurinei klasei būdingos politinės skirtys tampa pačiomis reikšmingiausiomis.

Tad už ką paprastai rinkimuose balsuoja vidurinė klasė? Rasti atsakymą į šį klausimą nėra lengva, o gal ir visai neįmanoma. Vidurinė klasė postindustrinėje visuomenėje tapo tokia didelė ir įvairialypė, kad kalbėti apie kokį nors jos visiems nariams būdingą interesą nėra prasmės. Vis dėlto pastaraisiais XXI amžiaus dešimtmečiais ryškėja tendencija, kad pati vidurinė klasė vis labiau diferencijuojasi ir jos viduje ryškėja naujos dvipolės socialinės struktūros kontūrai. Iš vienos pusės, išsiskiria ir konsoliduojasi visapusiškai išsilavinęs elitas, kuris tampa tikroju visuomenės lyderiu. Iš kitos pusės, išsiskiria tos socialinės grupės, kurių nariai negali rasti sau vietos ir prisitaikyti prie sudėtingų technologijų persunktos ekonomikos ir kasdienybės.

Beje, pastarajai klasei dar nesugalvotas taiklus ir tinkamas pavadinimas. Tačiau net ir Lietuvoje vyksta intensyvios tokio pavadinimo paieškos. Moksleivių žargone jau įsitvirtino terminas *lūzeris* (angl. *loser* – nevykėlis). Politiniame diskurse laikas nuo laiko dažnėja kalbos apie vadinamąsias dvi, t. y. elito ir runkelių, Lietuvos. Pavadinimas *runkeliai* – tai aliuzija į protestavusius iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą žemdirbius dėl per mažų jų produkcijos supirkimo

kainų. Runkeliai tapo netgi elito sėkmę simbolizuojančių sidro reklamos personažų – vaisių ir uogų – nematomais oponentais (žr. G. Vitkaus nuotr. p. 44).

Kad ir kaip būtų, šie lietuviški pavyzdžiai ir tendencijos rodo naujai besiformuojančią socialinę struktūrą, susidedančią iš savo jėgomis pasikliaujančio elito. Šis elitas pageidauja minimalistinės valstybės, kurios vyriausybė sudarytų palankias sąlygas jų veiklai ir verslui, ir vadinamųjų runkelių, kurie jaučiasi atstumtaisiais ir neteisingai nuskriaustaisiais, todėl reikalauja iš vyriausybės „teisingumo“ ir „lygybės“, o valstybę supranta kaip socialinių garantijų šaltinį.

Savaime suprantama, kad tokia diferenciacija kelia naują socialinę įtampą ir politinius konfliktus, turi įtakos politinių partijų formavimuisi ir galiausiai veikia rinkimų rezultatus.

Praktinės užduotys

1. Pasvarstykite, kokie ekonominiai ir politiniai interesai būdingi šių socialinių grupių atstovams atskirose srityse. Pabandykite juos suformuluoti žvelgdami iš siūlomos socialinės grupės atstovo perspektyvos (pavyzdžiui, studentė galbūt mažiau suinteresuota bendrąja mokesčių politika, bet nori mažesnių įmokų už mokslą ir t. t.).

Socialinė grupė	Mokesčiai	Socialinė rūpyba, pašalpos	Užsienio ir gynybos politika	Energetikos plėtra	Valstybės valdymas	Švietimo politika
Miesto gyventojas, uždirbantis didesnę nei vidutinį atlyginimą						
Pensininkė, gyvenanti kaime						
Verslininkas, turintis nedidelę savo įmonę						
Partijos funkcionierius, svajojantis apie sėkmę rinkimuose						
Emigrantas, dirbantis Anglijoje						
Studentas (-ė), atvykęs studijuoti universitete iš mažesnio miesto į sostinę						

2. Aptarkite šiuos interesus. Kaip manote, kokios pakraipos politinės partijos geriausiai atstovautų kiekvienai jų? Ar galima rasti bendrų interesų visų išvardytų socialinių grupių atstovams?
3. Pasvarstykite, kokias svarbiausias rūpimas problemas siūlytumėte spręsti Seimui, Vyriausybei ar savivaldybei?
4. Kokiai socialinei grupei save priskirtumėte? Kaip manote, kokios politinės pakraipos partijos ar atskiri politikai geriausiai atstovauja jūsų interesams?

8. Rinkimai ir politinės partijos

Kaip žinoma, iki įsigalint demokratijai, valdžios postus žmonės galėdavo užimti paveldėjimo ar paskyrimo būdu, o kartais valstybinę tarnybą galėjo ir nusipirkti. Demokratinėje santvarkoje visus svarbiausius valdžios postus nuo valstybės vadovo iki valsčiaus viršaičio gali užimti tik asmenys, laimėję visuotinius rinkimus. Vadinasi, anksčiau svarbias valstybines pareigas skirstė vos keletas žmonių (pavyzdžiui, karalius, ministrai, gubernatoriai), kuriuos būdavo galima kaip nors paveikti ar papirkti, o įvedus visuotinius rinkimus, padėtis iš esmės pasikeitė. Juk įkalbėti ar papirkti šimtus ar tūkstančius rinkėjų, kad, nepaisydami savo nuomonės ar įsitikinimų, balsuotų už vieną ar kitą kandidatą, yra be galo sudėtinga. Dabar politikais ir valstybių vadovais gali tapti tik tokie žmonės, kurie ne tik to sąmoningai siekia, bet ir sugeba įtikinti, patraukti į savo pusę gausybę balso teisę turinčių piliečių.

Kadangi įsigalėjus demokratijai valdžios siekiančių politikų sėkmė susieta su daugybės rinkėjų valios raiška, svarbūs tapo ir pretendentų remiančių bendražygių ir patikėtinių veikla. Per juos pretenduojančiam į valdžią asmeniui būdavo lengviau užmegzti ir palaikyti ryšį su savo rinkėjais, sužinoti jų interesus, pageidavimus, taip pat plačiai išaiškinti ir išreklamuoti savo poziciją iki rinkimų bei tapti tikru rinkėjų atstovu. Ilgainiui daugėjo įvairių politikų bendražygių ir patikėtinių, kurie pradėjo burtis į susivienijimus, klubus ar kitokias organizacijas. Iš jų ir susiformavo tai, ką šiandien vadiname politinėmis partijomis.

Partija (lot. *pars* – dalis) – tai visuomenės dalis, žmonių organizacija, kurios pagrindinis tikslas yra siekti valstybinės valdžios. Be abejo, ir kitos socialinės grupės, organizacijos, tokios kaip profsąjungos ar įvairūs visuomeniniai judėjimai (pavyzdžiui, „žalieji“), gali turėti politinių tikslų, siekti paveikti vyriausybės politiką viena ar kita linkme, bet politinės partijos siekia daugiau. Jos pačios nori įgyti teisėtą valdžią valstybėje, sudaryti vyriausybę ir formuoti bei įgyvendinti politiką.

Politinės partijos atsirado neseniai, kartu su šiuolaikine valstybe, kaip demokratijos ir visuotinės rinkimų teisės įgyvendinimo padarinys. Politikai pradėjo burtis į partijas ir siekė labai konkretaus tikslo – geriau susiorganizuoti ir pasilengvinti rinkimų kovą. Greitai paaiškėjo, kad partijos yra tiesiog nepakeičiamas išradimas, kuris ne tik padeda laimėti rinkimus, bet ir užtikrina įvairių piliečių interesų atstovavimą, tampa reikšminga ryšio tarp profesionalių politikų, valstybės vyriausybės ir juos remiančių piliečių priemone.

Taip ir susikuria politinės partijos. Iš karto reikia pažymėti, kad politinė partija

negali būti laikoma tik siekiančia valdžios bendraminčių politikų grupuote, nors jie ir nuspręstų pasivadinti partija. Politinė partija galutinai susiformuoja tada, kai tampa stipria organizacija, turinčia daug partijos programą remiančių narių, organizacinį aparatą ir pagaliau savo statutą (t. y. organizacijos vidaus tvarkos taisykles).

Statute būna apibrėžiamas kriterijus, pagal kurį asmuo gali būti laikomas partijos nariu arba rėmėju. Piliečiui, nusprendusiam įstoti į partiją, reikia atlikti statute numatytą procedūrą. Tapus partijos nariu ir gavus nario pažymėjimą, jis turi mokėti nario mokestį. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos konservatorių partija turi per 3 mln. mokesčių nario mokestį rėmėjų. Sovietų Sąjungos komunistų partija turėjo apie 17 mln. narių ir, pagal tos partijos statutą, kiekvienas norintysis į ją įstoti, prieš tapdamas visateisiu partijos nariu, turėdavo pereiti vienų metų bandomąjį laikotarpį. Partijų organizacinę struktūrą paprastai sudaro tiek daugybė vietinių organizacijų, tiek centriniai, koordinaciniai organai.

Viena svarbiausių partijos veiklos sąlygų yra jos veiklos finansavimas. Pagrindinis partijų veiklos finansavimo šaltinis – tai surenkamas partijos nario mokestis. Vadinasi, kiekvienai partijai yra labai aktualu turėti kuo daugiau šalininkų, kurie galėtų paremti partiją ne tik balsais rinkimų metu, bet ir pinigais, vienu ar kitu būdu įmokamais į partijos kasą. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos konservatorių partiją sudaro apie 3 mln. narių – mokesčių mokėtojų, tad vietinių asociacijų surenkamas mokestis sudaro pagrindinę partijos pajamų dalį.

Tiesa, be nario mokesčio, politinės partijos kartais sugeba gauti lėšų ir iš kitų finansavimo šaltinių, tarp kurių galima paminėti:

- interesų grupių subsidijas, kurias paprastai teikia verslo grupuotės ar profsąjungos jų interesams atstovaujančioms ir juos ginančioms politinėms partijoms;
- partijai priklausančių įmonių ir organizacijų pelną. Daugelis partijų, norėdamos pasigerinti finansinę padėtį, įsteigia įvairių ūkinių organizacijų, bankų, bendrovių, įvairių paslaugų teikimo ir aptarnavimo įmonių. Taip pat didelio pelno gaunama iš partijų leidybinės veiklos: laikraščių, žurnalų, knygų publikavimo;
- kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Skandinavijoje) dalis rinkimų kampanijos metu išieškotų lėšų padengiama iš valstybės biudžeto. Tačiau šis veiklos finansavimo būdas, nors ir skatina aktyvesnę partijų veiklą, kartu sukelia didelių ginčų tarp partijų, nes kiekvienai atrodo, kad ji buvo nuskriausta ir gavo mažiau, negu jai priklausytų;
- pagaliau tam tikros politinės partijos gali būti remiamos subsidijomis iš užsienio. Daugelyje šalių pagal įstatymą draudžiama gauti finansinę paramą iš užsienio,

tačiau gyvenime visada yra galimybė įstatymus apeiti. Šiandien gerai žinoma, kad Jungtinės Amerikos Valstijos, Rusija, Libija, Kinija, Izraelis, Prancūzija, Japonija ir kitos remia ar yra rėmusios kitų šalių politines partijas, kurios laikosi palankios toms valstybėms politinės pozicijos.

Lietuvoje politinių partijų veiklą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir įstatymai, tarp kurių paminėtini du svarbiausi:

- Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas.
- Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo kontrolės įstatymas.

Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas reglamentuoja juridinių politinių partijų Lietuvoje steigimą, veiklą, teises, pabaigos (reorganizavimo ir likvidavimo) ir pertvarkymo ypatumus. Šio įstatymo 5 straipsnio 3 dalyje nustatytos būtinosios sąlygos partijai įsteigti:

<...> Politinei partijai įsteigti būtina, kad ji Lietuvos Respublikoje turėtų ne mažiau kaip vieną tūkstantį steigėjų. Šie savo ar savo atstovų suvažiavime (susirinkime, konferencijoje) turi priimti politinės partijos įstatus, programą ir išrinkti valdymo organus, taip pat priimti sprendimą dėl buveinės. Steigėjas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka gali įgalioti kitą asmenį atstovauti jam politinės partijos steigiamajame suvažiavime (susirinkime, konferencijoje).

Šiame įstatyme taip pat numatyta, kad politinės partijos turi būti registruojamos juridinių asmenų registre, kurį tvarko Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. 2012 metų vasarą Lietuvoje oficialiai užregistruota per 40 partijų. Pateikiame informaciją iš Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos interneto svetainės:

1. Lietuvos socialdemokratų partija.
2. Lietuvos humanistų partija.
3. Lietuvos žaliaji partija.
4. Respublikonų partija.
5. Tautos pažangos partija.
6. Partija *Jaunoji Lietuva*.
7. Kovotojų už Lietuvą sąjunga.
8. Lietuvos lenkų rinkimų akcija.
9. Lietuvos politinių kalinių partija.
10. Lietuvos rusų sąjunga.
11. Lietuvos ūkio partija.
12. Lietuvos socialinio teisingumo sąjunga.

13. Lietuvos reformų partija.
14. Nepartinių judėjimas *Rinkimai 96*.
15. Tautos vienybės sąjunga.
16. Lietuvos nacionaldemokratų partija.
17. Lietuvos socialdemokratų sąjunga.
18. Krikščionių partija.
19. Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga.
20. Partija *Tvarka ir teisingumas*.
21. Respublikonų lyga.
22. Politinė partija *Rusų aljansas*.
23. Lietuvos krikščioniškosios demokratijos partija.
24. Tautinė partija *Lietuvos kelias*.
25. Liberalų ir centro sąjunga.
26. Lietuvos centro partija.
27. Darbo partija.
28. Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis.
29. Smulkaus ir vidutinio verslo partija.
30. Lietuvos pensininkų partija.
31. Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai.
32. Leiboristų partija.
33. Žemaičių partija.
34. Politinė partija *Profesinių sąjungų centras*.
35. Žemaitijos partija.
36. Socialistinis liaudies frontas.
37. Lietuvos liaudies partija.
38. Politinė partija *Lietuvos žaliųjų sąjūdis*
39. Politinė partija *Sąjunga Taip*.
40. Tautininkų sąjunga.
41. Politinė partija *Drąsos kelias*.
42. Lietuvos žmonių partija.
43. Demokratinė darbo ir vienybės partija.

Tik nedidelė dalis šio ilgo sąrašo partijų turi rinkimus laimėjusių atstovų Seime. Tai liudija, kad besikuriančioms partijoms nėra lengva pelnyti rinkėjų pasitikėjimą ir konkuruoti su didesnę patirtį, stiprias valdžios pozicijas turinčiomis politinėmis partijomis.

Nuo nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais Lietuvoje jau vyko penkeri Seimo rinkimai, tačiau politinių partijų, kurių atstovai patekdavo į Seimą, skaičius siekdavo tik 8–12. Per 2008 metų Seimo rinkimus į jį pateko dešimties partijų atstovai.

Praktinės užduotys

1. Ar priklausote politinei partijai? Kaip manote, kiek asmenų Lietuvoje priklauso politinėms partijoms? Ar, jūsų nuomone, šis skaičius turėtų būti didesnis?
2. Kaip manote, kokie svarbiausi politinių partijų veiklos tikslai?
3. Kokie politinių partijų finansavimo šaltiniai? Ar, jūsų nuomone, partijos turėtų būti daugiau finansuojamos iš valstybės biudžeto ar partijos narių ir rėmėjų privačiomis lėšomis? Kokie šių modelių privalumai ir trūkumai?
4. Ar galima partijų veiklą finansuoti užsienio valstybių lėšomis? Kokių galimų grėsmių kyla tokiu atveju?
5. Koks minimalus skaičius steigėjų reikalingas norint įkurti politinę partiją Lietuvoje? Kaip manote, ar šis skaičius turėtų būti didesnis ar mažesnis? Kokie galimi to padariniai?
6. Ar norėtumėte įkurti savo partiją? Kieno interesams ji atstovautų?

9. Rinkimai ir politinės ideologijos

Visi žmonės skirtingi, todėl nenuostabu, kad bet kurioje demokratinėje valstybėje gausu įvairių politinių partijų. Tačiau, kaip matėme ir Lietuvos atveju, politinių partijų kiekis šalyje retai kada pasiekia triženklį skaičių. O jeigu suskaičiuotume partijas, kurios turi daugelio piliečių palaikymą ir kurių lyderiai patenka į valdžią, tai jų kiekis retai kada siekia ir dviženklį skaičių. Vadinasi, svarbūs ne tik skirtumai, bet ir žmonės vienijantys panašumai. Išsamiau aptarsime, kas buria į politines partijas skirtingus žmones ir kuo remiantis per rinkimus balsuojama už vieną arba kitą partiją.

Paprastai kalbant, žmonės sieja ir jų pasirinkimą lemia politinės idėjos, t. y. pasiūlymai, sumanymai, kaip ir ką turėtų daryti valstybės valdžia. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad įvairiausių idėjų, kaip tvarkyti bendrus reikalus, kyla vos ne kasdien ir beveik visiems. Juk kasdienėje politikoje dalyvaujantys veikėjai ir net paprasti piliečiai, susidūrę su bendro gyvenimo problemomis, patekę į kokią nors sudėtingą situaciją, visada gali pasakyti, ar esama politika jiems patinka, kokie jų lūkesčiai, pageidavimai ir kaip jie įsivaizduoja priemones, kuriomis būtų galima įgyvendinti jų norus.

Įsivaizduokime tokią probleminę situaciją – šalyje ekonominis nuosmukis, mažėja gamybos ir prekybos mastas, daug žmonių gauna menkas, vos viršijančias skurdo ribą pajamas arba iš viso neturi darbo. Žmonės laukia, ką pasakys į šalies valdymą pretenduojančios politinės partijos. Nėra ko ir abejoti, kad siūlymų tikrai netrūktų. Galbūt vieni kaip galimą problemos sprendimą siūlytų įvesti didesnius mokesčius, o iš jų surinktas lėšas skirti socialinėms programoms plėtoti. Kiti, priešingai – tvirtintų, kad tokioje situacijoje didinti mokesčius būtų klaida, nes tai nieko nepakeistų, o tik pablogintų esamą padėtį. Jų manymu, padėtį pataisyti galėtų valstybės parama verslui, o tai galiausiai lemtų ir šalies ūkio atsigavimą.

Iš pirmo žvilgsnio galėtume įtarti, kad įvairių pasiūlymų teikiančios politinės partijos atskleidžia ir gina skirtingos padėties rinkėjų interesus. Akivaizdu, kad socialinių pašalpų didinimas bus naudingesnis neturtingiems piliečiams, o paramos verslui naudą pirmiausia pajus turtingesni darbdaviai. Tačiau atkreipkime dėmesį į tai, kad politinės partijos savo pasiūlymus pateikia kaip tinkamiausius ne vien savo atstovaujamai grupei, bet visai visuomenei. Galimybę taip daryti užtikrina tai, kad politinių partijų keliamos idėjos ir pasiūlymai nėra vien jų reakcija į esamą probleminę situaciją, bet kartu parodo ir tam tikrą jų pripažįstamą bendresnių politinių pažiūrų sistemą, kuri vadinama politine ideologija.

Politinė ideologija – tai susistemintos į vientisą junginį politinės idėjos. Politinė idėja yra tik koks nors konkretus principas, siūlymas, reikalavimas, o politinė ideologija,

neatsižvelgiant į konkretų turinį, stengiamasi pateikti daugiau ar mažiau išsamių atsakymų į tokius klausimus:

- Kokia svarbiausia vertybė, kurios įgyvendinimo reikia siekti?
- Kodėl ta vertybė yra svarbiausia?
- Kaip svarbiausios vertybės požiūriu vertintina esama žmonių gyvenimo santvarka?
- Ką ir kaip reikėtų daryti, norint pagerinti esamą padėtį arba, jeigu ji gera, ją išsaugoti?
- Kurios visuomenės grupės priešinasi permainoms, o kurios jas remia?

Kitaip tariant, politinės ideologijos, kitaip negu pavienės politinės idėjos, yra ganėtinai sudėtingos ir išplėtotos samprotavimų sistemos. Jos remiasi ne tik kasdiene patirtimi, bet ir bendresnėmis pažiūromis į žmogaus ir visuomenės prigimtį, į valstybės paskirtį ir santvarką, žmonių santykį su valstybės valdžia. Būtent remdamiesi politinėmis ideologijomis politikai ir randa argumentų ir paaiškinimų, kodėl jų teikiami pasiūlymai tinkami bendroms visų žmonių, visuomenės problemoms spręsti.

Suprantama, politinio gyvenimo įvairovė neišvengiamai lemia ir politinių ideologijų įvairovę. Per žmonijos istoriją buvo iškelta daug įvairiausių politinių idėjų ir atitinkamai suformuluota įvairiausių politinių ideologijų. Nėra būtinybės visas jas aptarti, todėl dėmesį sutelksime tik į šiuolaikines politines ideologijas, kurios būdingos demokratinių valstybių politikai.

Šiuolaikinių politinių ideologijų ištakos siejamos su Didžiąja Prancūzijos revoliucija. Jai veikiant susiformavo svarbiausios ideologijos, kurios neprarado savo reikšmės ir šiandien. Galime prisiminti, kad su viena tokia politine ideologija mums jau teko susidurti anksčiau. Aptariant valstybės idėją, minėta *nacionalizmo* politinė ideologija, kuri susiformavo ir išsirutuliojo idėjos, kad kiekviena tauta turi apsisprendimo teisę, pagrindu.

Po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos į daugelį valstybių išplito ir konstitucinis demokratinis valdymas, buvo pasiektas visų politinių jėgų ir partijų sutarimas bei įsipareigojimas laikytis demokratijos principų, dauguma politinių debatų pradėjo plėtotis kaip trijų pagrindinių politinių ideologijų – *liberalizmo*, *konservatizmo* ir *socializmo* – tarpusavio ginčas.

Viena vertus, šiuolaikinės politinės ideologijos tam tikru mastu neigia ir kritikuoja viena kitą bei kiekviena tvirtina, kad būtent jos skelbiamos idėjos, vertybės yra priimtinausios visuomenei. Kita vertus, neabejotinai egzistuoja ir tam tikri sąlyčio taškai, kurie sudaro prielaidas ne tik bendradarbiauti jų šalininkams, bet ir toliau plėtoti ideologijas, papildyti jas perimtomis ir pritaikytomis kitų ideologijų idėjomis.

Išskyrėme tris pagrindines politines ideologijas, tačiau politinė tikrovė yra daug įvairesnė. Minėjome, kad socializmo ideologijoje aiškiai išsiskiria komunizmo ir socialdemokratijos atšakos. Ne išimtis ir kitos ideologijos. Yra įvairių ir liberalizmo, ir konservatizmo variantų. Pavyzdžiui, liberalizmo šalininkai, laikydamiesi bendros nuostatos, kad valstybės vyriausybė turi nesikišti į ekonomikos valdymą, vis dėlto skirtingai žiūri į tai, kaip ir ką turi veikti vyriausybė išimtiniais atvejais, tarkime, jeigu rinkoje atsiranda monopolininkų arba prasideda bankų krizė. Konservatoriai taip pat gali turėti įvairių nuomonių – vieni būti labiau, kiti ne tokie priešiški valstybės valdymo ir politikos reformoms. Pagaliau įmanomi ir tarpiniai politinių ideologijų variantai, susiejantys dviejų ir daugiau ideologijų idėjas į vientisą loginę sistemą. Kaip pavyzdys galėtų būti socializmo ir liberalizmo idėjas siekiantis susieti socialliberalizmas, konservatizmo ir liberalizmo vertybes – neokonservatizmas.

Politinių ideologijų įvairovė matyti ir politinių partijų veikloje. Vargiai galima įsivaizduoti demokratinę valstybę, kurioje būtų tik trys pagrindinėms trimis ideologijoms atstovaujančios partijos. Politinių partijų paprastai būna daugiau. Žinoma, jų skaičių lemia ir šalies rinkimų sistema, ir politinio gyvenimo tradicijos, ir konkrečių politikų ambicijos, tačiau svarbios ir politinių ideologijų atmainos, variantai, kurie tampa idėjiniu partijų veiklos pagrindu. Norint geriau susigaudyti šioje politinėje įvairovėje, galima pasitelkti tam tikrą atskaitos sistemą, kuri dažnai vadinama iš fizikos pasiskolintu terminu *spektras*. *Politinis spektras* – tai mintyse brėžiama juosta, kurioje pagal spalvą gali būti išdėstytos politinės ideologijos, joms atstovaujančios politinės partijos. Tradicinis politinis spektras susideda iš kairiųjų ir dešiniųjų ideologijų ir joms atstovaujančių politinių partijų. Ši tradicija skirti kairiuosius ir dešiniuosius kilo Prancūzijoje, kurioje Didžiosios revoliucijos (1789–1792) metais Steigiamojo susirinkimo posėdžių salėje į dešinę nuo pirmininko sėdavo konservatyvesnių, o į kairę – radikalesnių pažiūrų atstovai. 1792–1795 metais posėdžiavusiame Konvente kairėje sėdėdavo jakobinai, o dešinėje – žirondistai.

Lygybė	Liberalai	Populistai
	Libertarai	Konservatoriai
Laisvė	Tvarka	

Ilgainiui ši prancūziška tautos atstovų susėdimo pagal pažiūras tradicija paplito ir kitose šalyse. Dešinėje sėdėdavo konservatyviosios partijos, o kairėje – liberaliosios. XIX amžiuje stiprėjant socializmo ideologijos pozicijoms ir silpnėjant liberalams, kairioji pusė pradėta sieti su įvairių pakraipų socialistais. Liberalai tarsi persikėlė į politinio spektro centrą. Taip tarsi savaime politiniame spektre atsirado ne tik dešinė ar kairė, bet ir centras.

Šiandien tuo niekas nebesistebi ir tokią politinio spektro sampratą priima kaip savaime suprantamą dalyką, nepaisydami visiškai atsitiktinės tokio politinių pažiūrų

klasifikavimo kilmės. Jau nebeturi reikšmės, kur realiai parlamente sėdi politinių partijų atstovai (pavyzdžiui, kai kuriuose parlamentuose atstovai susodinami pagal alfabetą, norint pabrėžti, kad jie, nepaisant politinių pažiūrų, visi yra tautos atstovai) – kairiesiems ar dešiniams jie priskiriami pagal pažiūras, o ne pagal sėdėjimo vietą. *Kairė, dešinė* ir *centras* politikoje tapo tokiu įprastu reiškiniu, kad ir patys terminai jau rašomi be kabučių, o politinės partijos, norėdamos nurodyti savo vietą politiniame spektre, teigia: „Mes esame kairioji partija“ arba „mes esame centristai“. Gali pasitaikyti ir tokių politinės krypties apibūdinimų kaip *centro dešinioji* arba *centro kairioji* partija. Galiausiai žodžiai *kairė, dešinė* ar *centras* pradėti vartoti net pačių politinių partijų pavadinimuose. Pavyzdžiui, kai kuriose šalyse galime aptikti partijų, kurios oficialiame pavadinime nurodo ne politinę ideologiją, bet savo vietą politiniame spektre – Kairiųjų socialistų partija, Centro partija ir kt.

Žinoma, šiuolaikinis kairiųjų ir dešiniųjų politinių ideologijų turinys gerokai skiriasi nuo to, kaip jis buvo suvokiamas Prancūzijoje revoliucijos metais. Šio turinio permainas lėmė tiek visuomenės gyvenimo sąlygų, tiek pačių politinių ideologijų pokyčiai. Jau minėjome, kad pamažu liberalizmas iš kairės atsидūrė centre ir užleido vietą kairėje socializmui. Liberalų poslinkis į dešinę atsiliopė ir konservatoriams, kurie, galutinai žlugus absoliutizmui, perėmė daugelį liberalų idėjų.

Kad ir kaip būtų, šiandienė per visus XX amžiaus politinius sukrėtimus susiformavusi ideologijų skirstymo į kairiąsias ir dešiniąsias schema pirmiausia remiasi pagrindinės vertybės turiniu ir jos suformuotu požiūriu į vyriausybės politiką. Dešinėsios ideologijos, kurios pirmiausia akcentuoja laisvę, pasisako už kuo mažiau kontroliuojamą laisvąją rinką, o kairiosios, kurioms svarbiausias atrodo socialinės lygybės siekis – už vyriausybės reguliuojamą ir socialiai orientuotą rinką. Apibendrinant dešiniąsias ir kairiąsias ideologijas, galima sakyti, kad visas jų spektras išsidėsto tokia linija, kurios kairysis kraštutinis – lygybė, paremta centralizuota planine ekonomika, o dešinysis – laisvė – pagrįsta visiškai nevaržoma ir nekontroliuojama rinka, kurioje laisvai veikia privatūs ekonominiai subjektai.

Politinės ideologijos yra nors ir svarbi, bet tik viena sudėtingo politikos pasaulio pusė. Politinės ideologijos atskleidžia tai, kaip žmonės suvokia bendrų reikalų tvarkymą, pagrindines savo problemas ir jų sprendimo būdus. Pagal politines ideologijas buriasi ir politinės partijos. Tačiau nepamirškime, kad demokratinėse šalyse, nepaisant pasirinktos politinės ideologijos, visų politinių partijų pagrindinis tikslas yra tapti šalies valdžia. Tam reikia nei daugiau, nei mažiau – įtikinti savo politinių idėjų, pasiūlymų patrauklumu daugumą šalies piliečių ir laimėti rinkimus.

3 DALIS. RINKIMŲ ORGANIZAVIMAS: KAIP PASIRINKTI IR BALSUOTI?

Rinkimai – sudėtinga procedūra, ištiesas įvairių vienas po kito einančių teisinių procedūrinių veiksmų procesas. Šioje dalyje aptarsime pagrindines sudedamąsias šio proceso dalis ir etapus:

- Rinkimų sistemos parinkimą.
- Rinkimų teisės nustatymą.
- Valstybės teritorijos padalijimą į rinkimų apygardas.
- Rinkėjų sąrašų sudarymą.
- Kandidatų iškėlimą ir registravimą.
- Rinkimų kampaniją.
- Balsavimą.
- Rezultatų nustatymą ir mandatų suteikimą.

Trečioji knygos dalis ir skirta šiems etapams bei jų taikymo ypatybėms Lietuvoje išsamiau aptarti.

10. Rinkimų sistemos

Rinkimų sistema yra principinis valstybės valdžios apsisprendimas, kaip bus priimamas sprendimas dėl laimėtojų. Tik iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad nustatyti rinkimų rezultatus labai lengva. Tereikia suskaičiuoti visus rinkėjų balsus ir nustatyti, kuris iš kandidatų jų gavo daugiausiai. Tačiau kaip tik čia ir prasideda visas sudėtingumas. Pirmiausia reikia apibrėžti, ką reiškia *dauguma balsų*. Sakysime, rinkimų apygardoje balotiruojasi 12 kandidatų, o daugiausiai balsų surinkęs kandidatas gavo tik 20 proc. rinkėjų balsų. Ar galima tokį kandidatą pripažinti laimėjusiu? Viena vertus, rinkimų rezultatai rodo, kad 80 proc. rinkėjų šiuo žmogumi nepasitiki. Antra vertus, kitais kandidatais pasitikima dar mažiau.

Todėl visose demokratinėse valstybėse dar prieš rinkimus nustatoma sistema, pagal kurią bus skaičiuojami ir vertinami rinkimų rezultatai. Tai yra tarsi išankstinis žaidimo taisyklių nustatymas ir jų, prasidėjus rinkimų procesui, jau nebus galima keisti.

Paprastiau kalbant, iš anksto susitariama ir įstatymuose įtvirtinama, kada kandidatus laikyti laimėjusiais arba pralaimėjusiais rinkimus.

Kiekvienoje valstybėje nustatoma sava rinkimų sistema, pritaikyta prie susiklosčiusios politinės realybės. Tačiau, apibendrinant visą įvairovę, paprastai skiriami du pagrindiniai rinkimų sistemų tipai:

- Pati seniausia ir paprasčiausia yra daugumos atstovavimo, kartais dar vadinama mažoritarine (pranc. *majorité* – dauguma), rinkimų sistema, kuri, kaip sako pats pavadinimas, yra pagrįsta daugumos principu.
- Kita sistema, kuri buvo pradėta naudoti daugelyje Europos valstybių antroje XIX amžiaus pusėje, – proporcinė atstovavimo sistema. Ji paremta ne daugumos principu, o matematiškai tiksliau mandatų paskirstymu tarp politinių partijų proporcingai gautų balsų skaičiui. Tokia sistema turi daug galimų variantų, nes proporcijos gali būti apskaičiuojamos įvairiai, priklausomai nuo pasirinktos formulės.

Daugumos atstovavimo sistemos taikymo atveju valstybės teritorija padalijama į tiek apygardų su daugiau ar mažiau vienodu gyventojų skaičiumi, kiek numatyta išdalyti mandatų. Todėl iš kiekvienos apygardos išrenkama tik po vieną atstovą. Pagal daugumos principą, atstovu išrenkamas tas kandidatas, kuris gavo daugiausiai balsų.

Daugumos atstovavimo sistemai būdingi du variantai:

- *Paprastosios daugumos sistema* – tai tokia sistema, pagal kurią pergalei rinkimuose pasiekti užtenka laimėti paprastą apygardos rinkėjų balsų daugumą. Pavyzdžiui, jeigu iš 12 kandidatų didžiausią balsų kiekį gavo kandidatas, surinkęs 20 proc. balsų, o jo konkurentai atitinkamai tik 18 proc., 15 proc., 11 proc., 3 proc., 0,1 proc. ir t. t., tai pagal šią sistemą pergalė priklausys kandidatui, surinkusiam 20 proc. balsų. Tokia rinkimų sistema jau nuo senų laikų taikoma Jungtinės Karalystės ir Japonijos parlamentų rinkimuose.
- *Absoliučios daugumos sistema*. Norint laimėti rinkimus pagal šį mažoritarinės sistemos variantą, kandidatui reikia surinkti absoliučią daugumą rinkėjų balsų, t. y. 50 proc. + vienas balsas. Minėtu atveju, kai iš 12 kandidatų nė vienas negavo absoliučios daugumos balsų, reikia organizuoti antrą rinkimų turą, kuriame dalyvautų tik du kandidatai, pirmajame ture surinkę daugiausiai balsų. Šiuo atveju tai būtų kandidatai, surinkę 20 proc. ir 18 proc. balsų. Tokia rinkimų sistema paprastai taikoma, pavyzdžiui, valstybių prezidento rinkimuose, jeigu šalies vadovą renka visa tauta. Taip renkamas ir Lietuvos prezidentas bei pusė Seimo narių.

Daugumos atstovavimo sistema yra labai paprasta ir suprantama rinkėjams, tačiau turi keletą esminių trūkumų. Vienas didžiausių šios rinkimų sistemos trūkumų yra tas, kad taikant daugumos principą, net ir mažą persvarą gavęs kandidatas laimi rinkimus ir gauna mandatą. Pavyzdžiui, suskaičiavus balsus paaiškėja, kad antrame

ture balsai pasiskirstė taip: A (pirmame ture laimėjęs 20 proc. balsų) gavo 49,2 proc., o B (pirmame ture gavęs 18 proc.) laimėjo 50,8 proc. balsų. Taigi rinkimus laimi B. Už kandidatą A atiduoti 49,2 proc. rinkėjų balsų pražūva, o rinkėjai netenka savo atstovo. Ypač daug rinkėjų balsų pražūva, kai taikomas paprastosios daugumos atstovavimo variantas. Kaip tik dėl to nemažai demokratiškesnių valstybių parlamentų rinkimuose nenaudoja tokios rinkimų sistemos ir taiko proporcinio atstovavimo sistemą.

Proporcinio atstovavimo sistemos sumanymas irgi labai paprastas – atstovaujama turi būti visoms politinėms partijoms, tačiau ne vienodai, o proporcingai per rinkimus gautų balsų skaičiui. Ši sistema yra daug palankesnė rinkėjams, nes net ir už nelaimėjusias partijas atiduoti rinkėjų balsai nepražūva, bet irgi yra atstovaujami.

Organizuojant rinkimus pagal šią sistemą, valstybės teritorija irgi suskirstoma į apygardas su daugmaž vienodu rinkėjų skaičiumi. Tiesa, apygardų yra daug mažiau, negu išdalyta mandatų, jos būna daug didesnės, negu taikant mažoritarinę sistemą, nes iš kiekvienos apygardos renkamas ne vienas atstovas, o proporcingai rinkėjų balsavimo rezultatams paskirstomi keli ar net keliolika mandatų. Pagaliau ir visa valstybės teritorija gali būti prilyginta vienai rinkimų apygardai. Kitaip tariant, proporcinio atstovavimo sistemai įgyvendinti turi būti sudarytos daugiamandatės apygardos.

Išskirtinė proporcinio atstovavimo sistemos ypatybė ta, kad čia varžosi ne atskiri asmenys, pretenduojantys į mandatą, o politinės partijos. Kiekviena partija sudaro savo kandidatų sąrašą visiems apygardai skirtiems mandatams gauti. Rinkėjai balsuoja ne už vieną ar kitą asmenį, o būtent už partijos pateiktą sąrašą. Po balsavimo suskaičiavus kiek ir už kokį sąrašą buvo atiduota balsų, mandatai proporcingai padalijami visoms partijoms.

Jau minėta, kad šią rinkimų sistemą, tiksliau – įvairius jos variantus, šiandien taiko dauguma demokratiškesnių valstybių. Tokia sistema taikoma ir Lietuvoje, kai renkama pusė Seimo narių, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų narius. Taigi, kaip matome, pagrindinis proporcinio atstovavimo sistemos pranašumas prieš mažoritarinę tas, kad atsižvelgiama į daug daugiau rinkėjų balsų, o savo atstovų gali turėti ne tik didelių partijų, bet ir mažumų šalininkai. Kartais svarbu, kad valstybės valdyme dalyvautų ne tik daugumos, bet ir mažumų atstovai ir galėtų atstovauti savo interesams.

Tiesa, pabrėžiant proporcinio atstovavimo sistemos privalumus, nederėtų užmerkti akių ir nematyti kai kurių jos trūkumų. Silpnoji proporcinio atstovavimo sistemos pusė yra ta, kad rinkėjai balsuoja ne už konkretų asmenį, o už partiją. Vadinasi, rinkėjai negali kontroliuoti, kurie konkrečiai asmenys bus išrinkti. Šį trūkumą kartais bandoma kompensuoti, sudarant galimybę rinkėjams ne tik pasirinkti pageidaujamą partijos sąrašą, bet ir pareikšti nuomonę dėl jame įrašytų kandidatų. Tačiau tai yra sunkiai įgyvendinama ir sudėtinga procedūra, jos naudojimas gerokai sunkina ne tik rinkėjo pasirinkimą, bet ir balsų skaičiavimo komisijos darbą.

* * *

Seimo rinkimų sistema

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje rinkimų sistemos nenustatyta ir palikta teisė dėl jos spręsti įstatymų leidėjams. Pagal dabar Lietuvoje nuo 1992 metų galiojančią Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymą, Seimo nariai renkami taip:

- 71 Seimo narys renkamas pagal daugumos atstovavimo sistemą. Šiems rinkimams organizuoti ir vykdyti Lietuvos Respublikos teritorija dalijama į 71 vienmandatę rinkimų apygardą.
- 70 Seimo narių renkama pagal proporcingo atstovavimo sistemą. Šiems rinkimams organizuoti ir vykdyti Lietuvos Respublikos teritorija tampa viena daugiamandate rinkimų apygarda.

Ko gero, tokios mišrios rinkimų sistemos pasirinkimas buvo savotiškas politinis kompromisas. Tos politinės partijos, kurios savo gretose turėjo ryškių, žinomų politikų, buvo linkusios remti daugumos atstovavimo sistemą. Na, o silpnesnės, dar tik augančios partijos palankesne sau laikė proporcinio atstovavimo sistemą. Galiausiai tokį sprendimą galima laikyti ir pastanga maksimaliai pasinaudoti kiekvienos iš dviejų rinkimų sistemų savybėmis.

Savaime suprantama, kad kompromisinis sprendimas naudoti iš karto dvi rinkimų sistemas irgi turi savų trūkumų. Ne visi Seimo nariai renkami vienodai, o pralaimėjęs rinkimus vienmandatėje apygardoje vis tiek gali patekti į Seimą daugiamandatėje apygardoje pagal proporcinio atstovavimo sistemą. Todėl jis vertintinas kaip laikinas sprendimas, kurį turėtų pakeisti viena arba kita bendra visiems rinkimams sistema.

Respublikos prezidento rinkimų sistema

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme specialiai neaptariama taikomų rinkimų sistema, tačiau tai ir nėra būtina, nes renkant vieną ne tautos atstovų asamblėją, bet tik vieną pareigūną, nėra galimybės taikyti kitokią negu daugumos atstovavimo sistemą. Vadinasi, bet kuriuo atveju prezidentą išrinks dauguma. Ir visai nesvarbu, kokie bus mažumos norai ar ketinimai.

Tačiau Lietuvos prezidento rinkimuose taikoma kombinuota daugumos atstovavimo sistema. Vienokie reikalavimai keliama, jeigu balsavime dalyvavo daugiau kaip pusė rinkėjų, kitokie – jeigu dalyvavo mažiau negu pusė rinkėjų. Kandidatui neužtenka surinkti paprastosios daugumos balsų. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 74 straipsnio 6 dalyje numatyta:

Išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos Prezidentus, kuris pirmą kartą balsuojant ir dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų rinkėjų, gavo daugiau kaip pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Jeigu rinkimuose dalyvavo mažiau kaip pusė visų rinkėjų, išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos Prezidentus, kuris gavo daugiausiai, bet ne mažiau kaip 1/3 visų rinkėjų balsų.

Taigi teoriškai Lietuvos prezidentas gali būti išrinktas ir paprasta balsų dauguma. Turint omenyje, kad prezidento rinkimai paprastai susilaukia didesnio rinkėjų dėmesio, tokia tikimybė yra gana nedidelė. Iki šiol visi prezidento rinkimai vyko pagal absoliučios daugumos atstovavimo sistemą.

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme taip pat apibrėžiama, kaip turi būti elgiamasi, jeigu rinkimuose dalyvavo daugiau kaip pusė visų rinkėjų, bet nė vienas kandidatas nesurinko daugiau kaip pusės balsų. Tokiu atveju pagal 74 straipsnio 7 dalį:

<...> po dviejų savaičių nuo rinkimų rezultatų paskelbimo dienos, sekmadienį, šio įstatymo nustatyta tvarka rengiamas pakartotinis balsavimas dėl dviejų kandidatų į Respublikos Prezidentus, gavusių daugiausiai balsų pirmą kartą balsuojant. Pakartotinio balsavimo datą Vyriausioji rinkimų komisija paskelbia kartu su pirmojo balsavimo galutiniais rezultatais. Per pakartotinį balsavimą išrinktu laikomas kandidatas į Respublikos Prezidentus, surinkęs daugiau balsų.

Įstatyme numatyta ir dar viena galimybė, kada rinkimuose dalyvauja tik du kandidatai, o į rinkimus ateina tiek mažai rinkėjų, kad nė vienas jų negauna reikiamo trečdaliao visų rinkėjų balsų. Tokiu atveju prezidento rinkimus tenka rengti iš naujo.

Savivaldybių tarybų rinkimų sistema

Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatyme numatyta, kad savivaldybių tarybų rinkimai vyksta tik pagal proporcinio atstovavimo sistemą:

Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų (toliau – savivaldybių tarybos, tarybos) nariai renkami ketveriems metams daugiamandatėse rinkimų apygardose, remiantis visuotine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu tiesioginiuose rinkimuose pagal proporcinę rinkimų sistemą. Kiekvienoje savivaldybėje sudaroma viena daugiamandatė savivaldybės rinkimų apygarda (toliau – rinkimų apygarda).

Lietuvos Respublikoje renkamų Europos Parlamento narių rinkimų sistema

Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 1 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad:

<...> Europos Parlamento nariai renkami 5 metų kadencijai vienoje daugiamandatėje rinkimų apygardoje, apimančioje visą valstybės teritoriją, pagal proporcinę rinkimų sistemą preferenciniu balsavimu.

Praktinės užduotys

1. Atsakykite į klausimus:

- Kokie yra išskiriami pagrindiniai rinkimų sistemų tipai?
- Kuo skiriasi pagrindiniai rinkimų sistemų tipai?

- Kokie yra pagrindiniai *paprastosios daugumos* ir *absoliučios daugumos* rinkimų sistemos tipo bruožai? Pateikite pavyzdžių.
- Kokie yra pagrindiniai abiejų rinkimų sistemų tipų (daugumos atstovavimo ir proporcinio atstovavimo) trūkumai?

2. Ar sutinkate su šiais teiginiais, apibūdinančiais proporcinio atstovavimo rinkimų sistemą?

	Taip	Ne	Kita
Rengiant rinkimus pagal proporcinio atstovavimo sistemą, visoms politinėms partijoms atstovaujama proporcingai per rinkimus gautų balsų skaičiui.			
Pagal proporcinio atstovavimo sistemą renkami visi Lietuvos Respublikos Seimo nariai.			
Rengiant rinkimus pagal proporcinio atstovavimo sistemą, varžosi ne atskiri asmenys, pretenduojantys į mandatą, o tiesiogiai pačios politinės partijos.			
Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai rengiami pagal proporcinio atstovavimo sistemą.			

3. Sujunkite lentelės dalis, įvardydami pagrindines prezidento rinkimų organizavimo taisykles.

Jeigu rinkimuose pirmą kartą balsuojant dalyvavo ne mažiau kaip pusė visų rinkėjų, išrinktu į Lietuvos Respublikos prezidentus laikomas tas kandidatas...		...nė vienas kandidatas. Prezidento rinkimus tenka rengti iš naujo.
Jeigu prezidento rinkimuose dalyvavo daugiau kaip pusė visų rinkėjų, bet nė vienas kandidatas nesurinko daugiau kaip pusės balsų, rengiamas pakartotinis balsavimas dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausiai balsų pirmą kartą balsuojant, ir išrinktu į Lietuvos Respublikos prezidentus per pakartotinį balsavimą laikomas tas kandidatas...		... kuris gavo daugiausiai, bet ne mažiau kaip 1/3 visų rinkėjų balsų.
Jeigu rinkimuose dalyvavo mažiau kaip pusė visų rinkėjų, išrinktu į Lietuvos Respublikos prezidentus laikomas tas kandidatas...		...kuris gavo daugiau kaip pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų.
Jeigu rinkimuose dalyvauja tik du kandidatai, tačiau į rinkimus ateina mažai rinkėjų ir nė vienas iš kandidatų negauna reikiamo trečdaliao visų rinkėjų balsų, išrinktu į Lietuvos Respublikos prezidentus laikomas...		...kuris surenka daugiausiai balsų.

4. Pažymėkite, kokio tipo rinkimų sistemos taikomos renkant skirtingus valdžios atstovus Lietuvoje?

	Daugumos atstovavimo rinkimų sistema	Proporcinio atstovavimo rinkimų sistema
Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai		
Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai		
Savivaldybių tarybų rinkimai		
Europos Parlamento rinkimai		

11. Rinkimų teisės nustatymas

Rinkimų teisė – tai piliečių teisė dalyvauti rinkimuose bei būti išrinktiems ir atstovauti tautai. Atitinkamai rinkimų teisė skirstoma į aktyviąją (rinkti) ir pasyviąją (būti išrinktam). Rinkimų teisės nustatymas – vienas svarbiausių rinkimų įgyvendinimo organizacinių klausimų, nes vienoks ar kitoks jo sprendimas lemia, kaip praktiškai bus įgyvendinta demokratija, visos tautos teisė rinkti savo atstovus.

Demokratijos principai skelbia, kad rinkimuose dalyvauja visa tauta, tačiau akivaizdu, kad tai tiesiog neįgyvendinama. Kiekviena tauta susideda iš daugybės skirtingų žmonių. Dalis jų dar tik mažamečiai ir politiniuose rinkimuose negali dalyvauti. Kai kurie asmenys gali sirgti psichinėmis ligomis, dar kiti gali būti pavojingi visuomenei nusikaltėliai ir t. t. Vadinasi, prieš pradėdant organizuoti rinkimus, reikia tiksliai nustatyti, kurie piliečiai turi teisę rinkti tautos atstovus ir kas gali būti išrinktas.

Lietuvoje rinkimų teisė apibrėžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir atitinkamuose rinkimų įstatymuose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnyje numatyti bendrieji principai:

- Rinkimų teisę (turima omenyje aktyvią teisę, t. y. teisę rinkti) turi piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų.
- Teisė būti išrinktam (vadinamoji pasyvioji teisė) papildomai nustatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir rinkimų įstatymuose.
- Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais.

Kadangi priklausomai nuo rinkimų rūšies šiek tiek skiriasi rinkimų teisės įgyvendinimas, svarbiausius atvejus aptarsime atskirai.

Rinkimų teisė ir Seimo rinkimai

Teisė būti renkamam Seimo nariu apibrėžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatyme. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 56 straipsnyje teigiama:

Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje.

Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 2–6 dalyse šios Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos toliau išplėtojamoms ir patikslinamos:

2. Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu su užsienio valstybe ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje. Nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje laikomas Lietuvos Respublikos pilietis, kurio duomenys apie gyvenamąją vietą įrašyti Lietuvos Respublikos gyventojų registre, arba pilietis, kuris pagal Civilinį kodeksą pripažįstamas turinčiu nuolatinę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje.
3. Seimo nariais negali būti renkami asmenys, kurie, likus 65 dienoms iki rinkimų, yra nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais arba nepakaltinamais.
4. Seimo nariais negali būti renkami teisėjai, kol eina šias pareigas, taip pat asmenys, rinkimų dieną atliekantys privalomąją karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, taip pat likus 65 dienoms iki rinkimų neišėję į atsargą profesinės karo tarnybos kariai arba statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnai ar asmenys, kurie pagal specialius įstatymus ar statutus negali dalyvauti politinių partijų veikloje.
5. Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš einamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą, jeigu nuo sprendimo pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą įsigaliojimo dienos nepraėjo ketveri metai.
6. Kiti tiesioginiai arba netiesioginiai Lietuvos Respublikos piliečių rinkimų teisės apribojimai – dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės ir turtinės padėties, nacionalinės priklausomybės, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, užsiėmimo rūšies ir pobūdžio – draudžiami.

Vertinant aktyviąją rinkimų teisę, Seimo rinkimuose paminėtinės šios Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo nuostatos:

2 straipsnis. Visuotinė rinkimų teisė

1. Rinkimų teisę turi Lietuvos Respublikos piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų. Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais.

<...>

3 straipsnis. Lygi rinkimų teisė

Kiekvienas turintis teisę rinkti Lietuvos Respublikos pilietis rinkimuose turi po vieną balsą vienmandatėje ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, o šie balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti, piliečio balsams. Kiekvienas rinkėjas turi lygią teisę pareikšti savo nuomonę dėl kandidatų, įrašytų į tą kandidatų sąrašą, už kurį jis balsuoja daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o ši nuomonė yra lygiavertė kiekvieno kito balsavusio už šį sąrašą rinkėjo nuomonei.

4 straipsnis. Tiesioginiai rinkimai

Seimo narius rinkėjai renka be tarpininkų.

Rinkimų teisė ir Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai

Pirmiausia aptarkime pasyviąją rinkimų teisę, t. y. tai, kas gali ir turi teisę būti renkamas Lietuvos prezidentu, nustatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 78 ir 79 straipsniuose. Pacituosime juos ištiesai:

78 straipsnis

Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu.

Respublikos Prezidentą renka Lietuvos Respublikos piliečiai penkeriems metams, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.

Tas pats asmuo Respublikos Prezidentu gali būti renkamas ne daugiau kaip du kartus iš eilės.

79 straipsnis

Kandidatu į Respublikos Prezidentus įregistruojamas Lietuvos Respublikos pilietis, atitinkantis 78 straipsnio pirmosios dalies sąlygas ir surinkęs ne mažiau kaip 20 tūkstančių rinkėjų parašų.

Kandidatų į Respublikos Prezidento vietą skaičius neribojamas.

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme šios nuostatos atkartojamos ir papildomai pridedama, kad „Respublikos Prezidentu negali būti renkamas šiuurkščiai pažeidęs Konstituciją arba sulaužęs priesaiką asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš einamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą“.

Vertinant aktyviąją rinkimų teisę renkant prezidentą, paminėtinos dar šios Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo nuostatos:

4 straipsnis. Visuotinė rinkimų teisė

1. Teisę rinkti Respublikos Prezidentą turi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 18 metų. Rinkimuose nedalyvauja Lietuvos Respublikos piliečiai, teismo pripažinti neveiksniais.
2. Bet kokie tiesioginiai arba netiesioginiai Lietuvos Respublikos piliečių rinkimų teisės apribojimai dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų draudžiami.

5 straipsnis. Lygi rinkimų teisė

Kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, turintis teisę rinkti Respublikos Prezidentą, rinkimuose turi vieną balsą.

6 straipsnis. Tiesioginiai Respublikos Prezidento rinkimai

Respublikos Prezidentą rinkėjai renka be tarpininkų.

Rinkimų teisė ir savivaldybių tarybų rinkimai

Teisė būti renkamam savivaldybės tarybos nariu apibrėžiama Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatyme. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnyje teigiama, kad:

<...> Savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu <...>.

Iš karto atkreipsime dėmesį į tai, kad Savivaldybės tarybos nariu gali būti renkami ne tik Lietuvos piliečiai, bet ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai.

Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 2 straipsnio 2–6 dalyse šios Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos toliau išplėtojamoms ir patikslinamos:

<...>

2. Savivaldybės tarybos nariu gali būti renkamas nuolatinis šios savivaldybės gyventojas, kuriam rinkimų dieną yra sukakę 20 metų.
3. Nuolatinis savivaldybės gyventojas laikomas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje arba kurio paskutinis žinomas gyvenamosios vietos adresas yra šios savivaldybės teritorijoje, arba kuris savo nuolatinę gyvenamąją vietą viešu pareiškimu nurodė šios savivaldybės teritorijoje ir ši gyvenamoji vieta nustatyta tvarka laikoma jo pagrindine gyvenamąja vieta, taip pat asmuo, kuris turi teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje ir šią teisę patvirtinantį dokumentą ir kuris savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje arba kuris yra ištrauktas iš gyvenamosios vietos neturinčių asmenų apskaitą šioje savivaldybėje. Savivaldybės tarybos nariu gali būti renkamas asmuo, kuris savo gyvenamąją vietą pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus deklaravo šios savivaldybės teritorijoje ne vėliau kaip iki pareiškimų dokumentų pateikimo savivaldybės rinkimų komisijai dienos.
4. Savivaldybės tarybos nariu negali būti renkamas asmuo, kuris likus 65 dienoms iki rinkimų yra nebaisęs atlikti bausmę pagal teismo nuosprendį, taip pat asmuo, teismo pripažintas neveiksniu arba nepakaltinamu. Savivaldybės tarybos nariu negali būti renkamas užsienio valstybės pilietis, kurio pasyvioji rinkimų teisė yra teismo apribota valstybėje, kurios pilietis jis yra.
5. Savivaldybės tarybos nariu negali būti renkamas asmuo, kuris rinkimų dieną atlieka privalomąją karą arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, taip pat likus 65 dienoms iki rinkimų neišėjęs į atsargą ar pensiją profesinės karo tarnybos karys arba statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnas, kuriam pagal specialius įstatymus ar statutus yra apribotas dalyvavimas politinėje veikloje.
6. Kiti tiesioginiai arba netiesioginiai nuolatinių tos savivaldybės gyventojų rinkimų teisės apribojimai dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės ir turtinės padėties, nacionalinės priklausomybės, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, užsiėmimo rūšies ir pobūdžio draudžiami.

Pristatant aktyviąją rinkimų teisę, savivaldybių tarybų rinkimų procese paminėtinos šios Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatos:

2 straipsnis. Visuotinė rinkimų teisė

1. Teisę rinkti savivaldybės tarybos narius turi nuolatiniai šios savivaldybės gyventojai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų (rinkėjai). Savivaldybių tarybų rinkimuose (toliau – rinkimai) nedalyvauja asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.

<...>

3 straipsnis. Lygi rinkimų teisė

1. Kiekvienas rinkėjas turi vieną balsą balsuoti už kandidatų į savivaldybės tarybos narius sąrašą (toliau – kandidatų sąrašas) ar išsikėlusį kandidatą – mandato balsą (pagal mandato balsų už kiekvieną sąrašą ar išsikėlusį kandidatą sumas nustatoma, kiek tarybos nario mandatų gauna ar negauna konkretus kandidatų sąrašas, ar išsikėlęs kandidatas yra išrinktas). Už kandidatų sąrašą balsuojantis rinkėjas už šio sąrašo kandidatus gali paduoti pirmumo balsus (pagal pirmumo balsų sumas už kiekvieną sąrašo kandidatą nustatoma kiekvieno kandidato vieta sąrašė po rinkimų).
2. Visi kandidatai į savivaldybių tarybų narius, nesvarbu, ar jie iškelti ar išsikėlė patys, yra lygūs.

4 straipsnis. Tiesioginiai rinkimai

Savivaldybių tarybų narius rinkėjai renka be tarpininkų.

Rinkimų teisė ir Europos Parlamento rinkimai

Europos Parlamentas yra Europos Sąjungos institucija, todėl su jo rinkimais susijusios pasyvioji ir aktyvioji rinkimų teisės šiek tiek skiriasi nuo Lietuvos institucijų rinkimų įstatymų. Pagrindinis skirtumas, kad šiomis teisėmis Lietuvoje gali naudotis ne tik Lietuvos, bet ir kitų Europos Sąjungos šalių piliečiai. Lygiai taip pat ir Lietuvos piliečiai gali jomis naudotis, netgi tuomet, jeigu jie nuolat gyvena ir dirba kitoje Europos Sąjungos šalyje.

Pailiustruoti pateiksime keletą ištraukų iš Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo.

Pasyvioji rinkimų teisė, t. y. teisė būti renkamam į Europos Parlamentą, apibrėžiama šio įstatymo 3 straipsnio 4–8 dalyse:

3 straipsnis. Visuotinė rinkimų teisė

<...>

4. Lietuvos Respublikoje Europos Parlamento nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis ar kitas nuolat gyvenantis Lietuvoje Europos Sąjungos valstybės narės pilietis, kuris rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 21 metų ir kuris nėra kandidatu į Europos Parlamentą kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje. Nuolat gyvenančiu Lietuvos Respublikoje laikomas Lietuvos Respublikos ar kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietis, kuris deklaravo gyvenamąją vietą ir kurio duomenys apie gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje įrašyti Lietuvos Respublikos gyventojų registre iki nustatytosios dienos. Nustatytoji diena yra diena, kurią iki rinkimų yra likusios 65 dienos.
5. Europos Parlamento nariais negali būti renkami asmenys, kurie iki nustatytosios dienos nėra baigę atlikti bausmę pagal teismo nuosprendį arba kuriems iki nustatytosios dienos nėra pasibaigęs teismo nustatytas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymas, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.
6. Europos Parlamento nariais negali būti renkami asmenys, rinkimų dieną atliekantys privalomąją karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, taip pat likus 65 dienoms iki rinkimų neišėję į atsargą profesinės karo tarnybos kariai arba statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnai ar asmenys, kurie pagal specialius įstatymus ar statutus negali dalyvauti politinių partijų veikloje.
7. Balsuoti ar būti kandidatais negali asmenys, kurie rinkimų komisijų prašymu atsisako deklaruoti, ar jie atitinka šio straipsnio reikalavimus.
8. Kiti tiesioginiai arba netiesioginiai Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybių narių piliečių rinkimų teisės apribojimai – dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės ir turtinės padėties, tautinės priklausomybės, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, veiklos rūšies ir pobūdžio – draudžiami.

Aktyviąją rinkimų teisę reglamentuoja šie straipsniai arba jų dalys:

3 straipsnis. Visuotinė rinkimų teisė

1. Rinkimų į Europos Parlamentą teisę turi Lietuvos Respublikos piliečiai, taip pat nuolat gyvenantys Lietuvoje kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų. Rinkimuose nedalyvauja asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.
2. Balsuoti ar būti kandidatu tuose pačiuose rinkimuose galima tik vienoje Europos Sąjungos valstybėje narėje.

<...>

9. Asmuo, kuris balsuoja tuose pačiuose rinkimuose Lietuvos Respublikoje ir kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje arba balsuoja daugiau kaip vienoje rinkimų apylinkėje, atsako įstatymų nustatyta tvarka.

4 straipsnis. Lygi rinkimų teisė

Kiekvienas rinkėjas turi vieną balsą balsuoti už kandidatų sąrašą ar kandidatą ir šis balsas yra lygiavertis kiekvieno kito rinkėjo balsui. Visi rinkėjai turi lygias teises pareikšti savo valią apie kandidatus paduodami pirmumo balsus už penkių to sąrašo, už kurį balsavo, kandidatų pirmumą ir šie pirmumo balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito rinkėjo pirmumo balsui.

5 straipsnis. Tiesioginiai rinkimai

Europos Parlamento narius rinkėjai renka be tarpininkų.

Praktinės užduotys

1. Padiskutuokite grupėse šiomis temomis:

- Kas yra rinkimų teisė? Kuo skiriasi aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisės?
- Kodėl svarbu turėti teisę rinkti ir būti išrinktam?
- Kodėl svarbu apibrėžti pagrindinius rinkimų teisės įgyvendinimo principus?

2. Kurie iš šių reikalavimų taikomi asmeniui, norinčiam būti renkamu Seimo nariu?

Reikalavimai	Taikoma	Netaikoma	Kita
Seimo nariu renkamas asmuo rinkimų dieną turi būti ne jaunesnis kaip 25 metų.			
Seimo nariu renkamas asmuo turi nuolat gyventi Lietuvoje.			
Seimo nariu renkamas asmuo turi turėti aukštąjį išsilavinimą.			
Seimo nariu renkamas asmuo turi būti lietuvių tautybės.			
Seimo nariu renkamas asmuo turi turėti Lietuvos Respublikos pilietybę.			
Seimo nariu renkamas asmuo neturi būti susijęs priesaika ar pasižadėjimu su užsienio valstybe.			
Seimo nariu renkamas asmuo turi būti praktikuojantis katalikas.			
Seimo nariu renkamas asmuo turi būti neteistas.			

3. Remdamiesi išnagrinėta medžiaga, pažymėkite teisingus ir klaidingus teiginius.

	Klaidingas	Teisingas	Kita
Teisę rinkti Lietuvos Respublikos prezidentą, Seimą turi Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip 21 metų.			
Savivaldybės tarybos nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuriam rinkimų dieną yra sukakę 20 metų.			
Lietuvos Respublikos prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip 40 metų ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu.			
Tas pats asmuo gali būti renkamas Europos Parlamento nariu vienu metu keliose Europos Sąjungos valstybėse narėse.			

4. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme numatyta, kad „Respublikos Prezidentu negali būti renkamas šiuurkščiau pažeidęs Konstituciją arba sulaužęs priesaiką asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino ir einamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą“. Pasvarstykite grupėse, kuriems žinomiems Lietuvos politikams, visuomenės veikėjams ši nuostata turėtų būti taikoma? Ar sutinkate su šia nuostata? Kodėl?

12. Rinkimų apygardos ir apylinkės

Rinkimų apygarda – tai valstybės teritorijos dalis, kurioje skaičiuojami rinkėjų balsai. Kiekviena rinkimų apygarda piliečių patogumui gali būti padalyta į rinkimų apylinkes, kad visiems rinkėjams nereikėtų vykti į apygardos centrą, tačiau balsai visada skaičiuojami pagal apygardas. Rinkimų apygarda yra pagrindinė rinkimų politinės kovos arena.

Rinkimų apygardų ribų nustatymas yra svarbus visiems rinkimuose dalyvaujantiems politikams ir politinėms partijoms. Pagal apygardų ribų išsidėstymą, kompaktiškai gyvenantys vienos partijos rėmėjai gali būti suskaidyti į kelias apygardas – tokiu atveju partijos galimybės laimėti rinkimus gerokai sumažėja. Arba, atvirkščiai – apygardų ribos gali išsidėstyti taip, kad vienos partijos šalininkų tam tikroje apygardoje atsiranda labai daug. Tada kitų partijų šansai laimėti toje apygardoje, žinoma, labai sumažėja. Toks tyčinis rinkimų apygardų ribų manipuliavimas (vadinamasis džerimanderizmas) buvo gana paplitusi praktika ankstesniais demokratijos raidos etapais. Ilgainiui galimybės jam pasireikšti apribotos įstatymais.

Lietuvoje rinkimų apygardų ir apylinkių ribas, vadovaudamasi atitinkamais įstatymais, nustato Vyriausioji rinkimų komisija.

Rinkimų apygardos ir apylinkės Seimo rinkimuose

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 9 straipsnyje teigiama, kad:

1. Rinkimams organizuoti ir vykdyti Lietuvos Respublikos teritorija dalijama į 71 vienmandatę rinkimų apygardą, atsižvelgiant į rinkėjų skaičių rinkimų apygardoje, Lietuvos Respublikos teritorijos suskirstymą į vienmandates rinkimų apygardas per ankstesnius Seimo rinkimus ir administracinę teritorinį padalijimą. Rinkimų apygarda sudaroma iš bendrą ribą turinčių rinkimų apylinkių. Rinkėjų skaičius apygardoje turi būti nuo 0,8 iki 1,2 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse rinkimų apygardose skaičiaus. Vyriausioji rinkimų komisija, likus ne mažiau kaip 95 dienoms iki rinkimų, nustato ir, likus ne mažiau kaip 90 dienų iki rinkimų, „Valstybės žiniuose“ skelbia rinkimų apygardas sudarančių rinkimų apylinkių sąrašą, jų balsavimo būstinių adresus ir telefonus, apygardos rinkėjų skaičių, apygardų rinkimų komisijų adresus ir telefonus.
2. Taip pat sudaroma viena daugiamandatė rinkimų apygarda, kurioje balsuoja visi turintys rinkimų teisę Lietuvos Respublikos piliečiai. Šioje apygardoje pagal proporcinę rinkimų sistemą renkama 70 Seimo narių.

To paties įstatymo 10 straipsnyje taip apibrėžiama rinkimų apylinkių sudarymo tvarka:

1. Atsižvelgiant į patogumą rinkėjui atvykti į balsavimo patalpas ir rinkėjų skaičių, miestų, rajonų teritorijos dalijamos į rinkimų apylinkes.

2. Miesto, rajono teritorijos suskirstymą, kuris yra pastovus organizuojant ir vykdant rinkimus ir referendumus, prireikus į rinkimų apylinkes mero teikimu keičia Vyriausioji rinkimų komisija. Patvirtintų rinkimų apylinkių sąrašą, jo pakeitimus Vyriausioji rinkimų komisija skelbia „Valstybės žiniuose“.
3. Rinkimų apylinkės teritorijoje turi gyventi ne daugiau kaip 5 000 rinkėjų.
4. Rinkimų apylinkės ribos, balsavimo patalpos adresas keičiami prireikus, bet ne vėliau kaip likus 100 dienų iki rinkimų. Meras teikime tvirtinti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodo siūlomą apylinkės pavadinimą, rinkimų apylinkę sudarančius adresus, rinkėjų skaičių sudaromoje apylinkėje, balsavimo patalpų adresą ir telefoną. Teikime keisti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodomi siūlomi pakeitimai. Šie pakeitimai turi būti pateikti Vyriausiajai rinkimų komisijai ne vėliau kaip likus 110 dienų iki rinkimų. Jeigu anksčiau nustatytose balsavimo patalpose negalima surengti balsavimo, Vyriausioji rinkimų komisija apygardos rinkimų komisijos teikimu gali pakeisti apylinkės rinkimų komisijos balsavimo patalpos adresą likus iki rinkimų ir trumpesniam, negu šiame straipsnyje nustatyta, terminui.

Rinkimų apygardos ir apylinkės Lietuvos Respublikos prezidento rinkimuose

Kadangi prezidentą renka visa Lietuva, jo rinkimams atskiros apygardos nesudaromos. Sudaromos tik rinkimų apylinkės, kuriose vyksta balsavimas. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 11 straipsnyje teigiama, kad:

1. Atsižvelgiant į patogumą rinkėjams atvykti į balsavimo patalpas ir į rinkėjų skaičių, savivaldybių teritorijos dalijamos į rinkimų apylinkes.
2. Savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes savivaldybės administracijos direktoriaus teikimu tvirtina ir keičia Vyriausioji rinkimų komisija. Patvirtintų rinkimų apylinkių sąrašą, jo pakeitimus Vyriausioji rinkimų komisija skelbia „Valstybės žiniuose“.
3. Rinkimų apylinkės teritorijoje turi gyventi ne daugiau kaip 5 000 rinkėjų.
4. Rinkimų apylinkės ribos, balsavimo patalpų adresas keičiami prireikus, bet ne vėliau kaip prieš 100 dienų iki rinkimų. Savivaldybės administracijos direktorius teikime tvirtinti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodo siūlomą rinkimų apylinkės pavadinimą, į rinkimų apylinkę patenkančius adresus, rinkėjų skaičių sudaromoje rinkimų apylinkėje, balsavimo patalpų adresą ir telefoną. Teikime keisti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodomi siūlomi pakeitimai. Ne vėliau kaip prieš 100 dienų iki rinkimų savivaldybės administracijos direktorius Vyriausiajai rinkimų komisijai taip pat praneša apie naujai atsiradusius, su pakeistais pavadinimais arba išnykusius adresus, patvirtina balsavimo patalpų adresus ir telefonus.
5. Kai pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai pagal Konstitucijos 87 straipsnį arba Respublikos Prezidento rinkimai pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį rengiami per 2 mėnesius nuo jų paskelbimo, Vyriausioji rinkimų komisija gali pakeisti rinkimų apylinkių ribas ir balsavimo patalpų adresus ne vėliau kaip prieš 50 dienų iki rinkimų. Jeigu šie rinkimai rengiami anksčiau kaip per 2 mėnesius nuo rinkimų dienos paskelbimo, rinkimų apylinkių ribos nekeičiamos.

Rinkimų apygardos ir apylinkės savivaldybių tarybų rinkimuose

Lietuvos savivaldybių tarybos renkamos pagal proporcinę rinkimų sistemą, todėl kiekvienos savivaldybės teritorija yra laikoma rinkimų apygarda. Kaip žinoma, Lietuvoje yra 56 savivaldybės, kurios gerokai skiriasi pagal savo gyventojų ir kartu rinkėjų skaičių. Todėl Lietuvos Respublikos savivaldybių rinkimų įstatyme gana detaliai nustatyta, kiek kiekvienoje savivaldybėje turi būti renkama tarybos narių.

Lietuvos Respublikos savivaldybių rinkimų įstatymo 10 straipsnyje skelbiama, kad:

1. Į savivaldybės tarybą pagal proporcinę rinkimų sistemą iš viso renkama:
  - 1) 51 savivaldybės tarybos narys – savivaldybėse, kuriose yra daugiau kaip 500 000 gyventojų;
  - 2) 41 savivaldybės tarybos narys – savivaldybėse, kuriose yra nuo 300 000 iki 500 000 gyventojų;
  - 3) 31 savivaldybės tarybos narys – savivaldybėse, kuriose yra nuo 100 000 iki 300 000 gyventojų;
  - 4) 27 savivaldybės tarybos nariai – savivaldybėse, kuriose yra nuo 50 000 iki 100 000 gyventojų;
  - 5) 25 savivaldybės tarybos nariai – savivaldybėse, kuriose yra nuo 20 000 iki 50 000 gyventojų;
  - 6) 21 savivaldybės tarybos narys – savivaldybėse, kuriose yra nuo 10 000 iki 20 000 gyventojų;
  - 7) 17 savivaldybės tarybos narių – savivaldybėse, kuriose yra nuo 5 000 iki 10 000 gyventojų;
  - 8) 15 savivaldybės tarybos narių – savivaldybėse, kuriose yra mažiau kaip 5 000 gyventojų.
2. Renkamų savivaldybių tarybų narių skaičių paskelbia Vyriausioji rinkimų komisija likus ne mažiau kaip 110 dienų iki rinkimų.

Analogiškai Lietuvos Respublikos Seimo ir Prezidento rinkimų įstatymams rinkėjų patogumui savivaldybių teritorijos dar skirstomos į rinkimų apylinkes. Apie tai skelbiama Lietuvos Respublikos savivaldybių rinkimų įstatymo 11 straipsnyje:

1. Atsižvelgiant į patogumą rinkėjams atvykti į balsavimo patalpas ir rinkėjų skaičių, savivaldybių teritorijos dalijamos į rinkimų apylinkes.
2. Savivaldybės teritorijos suskirstymą, kuris yra pastovus organizuojant ir vykdanč įvairius rinkimus ir referendumus, į rinkimų apylinkes savivaldybės administracijos direktoriaus teikimu tvirtina ir prireikus keičia Vyriausioji rinkimų komisija.
3. Rinkimų apylinkės teritorijoje turi gyventi ne daugiau kaip 5 000 rinkėjų.
4. Rinkimų apylinkės ribos, balsavimo patalpos adresus keičiami prireikus, bet ne vėliau kaip likus 100 dienų iki rinkimų. Savivaldybės administracijos direktorius teikime tvirtinti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodo siūlomą rinkimų apylinkės pavadinimą, rinkimų apylinkę sudarančius adresus, rinkėjų skaičių sudaromoje apylinkėje, balsavimo patalpų adresą ir telefoną. Teikime keisti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodomi siūlomi pakeitimai. Šie pakeitimai turi būti pateikti Vyriausiajai rinkimų komisijai ne vėliau kaip likus 110 dienų iki rinkimų. Jeigu anksčiau nustatytose balsavimo patalpose negalima surengti balsavimo, Vyriausioji rinkimų komisija savivaldybės rinkimų komisijos teikimu gali pakeisti apylinkės rinkimų komisijos balsavimo patalpos adresą likus iki rinkimų ir trumpesniam, negu šiame straipsnyje nustatyta, terminui.
5. Patvirtintų rinkimų apylinkių sąrašą, jo pakeitimus skelbia Vyriausioji rinkimų komisija likus 100 dienų iki rinkimų.

Rinkimų apygardos ir apylinkės Europos Parlamento rinkimuose

Rinkimams į Europos Parlamentą organizuoti ir vykdyti Lietuvos Respublikoje sudaroma viena daugiamandatė rinkimų apygarda, kurioje balsuoja visi rinkėjai ir renkami visi Europos Parlamento nariai iš Lietuvos Respublikos.

Analogiškai kitų rinkimų įstatymams rinkėjų patogumui savivaldybių teritorijos skirstomos į rinkimų apylinkes. Apie tai skelbiama Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 11 straipsnyje:

1. Atsižvelgiant į patogumą rinkėjams atvykti į balsavimo patalpas ir rinkėjų skaičių, savivaldybių teritorijos suskirstomos į rinkimų apylinkes.
2. Savivaldybės teritorijos suskirstymas į rinkimų apylinkes yra pastovus organizuojant ir vykdamas rinkimus bei referendumus, tačiau prireikus mero teikimu jį gali keisti Vyriausioji rinkimų komisija. Patvirtintą rinkimų apylinkių sąrašą, jo pakeitimus Vyriausioji rinkimų komisija skelbia „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“.
3. Rinkimų apylinkės teritorijoje turi gyventi ne daugiau kaip 5 000 rinkėjų.
4. Rinkimų apylinkės ribos, balsavimo patalpos adresas keičiami prireikus, bet ne vėliau kaip likus 100 dienų iki rinkimų. Meras teikime tvirtinti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodo siūlomą rinkimų apylinkės pavadinimą, rinkimų apylinkę sudarančius adresus, rinkėjų skaičių sudaromoje rinkimų apylinkėje, balsavimo patalpos adresą ir telefoną. Teikime keisti savivaldybės teritorijos suskirstymą į rinkimų apylinkes nurodomi siūlomi pakeitimai. Šis teikimas turi būti pateiktas Vyriausiajai rinkimų komisijai ne vėliau kaip likus 110 dienų iki rinkimų. Jeigu anksčiau nustatytose balsavimo patalpose negalima surengti balsavimo, Vyriausioji rinkimų komisija savivaldybės rinkimų komisijos teikimu gali pakeisti rinkimų apylinkės balsavimo patalpos adresą iki rinkimų likus ir trumpesniai, negu šiame straipsnyje nustatyta, terminui.

Praktinės užduotys

1. Paaiškinkite, kaip suprantate terminus *vienmandatė* ir *daugiamandatė* rinkimų apygarda? Kodėl šalies teritorija dalijama į rinkimų apygardas ir apylinkes?
2. Pažymėkite klaidingus ir teisingus teiginius.

Teiginys	Teisingas	Klaidingas
Daugiamandatėje rinkimų apygardoje pagal proporcinę rinkimų sistemą renkamas 141 Seimo narys.		
Rinkimų apygardos teritorijoje turi gyventi ne daugiau kaip 5 tūkstančiai rinkėjų.		
Prezidento rinkimams atskiros apygardos nesudaromos.		
Lietuvos Respublikos teritorija dalijama į 71 vienmandatę rinkimų apylinkę.		
Savivaldybių tarybų rinkimuose kiekvienos savivaldybės teritorija yra laikoma rinkimų apygarda.		

3. Prisiminkite, kiek gyventojų yra jūsų savivaldybėje? Kiek savivaldybės tarybos narių turėtų būti renkama jūsų gyvenamojoje savivaldybėje?
4. Pasitikrinkite žinias. Lentelėje pažymėkite, kaip organizuojami skirtingų valdžios atstovų rinkimai, nurodykite apygardų skaičių.

	Rinkimai, organizuojami daugiamandatėje rinkimų apygardoje	Rinkimai, organizuojami vienmandatėje rinkimų apygardoje	Kita
Lietuvos Respublikos prezidento rinkimai.			
Lietuvos Respublikos Seimo rinkimai.			
Savivaldybių tarybų rinkimai.			
Europos Parlamento rinkimai.			

4 DALIS. RINKIMŲ SISTEMOS: KAIP NUSTATYTI BALSAVIMO REZULTATUS?

13. Rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų iškėlimas ir registravimas

Rinkėjų sąrašų sudarymas reikalingas tam, kad būtų galima kontroliuoti balsavusių rinkėjų skaičių ir išvengti apgaulių, jog tas pats asmuo negalėtų balsuoti keliose apygardose ar apylinkėse. Rinkėjų sąrašų sudarymas yra daugiau techninis darbas, o kandidatų iškėlimas ir registravimas jau yra labiau politizuotas veiksmas, susijęs su procesais politinėse partijose ir jų santykiais su įvairiais rėmėjais.

Įvairiose valstybėse kandidatai keliami pagal nustatytas taisykles. Paprastai kandidatus iškelia ir remia politinės partijos ar kitokios politinės organizacijos, bet dažnai įstatymai leidžia ir pačiam pasiūlyti savo kandidatūrą. Įvairių kandidatų iškėlimo galimybės yra svarbi demokratijos sąlyga. Jeigu kokias nors kandidatūras pasiūlyti trukdoma, vadinasi, apribojama ir piliečių pasirinkimo galimybė.

Kita vertus, pernelyg didelis kandidatų skaičius irgi gali sunkinti pasirinkimą. Kad būtų galima kontroliuoti kandidatūrų iškėlimo procesą, naudojama kandidatų registracija rinkimų komisijoje. Registruojami tik tie kandidatai ir tik jiems leidžiama dalyvauti rinkimuose (t. y. balotiruotis), kurių iškėlimas atitinka iš anksto nustatytas taisykles. Labiausiai paplitusi taisyklė – tai reikalavimas, kad kandidatas surinktų tam tikrą kiekį jį remiančių piliečių parašų. Tuomet, kai kandidatą remia didelė partija, judėjimas ar dar kokia nors organizacija, ši sąlyga nėra sunki. Tas kandidatas, kuris nesurenka reikiamo kiekio parašų, nėra registruojamas ir jam neleidžiama balotiruotis, nes neįtikėtina, kad jam pavyktų laimėti.

Pažiūrėkime, kaip vykdant skirtingas rinkimų procedūras šis procesas vyksta Lietuvoje.

Rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų iškėlimas ir registravimas Seimo rinkimuose

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 25 straipsnyje teigiama, kad rinkimų sąrašų sudarymo tvarka turi būti tokia, kad kiekvienas rinkimų teisę turintis Lietuvos Respublikos pilietis būtų įrašytas į rinkėjų sąrašus. Niekas negali būti įrašytas į rinkėjų sąrašą kelis kartus. Rinkimams organizuoti ir vykdyti sudaromi trejopi rinkėjų sąrašai:

- Lietuvos Respublikos rinkėjų sąrašas;
- vienmandačių rinkimų apygardų rinkėjų sąrašai;
- rinkimų apylinkių rinkėjų sąrašai.

Kiekvienas įtrauktas į sąrašus rinkėjas prieš eilinius Seimo rinkimus gauna rinkėjo pažymėjimą – dokumentą, kuris yra ir informacinė pažyma rinkėjui apie rinkimus, ir vardinis kvietimas juose dalyvauti.

Kandidatų į Seimo narius kėlimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnis. Įdomu pastebėti, kad kandidatų kėlimo tvarka vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose skiriasi:

1. Kandidatus į Seimo narius gali kelti:
  - 1) vienmandatėse ir daugiamandatėje rinkimų apygardose partija, įregistruota pagal Politinių partijų įstatymą ir atitinkanti Politinių partijų įstatymo reikalavimus dėl partijos narių skaičiaus, ne vėliau kaip prieš 65 dienas iki rinkimų;
  - 2) vienmandatėje rinkimų apygardoje kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris gali būti renkamas Seimo nariu, gali išsikelti kandidatą į Seimo narius, jeigu jo išsikėlimą parašais paremia ne mažiau kaip vienas tūkstantis tos apygardos rinkėjų.
2. Daugiamandatėje rinkimų apygardoje partija kandidatus į Seimo narius kelia pateikdama kandidatų sąrašą, kuriame kandidatai surašyti iš jos nustatytos eilės. Jeigu partijos įstatai nenumato kitaip, kandidatai vienmandatėse rinkimų apygardose ir kandidatų, surašytų iš eilės, sąrašas daugiamandatėje rinkimų apygardoje turi būti patvirtinti partijos suvažiavimo ar konferencijos. Kandidatų sąrašė (jungtiniame sąrašė) negali būti mažiau kaip 25 ir daugiau kaip 141 kandidatas.

Kaip matome, siekiant užtikrinti, kad Seimo rinkimuose dalyvautų rimtai savo ketinimus ir galimybes pasvėrę politikai, Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatyme numatyta, kad kandidato išsikėlimas būtų paremtas ne mažiau kaip tūkstančiu tos apygardos rinkėjų parašų. Negana to, tiek partijų parengtiems sąrašams, tiek ir pavieniams kandidatams įstatyme numatyta prievolė sumokėti rinkimų užstatą. Pacituosime šį įstatymo straipsnį ištiesai:

41 straipsnis. Rinkimų užstatas

1. Rinkimų užstatas vienam kandidatui į Seimo narius įregistruoti vienmandatėje rinkimų apygardoje yra lygus paskutinio paskelbto šalies ūkio vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (toliau – VMDU) 1 dydžiui. Įregistruojant vieną naują kandidatą vienmandatėje rinkimų apygardoje vietoj kandidato, kurio pareiškiniai dokumentai buvo atšaukti arba jis juos atšaukė pats, užstato dydis – 1 VMDU.
2. Rinkimų užstatas vienam kandidatų į Seimo narius sąrašui įregistruoti daugiamandatėje rinkimų apygardoje yra 10 VMDU dydžių. Pakeičiant vieno kandidato vietą sąrašė, įrašant į sąrašą naują kandidatą, užstato dydis – 1 VMDU, sujungiant kandidatų sąrašus – po 0,3 VMDU už kiekvieną sujungiamą sąrašą.
3. Rinkimų užstatai įregistruoti kandidatų sąrašą nustatomi du kartus didesni tai partijai, kuri paskutiniuose Seimo arba savivaldybių tarybų rinkimuose buvo iškėlus kandidatus arba kandidatų sąrašą (sąrašus) ir nepateikė atitinkamos politinės kampanijos finansavimo ataskaitos kopijos ir praėjusių kalendorinių metų politinės partijos finansinių ataskaitų rinkinių vadovaujantis Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymu.
4. Pavėluotai pateikus pareiškinius dokumentus arba atšaukus politinės partijos ar partijų koalicijos jungtinio sąrašo kandidatų paskelbimą, arba panaikinus kandidato registraciją, arba neįregistravus asmens

- kandidatu į Seimo narius šio įstatymo 39 straipsnio 6 dalyje nustatytais pagrindais, rinkimų užstatas negražinamas.
5. Pasibaigus politinės kampanijos laikotarpiui, Vyriausioji rinkimų komisija per 40 dienų gražina rinkimų užstatą jį sumokėjusiai partijai arba asmeniui, jei yra pateikta atitinkama politinės kampanijos finansavimo ataskaita.
  6. Negražintini užstatai pervedami į valstybės biudžetą.

Rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų iškėlimas ir registravimas Lietuvos Respublikos prezidento rinkimuose

Pagal Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 23 straipsnį, turi būti sudaromi irgi trejopi rinkėjų sąrašai:

- Lietuvos Respublikos rinkėjų sąrašas;
- savivaldybių rinkėjų sąrašai;
- rinkimų apylinkių rinkėjų sąrašai.

Panašiai kaip ir Seimo rinkimuose, prezidento rinkimuose rinkėjas gauna rinkėjo pažymėjimą.

Pagal Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 29 straipsnio 3 dalį:

3. Rinkėjo pažymėjimas įteikiamas arba rinkėjui asmeniškai, arba kitam kartu su rinkėju gyvenančiam asmeniui, kuris įsipareigoja perduoti jam rinkėjo pažymėjimą. Rinkėjo pažymėjimų įteikimas rinkėjams turi būti baigtas ne vėliau kaip likus 20 dienų iki rinkimų. Jeigu tuo pačiu laikotarpiu yra paskelbti arba Seimo rinkimai, arba rinkimai į Europos Parlamentą, arba savivaldybių tarybų rinkimai, arba referendumas, arba rengiamas pakartotinis balsavimas, rinkėjo pažymėjimas įteikiamas vienas.

Iš pirmo žvilgsnio kandidatų į Lietuvos Respublikos prezidentus išsikelti ir užsiregistruoti gana paprasta. Užtenka tik įvykdyti pagrindinius konstitucinius reikalavimus – būti Lietuvos piliečiu pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyventi Lietuvoje, iki rinkimų dienos būti sulaukus mažiau kaip 40 metų ir turėti teorinę galimybę būti išrinktu Seimo nariu. Vis dėlto, kad kandidatas būtų įregistruotas ir galėtų dalyvauti rinkimuose, įstatyme numatyta papildomų sąlygų, tarp kurių yra prievolė sumokėti penkių vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio dydžių užstatą (apie 10–12 tūkstančių litų) ir surinkti 20 tūkstančių rinkėjų parašų. Rinkimų užstatas gražinamas, jeigu jų metu kandidatas į Lietuvos Respublikos prezidentus gavo daugiau kaip 7 proc. rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Priešingu atveju kandidatas užstatą praranda.

Rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų iškėlimas ir registravimas savivaldybių tarybų rinkimuose

Savivaldybių tarybų rinkimams sudaromi analogiški kaip ir prezidento rinkimams rinkėjų sąrašai. Rinkėjai taip pat gauna rinkėjų pažymėjimus.

Tuo tarpu kandidatų kėlimą ir registravimą šiuose rinkimuose lemia taikomos proporcinio atstovavimo rinkimų sistemos specifikos. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnyje numatyta:

1. Kandidatus gali kelti partijos, įregistruotos pagal Politinių partijų įstatymą ne vėliau kaip likus 185 dienoms iki rinkimų ir atitinkančios Politinių partijų įstatymo nustatytus reikalavimus dėl partijos narių skaičiaus.
2. Partija kandidatus kelia pateikdama bendrą kandidatų į savivaldybės tarybos narius sąrašą, kuriame kandidatai surašyti pagal partijos nustatytą eilę. Iš viso partijos teikiamame kandidatų sąrašė kandidatai negali būti mažiau negu pusė ir du kartus daugiau, negu iš viso renkama tos savivaldybės tarybos narių.

Savivaldybių tarybų rinkimuose kandidatūros išsikelti negali pavieniai asmenys, nes įstatymo 34 straipsnio 3 dalyje konstatuojama:

3. Kiekvienas asmuo, kuris atitinka šio įstatymo 2 straipsnyje nustatytus reikalavimus, gali išsikelti kandidatą, jeigu jo išsikėlimą parašais paremia ne mažiau kaip dešimt procentų skaičiuojant vienam savivaldybės tarybos nario mandatui, bet ne mažiau kaip 100 tos savivaldybės rinkėjų. Reikalingų surinkti parašų skaičių, nustatytą pagal paskutinių rinkimų rezultatus ir suapvalintą iki pirmųjų dviejų reikšminių skaitmenų, paskelbia Vyriausioji rinkimų komisija ne vėliau kaip likus 74 dienoms iki rinkimų.

Tai prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2011 metais gegužės 11 dieną Konstitucinis Teismas nutarė:

pripažinti, kad Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo (2010 m. birželio 30 d. redakcija; Žin., 2010, Nr. 86-4523, Nr. 141) 34 straipsnis tiek, kiek, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, jame nustatyta, kad pavieniai asmenys, neįrašyti į kandidatų sąrašus, daugiamandatėje rinkimų apygardoje gali išsikelti kandidatais į savivaldybės tarybos narius, taip pat tiek, kiek jame nenustatyta, kad Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai gali būti keliami kandidatais į atitinkamų savivaldybių tarybas būdami įrašyti ir į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio 2 daliai.

Rinkėjų sąrašų sudarymas, kandidatų iškėlimas ir registravimas Europos Parlamento rinkimuose

Rinkimams į Europos Parlamentą naudojami analogiški kaip ir prezidento ar savivaldybių tarybų rinkimams rinkėjų sąrašai. Rinkėjai taip pat gauna rinkėjų pažymėjimus. Tačiau šiuose rinkimuose yra dar viena specifinė aplinkybė, kad į sąrašus įtraukiami ir kitų Europos Sąjungos šalių nuolat Lietuvoje gyvenantys piliečiai.

Kandidatų kėlimą į Europos Parlamentą reglamentuoja Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 36 straipsnis:

1. Kandidatus gali kelti partija, pagal Politinių partijų įstatymą įregistruota ne vėliau kaip prieš 65 dienas iki rinkimų ir atitinkanti Politinių partijų įstatymo reikalavimus dėl partijos narių skaičiaus.

- Partija kandidatus kelia pateikdama kandidatų sąrašą, kuriame kandidatai surašyti pagal jos nustatytą eilę. Jeigu partijos įstatai nenumato kitaip, pagal eilę surašytų kandidatų sąrašas turi būti patvirtintas partijos suvažiavimo ar konferencijos. Kandidatų sąrašė (jungtiniame sąrašė) negali būti mažiau kaip 5 kandidatai. Kandidatų skaičius sąrašė (jungtiniame sąrašė) negali daugiau nei du kartus viršyti Lietuvos Respublikoje renkamų Europos Parlamento narių skaičiaus.

Pažymėtina, kad, kaip ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimo įstatymo atveju, šis straipsnis buvo nagrinėtas Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme, kuris 2010 metų lapkričio 13 dienos nutarime pripažino, kad:

Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 36 straipsnis (2009 m. vasario 12 d. redakcija; Žin., 2009, Nr. 19-743) ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiai ir nuolat gyvenantys Lietuvoje kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai į Europos Parlamentą gali būti renkami būdami įrašyti tik į politinių partijų sudaromus kandidatų į Europos Parlamento narius sąrašus, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnio 2 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Nors ši nuostata prieštarauja įstatymui, kol kas nenustatyta tvarka, kaip pavieniai asmenys galėtų išsikelti ir kandidatuoti į Europos Parlamentą. Greičiausiai prie šio klausimo bus grįžta artėjant Europos Parlamento rinkimams 2014 metais.

Praktinės užduotys

- Padiskutuokite, kodėl asmuo, norintis dalyvauti rinkimuose, dažniausiai turi įvykdyti tam tikrus įsipareigojimus, pavyzdžiui, surinkti tam tikrą kiekį jį remiančių piliečių parašų? Kiek piliečių parašų turi surinkti asmuo, norintis dalyvauti prezidento / Seimo rinkimuose? Padiskutuokite, tai daug ar mažai?
- Paaiškinkite, kuo skiriasi kandidatų kėlimo tvarka vienmandatėse ir daugiamandatėse apygardose rinkimuose į Seimą?
- Ar sutinkate su šiais teiginiais, reglamentuojančiais rinkėjų sąrašų sudarymo tvarką?

Teiginys	Taip	Ne	Kita
Rinkėjo pažymėjimų įteikimas rinkėjams turi būti baigtas ne vėliau kaip likus 30 dienų iki prezidento rinkimų.			
Rinkėjo pažymėjimas įteikiamas rinkėjui asmeniškai.			
Rengiant Europos Parlamento rinkimus, į rinkėjų sąrašus įtraukiami ir kitų Europos Sąjungos šalių nuolat Lietuvoje gyvenantys piliečiai.			
Jei tuo pačiu laikotarpiu yra paskelbti arba Seimo rinkimai, arba rinkimai į Europos Parlamentą, arba savivaldybių tarybų rinkimai, arba referendumas, įteikiama tiek rinkėjo pažymėjimų, kiek rinkimų organizuojama.			
Niekas negali būti įrašytas į rinkėjų sąrašą kelis kartus.			

- Padiskutuokite, kaip pasikeitė kandidatų kėlimo savivaldybių tarybų rinkimuose tvarka 2011 metais gegužės 11 dieną priėmus Konstitucinio Teismo nutarimą? Kokią įtaką šie pakeitimai gali turėti savivaldybių tarybų rinkimams?

14. Rinkimų kampanija

Rinkimų kampanija – tai laiko tarpas nuo kandidatų iškėlimo ir registracijos pabaigos iki paskirtos rinkimų dienos. Tuo metu kandidatai, juos remiantys patikėtiniai ir politinės partijos organizuoja daugybę susitikimų su rinkėjais, aiškina savo programos nuostatas, agituoja ir įtikinėja rinkėjus. Paprastai kampanijoms iki rinkimų politinės organizacijos išėikvoja daug lėšų. Daugybė pinigų sumokama už patalpų nuomą, televizijos laiką, plakatų ir agitacinių lapelių spausdinimą ir platinimą. Pagaliau iki rinkimų vyksta viešos kandidatų ir politinių partijų diskusijos ir disputai. Visos kampanijos tikslas yra paveikti rinkėją, įtikinti jį balsuoti už reklamuojamą kandidatą.

Pažymėtina, kad visoms Lietuvoje vykstančių rinkimų rūšims praktiškai taikomi tie patys bendri rinkimų agitacijos reglamentavimo principai. Juos aptarsime remdamiesi tik rinkimų agitacijos Seimo rinkimuose taisyklėmis. Tačiau reikia turėti omenyje, kad prezidento, savivaldybių tarybų ir Europos Parlamento rinkimų taisyklės yra analogiškos.

Iš esmės principinės įstatymų nuostatos dėl rinkimų agitacijos yra dvi:

- rinkimų agitacija neturi būti varžoma ir gali būti įvairių formų ir būdų. Vis dėlto įstatymuose siekiama nustatyti ir įvardyti neleistinus agitacijos būdus, kurie, išskyrus pažeidžiančius Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus, prieštarauja moralei, teisingumui ar visuomenės darnai, neatitinka sąžiningų ir garbingų rinkimų;
- kadangi rinkimų agitacijos poveikumas glaudžiai susijęs su tam skiriamų lėšų dydžiu, tai rinkimų agitacijos išlaidos ir politinės reklamos išlaidos turi būti deklaruojamos įstatymų nustatyta tvarka ir negali viršyti pagal įstatymus nustatyto didžiausio leistino politinės kampanijos išlaidų dydžio.

Detalesnė rinkimų agitacijos tvarka ir sąlygos nustatomos specialiuose rinkimų įstatymų straipsniuose. Pacituosime Lietuvos Respublikos Seimo rinkimo įstatymą:

51 straipsnis. Rinkimų agitacijos sąlygos ir tvarka

1. Vyriausiajai rinkimų komisijai paskelbus kandidatus ir kandidatų sąrašus, kandidatams suteikiama teisė nemokamai naudotis Lietuvos nacionaliniu radiju ir televizija. Rinkimų agitacijai skirtų laidų rengimo taisyklės tvirtina, konkrečią Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos laidų trukmę ir laiką nustato Vyriausioji rinkimų komisija, suderinusi su Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos vadovu. Ji taip pat paskirsto laidų laiką taip, kad nebūtų pažeisti šie lygiateisiškumo principai: tarp kandidatų sąrašų daugiamandatėje rinkimų apygardoje; tarp vienmandačių rinkimų apygardų; tarp kandidatų vienmandatėje rinkimų apygardoje.
2. Kandidatų diskusijos per radiją ir televiziją finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis iš Vyriausiajai rinkimų komisijai skirtų asignavimų.
3. Vyriausioji rinkimų komisija:

- 1) įstatymų nustatyta tvarka parenka diskusijų laidų rengėjus ir transliuotojus;
  - 2) patvirtina diskusijų rengimo taisykles.
  4. Diskusijose dalyvaujančių savarankiškų politinės kampanijos dalyvių grupės (iš dviejų ir daugiau asmenų) sudaromos tarpusavio susitarimu, o kai jo nėra – burtais.
  5. Savo iniciatyva diskusijų laidas, laikydamiesi Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo 18 straipsnio 2 dalies nuostatų, turi teisę rengti visi transliuotojai. Jiems netaikomos kitos šiame straipsnyje nustatytos sąlygos.
  6. Kandidatų sąrašus ir jų rinkimų programas išspausdina Vyriausioji rinkimų komisija per 20 dienų nuo pateikimo.
  7. Kandidatų, dėl kurių balsuojama vienmandatėje rinkimų apygardoje, rinkimų programas išspausdina tos apygardos rinkimų komisija ne vėliau kaip likus 15 dienų iki rinkimų. Rinkimų programų spausdinimo tvarką nustato Vyriausioji rinkimų komisija.
  8. Išorinė politinė reklama šiame įstatyme suprantama kaip vaizdo ar garso priemonėmis viešai skleidžiama politinė reklama. Išorine politine reklama taip pat laikoma politinė reklama, skelbiama viešose vietose, pastatuose, transporto priemonėse.
  9. Draudžiama įrengti ir skleisti išorinę politinę reklamą:
    - 1) ant statinių, kuriuose veikia valstybės valdžios, teisėsaugos, kitos valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos;
    - 2) valstybės ar savivaldybių įmonėms priklausančiose transporto priemonėse ir ant jų;
    - 3) automobilių keliuose ir jų sanitarinės apsaugos zonose, taip pat gatvėse ir prie jų, jeigu ji gali užstoti technines eismo reguliavimo priemones, kelio ženklus, pabloginti matomumą, akinti eismo dalyvius, atitraukti jų dėmesį ir taip kelti pavojų eismo dalyviams, taip pat draudžiama naudoti reklamą, imituojančią kelio ženklus;
    - 4) ant skulptūrų ir paminklų;
    - 5) 50 metrų atstumu aplink pastatą, kuriame yra balsavimo patalpa;
    - 6) neturint žemės, statinių ar kitų objektų, ant kurių ar kuriuose ji įrengiama, savininko sutikimo;
    - 7) vietose, kurios nenumatytos šio straipsnio 10 dalyje nustatyta tvarka.
  10. Išorinė politinė reklama saugomose teritorijose ir nekilnojamosiose kultūros vertybėse, taip pat jų teritorijose leidžiama tik suderinus su valstybės įstaiga, atsakinga už kultūros vertybių apsaugą, ir saugomos teritorijos steigėjo įgaliota įstaiga.
  11. Pareiga nuimti išorinę politinę reklamą iki prasidedant įstatymų nustatytam laikui, kai rinkimų agitacija draudžiama, tenka išorinę politinę reklamą paskelbusiam asmeniui.
  12. Asmenys, pažeidę šiame straipsnyje nustatytus išorinės politinės reklamos įrengimo ir skleidimo tvarkos reikalavimus, atsako įstatymų nustatyta tvarka.
  13. Visus ginčus dėl rinkimų agitacijos sprendžia Vyriausioji rinkimų komisija, vadovaudamasi šiuo įstatymu.
- <...>

54 straipsnis. Draudimas vykdyti rinkimų agitaciją naudojantis tarnybine padėtimi

1. Bet kam draudžiama naudotis tarnybine padėtimi valstybės ar savivaldybių institucijose, įstaigose ar organizacijose, taip pat valstybinėse ar savivaldybių visuomenės informavimo priemonėse vykdant bet

kokią rinkimų agitaciją, pavesti tai daryti kitiems asmenims ar kaip nors kitaip, naudojantis tarnybine padėtimi, bandyti paveikti rinkėjų valią. Valstybės, savivaldybių pareigūnams, valstybės tarnautojams draudžiama naudotis tarnybine padėtimi sudaryti sau ar partijai išskirtines rinkimų agitacijos sąlygas. Šį straipsnį pažeidęs asmuo gali būti patrauktas administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn įstatymų nustatyta tvarka.

2. Jeigu asmuo yra kandidatas į Seimo narius, valstybinėse visuomenės informavimo priemonėse jis gali kalbėti tik šio įstatymo 51 straipsnyje nustatyta tvarka. Jeigu kandidatui dėl einamų pareigų reikia pranešti visuomenės informavimo priemonėms svarbių žinių, tai jis gali padaryti tik spaudos konferencijoje. Valstybinėse visuomenės informavimo priemonėse arba iš valstybės ar savivaldybių lėšų apmokamų visuomenės informavimo priemonių laidose galima skelbti tik tą konferencijos įrašą ar jo dalį, kuriuose nėra rinkimų agitacijos.

<...>

56 straipsnis. Rinkimų agitacijos draudimas rinkimų dieną

1. Rinkimų agitacija, neatsižvelgiant į jos būdus, formas ir priemones, draudžiama likus 30 valandų iki rinkimų pradžios ir rinkimų dieną iki balsavimo pabaigos, išskyrus nuolatinę vaizdinę agitaciją, jeigu ji iškabinta likus ne mažiau kaip 48 valandoms iki rinkimų pradžios. Rinkimų agitacijos draudimo laikotarpiu jokių vaizdinių rinkimų agitacijos priemonių (išskyrus tas, kurias išleido Vyriausioji rinkimų komisija) negali būti balsavimo patalpoje ir 50 metrų atstumu aplink pastatą, kuriame yra balsavimo patalpa. Jeigu tuo pačiu metu kartu vyksta arba Respublikos Prezidento rinkimų, arba rinkimų į Europos Parlamentą, arba savivaldybių tarybų rinkimų agitacija ar agitacija dėl referendumo, agitacija draudžiama likus 30 valandų iki rinkimų pradžios ir rinkimų dieną iki balsavimo pabaigos tokiomis pat, kaip šioje dalyje nurodyta, sąlygomis ir tvarka.
2. Informacija apie vykstančius rinkimus, jų svarbą valstybės gyvenimui, atvykusių balsuoti rinkėjų skaičių, dokumentus, kuriuos būtina turėti balsuojant, kvietimas atvykti balsuoti ar kita informacija, kuria neraginama nedalyvauti rinkimuose, balsuoti už arba prieš kandidatą ar kandidatų sąrašą, nelaikoma rinkimų agitacija.
3. Asmenys, pažeidę šio straipsnio 1 dalyje išdėstytas nuostatas, baudžiami įstatymų nustatyta tvarka.

Atsižvelgiant į problemos svarbą, rinkimų agitacijos finansavimą nuspręsta reglamentuoti net specialiu Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymu. Įstatymas priimtas 2004 metais, paskutinė redakcija – 2010-aisiais.

Šiame įstatyme numatyti tokie politinių partijų ir jų politinių kampanijų finansavimo šaltiniai:

Nuolatiniai politinių partijų finansavimo šaltiniai yra:

- 1) politinės partijos nario mokesčiai;
- 2) valstybės biudžeto asignavimai;
- 3) leidybos, spaudos ir atributikos platinimo, nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo, politinių bei kultūrinių renginių (paskaitų, parodų ir kt.) organizavimo ir kita veikla;
- 4) Lietuvos Respublikoje registruotų bankų paskolos politinei partijai;
- 5) palūkanos už banko sąskaitoje esančias lėšas;

- 6) nuolatinio Lietuvos gyventojo savanoriškai skiriama 1 procento dydžio sumokėto metinio pajamų mokesčio dalis.

Politinių partijų politinės kampanijos finansavimo šaltiniai yra:

- 1) politinės partijos lėšos, gautos iš politinės partijos finansavimo šaltinių ir naudojamos partijos, partijos iškeltų kandidatų sąrašų ir partijos iškeltų kandidatų politinėms kampanijoms finansuoti;
- 2) politinės kampanijos laikotarpiu politinės partijos gaunamos pagal šį įstatymą turinčių teisę aukoti fizinių asmenų aukos politinei kampanijai;
- 3) politinės kampanijos laikotarpiu politinės partijos iš Lietuvos Respublikoje registruotų bankų gaunamos paskolos;
- 4) palūkanos už politinės kampanijos sąskaitoje esančias lėšas.

Įstatyme taip pat nustatyta, kad „finansuoti politines partijas ar politinių partijų politines kampanijas kitomis, šiame straipsnyje nenurodytomis, lėšomis draudžiama“.

Atkreipsime dėmesį į tai, kad ypač tiksliai reglamentuojamas dydis, kokias aukas iš fizinių asmenų politinės partijos gali gauti politinės kampanijos finansavimo reikams. Įstatymo 10 straipsnio 2 dalyje konstatuojama:

Vienas fizinis asmuo, nurodytas šio įstatymo 12 straipsnyje, per politinę kampaniją kiekvienam savarankiškam politinės kampanijos dalyviui gali paaukoti auką, neviršijančią 10 paskelbto praėjusių kalendorinių metų ketvirto ketvirčio vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (toliau – VMDU) dydžių. Kandidatas vienmandatėje rinkimų apygardoje ir referendumo iniciatorius savo politinei kampanijai finansuoti gali paaukoti auką, neviršijančią 20 VMDU dydžių. Bendra vieno fizinio asmens aukų suma savarankiškiems politinės kampanijos dalyviams per kalendorinius metus negali viršyti 10 procentų fizinio asmens už praėjusius kalendorinius metus deklaruotų metinių pajamų.

Praktinės užduotys

1. Prisiminkite labiausiai atmintin įstrigusius politinių partijų rinkimų kampanijų šūkius, agitaciją, reklamą. Pasvarstykite, kaip įvairūs rinkimų agitacijos metu pateikti siūlymai buvo įgyvendinti vėliau.
2. Pasidaliję grupėmis susipažinkite su atskirų politinių partijų siūlymais, išdėstytais jų programose. Aptarkite, kiek ir kokie siūlymai gali būti įgyvendinami praktiškai, kokioms ideologinėms nuostatomis jie priskirtini.
3. Išanalizuokite, kokie apribojimai taikomi rinkimų agitacijai. Kaip manote, kurie jų veiksmingiausi, kuriuos siūlytumėte keisti ar numatyti papildomus apribojimus?
4. Kodėl draudžiama naudotis tarnybine padėtimi vykdant rinkimų agitaciją? Aptarkite, kaip galima nustatyti, kada šių ribojimų nesilaikoma?
5. Kokie pagrindiniai rinkimų kampanijų finansavimo šaltiniai? Surinkite informaciją, koks ryšys tarp rinkimų kampanijų finansavimo ir išrinktų kandidatų skaičiaus.
6. Kaip manote, ar išleidus daugiau lėšų rinkimams galima pelnyti daugiau rinkėjų balsų? Aptarkite Lietuvos ir šalių kaimynių atvejus.

15. Balsavimas ir rezultatų nustatymas

Balsavimas per rinkimus Lietuvoje vyksta iš principo vienodai. Visuose rinkimuose rinkėjai balsuoja asmeniškai ir slaptai. Praktiškai visus rinkimus reglamentuojančiuose įstatymuose straipsnis, apibrėžiantis balsavimo būdą, skamba analogiškai. Paticuosime Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 6 straipsnį:

6 straipsnis. Slaptas balsavimas

1. Rinkėjai balsuoja asmeniškai ir slaptai. Draudžiama balsuoti už kitą asmenį arba pavesti kitam asmeniui balsuoti už save. Dėl fizinių trūkumų ar neįgalumo negalintis pats balsuoti rinkėjas šio Įstatymo nustatyta tvarka gali balsuoti padedamas asmens, kuriuo jis pasitiki. Jeigu kam nors tapo žinoma kito asmens balsavimo paslaptis, draudžiama ją atskleisti.
2. Kontroluoti rinkėjų valią rinkimuose draudžiama. Balsavimo metu draudžiama paveikti rinkėjo valią balsuoti arba nebalsuoti už kurį nors kandidatų sąrašą ar kandidatą. Rinkėjui turi būti sudarytos sąlygos slaptai ir netrukdomam užpildyti biuletenį. Su biuleteniu draudžiama elgtis taip, kad galėtų būti atskleista balsavimo paslaptis.

O štai čia to paties įstatymo nuostatos dėl balsavimo procedūros:

60 straipsnis. Balsavimo laikas ir vieta

Balsavimas vyksta rinkimų dieną nuo 7 iki 20 valandos apylinkės rinkimų komisijos nurodytoje patalpoje. Rinkėjas balsuoja toje rinkimų apylinkėje, į kurios rinkėjų sąrašus jis yra įrašytas, jei kito nenumato šis Įstatymas.

61 straipsnis. Draudimas rengti balsavimo patalpoje kitus renginius

Balsavimo patalpoje negalima rengti jokių kitų renginių, išskyrus rinkimų organizavimą ir balsavimą. Jokių renginių taip pat negalima rengti ir perėjimo patalpose (koridoriuose) bei prie įėjimo į balsavimo patalpos pastatą.

<...>

63 straipsnis. Rinkėjo asmens tapatybės nustatymas

1. Prie įėjimo į balsavimo patalpą rinkėjas pateikia apylinkės rinkimų komisijos nariui rinkėjo pažymėjimą, pasą ar kitą dokumentą, patvirtinantį jo asmens tapatybę. Komisijos narys, nustatęs, kad rinkėjas atvyko į tą rinkimų apylinkę, į kurios rinkėjų sąrašus jis yra įrašytas, įteikia rinkėjui rinkimų apylinkės antspaudu antspauduotą atvykimo lapelį, kuriame yra nurodyta, kelintas rinkėjas atvyko balsuoti, ir nurodo, į kurį komisijos narį kreiptis rinkimų biuletenio. Draudžiama vienam rinkėjui išduoti kelis atvykimo lapelius arba išduoti kitam rinkėjui skirtą lapelį. Jeigu asmuo, atvykęs į balsavimo patalpą, neturi reikalingų dokumentų arba neaišku, ar jis yra įrašytas į šios rinkimų apylinkės rinkėjų sąrašą, komisijos narys jam atvykimo lapelio neišduoda, bet įteikia svečio lapelį ir pasiunčia jį pas komisijos pirmininką ar jo pavaduotoją išsiaiškinti dėl balsavimo.

2. Komisijos narys, kuriam pavesta išduoti rinkimų biuletenius, iš pateiktų dokumentų nustatęs, kad atvykęs balsuoti asmuo tikrai yra į rinkėjų sąrašą įrašytas asmuo, arba jeigu rinkimų komisijos pirmininkui raštu tai paliudija du į tos rinkimų apylinkės rinkėjų sąrašą įrašyti Lietuvos Respublikos piliečiai arba nuolat Lietuvoje gyvenantys kitos Europos Sąjungos valstybės narės piliečiai, rinkėjų sąraše suranda rinkėjo pavardę, paima iš asmens rinkėjo pažymėjimą ir atvykimo lapelį. Po to, kai rinkėjas ir rinkimų biuletenius išduodantis komisijos narys pasirašo rinkimų apylinkės rinkėjų sąraše, rinkėjui išduodamas rinkimų biuletenis. Rinkėjo pažymėjimas ir atvykimo lapelis rinkėjui negražinami. Balsuojant paštu, rinkėjo pažymėjime pažymima apie biuletenio išdavimą ir rinkėjo pažymėjimas gražinamas rinkėjui.
3. Išduoti rinkėjui kito asmens rinkimų biuletenį draudžiama. Komisijos narys, pažeidęs šį reikalavimą, atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

64 straipsnis. Balsavimo tvarka

1. Gavęs rinkimų biuletenį, rinkėjas eina į balsavimo kabinetą ir joje biuletenį užpildo. Pildyti rinkimų biuletenį ne balsavimo kabinoje draudžiama.
2. Rinkimų biuletenyje rinkėjas pažymi tą kandidatų sąrašą, už kurį jis balsuoja „už“, ir, pareikšdamas valią dėl sąrašo kandidatų, specialiai tam skirtuose biuletenio laukeliuose įrašo penkių pasirinktų šio sąrašo kandidatų rinkimų numerius. Tuo būdu už šiuos kandidatus paduodami pirmumo balsai. Jeigu biuletenyje to paties kandidato rinkimų numeris įrašytas du ar daugiau kartų, šiam kandidatui pagal šį biuletenį įskaitomas tik vienas pirmumo balsas. Jeigu pagal padarytas žymas negalima nustatyti rinkėjo valios dėl vieno ar daugiau kandidatų rinkimų numerių, laikoma, kad rinkėjas nepareiškė valios dėl tų kandidatų.
3. Užpildytą rinkimų biuletenį rinkėjas pats įmeta į balsadėžę.
4. Jeigu rinkėjas, neįmetęs rinkimų biuletenio į balsadėžę, prašo, sugadintas rinkimų biuletenis pakeičiamas nauju. Rinkimų komisijos narys sugadintą rinkimų biuletenį perbraukia, ant jo pasirašo ir išduoda naują rinkimų biuletenį. Sugadinti rinkimų biuleteniai laikomi atskirai.
5. Rinkėjas, kuris dėl fizinių trūkumų negali pats rinkimų biuletenio užpildyti ir įmesti į balsadėžę, gali pasikviesti kitą asmenį (išskyrus rinkimų komisijos pirmininką, narį ar rinkimų stebėtoją), kad šis už jį atliktų šiuos veiksmus. Rinkėjas, neturintis fizinių trūkumų, dėl kurių jis negalėtų užpildyti rinkimų biuletenį, turi balsuoti pats.

Atskirai papildomai įstatyme reglamentuojama, kaip vyksta balsavimas paštu, balsavimas namuose ir balsavimas iš anksto, balsavimas Lietuvos Respublikos diplomatinėse atstovybėse ir konsulinėse įstaigose, balsavimas laivuose, balsavimas sveikatos priežiūros, socialinės rūpybos ir globos įstaigose, balsavimas kariniuose vienetuose ir balsavimas bausmių vykdymo įstaigose.

***

Rezultatų nustatymas ir laimėtojų paskelbimas – baigiamoji ilgo rinkimų proceso stadija. Apygardose balsavimo rezultatai susumuojami pagal iš anksto nustatytą balsų skaičiavimo ir laimėjusio kandidato nustatymo sistemą. Pagaliau pasiekęs pergalę rinkimuose kandidatas patvirtinamas išrinktu ir jam suteikiamas įgaliojimas ir teisė eiti pareigas, dėl kurių varžėsi, pavyzdžiui, savivaldybės taryboje, parlamente ar prezidentūroje.

Atsižvelgdami į tai, kad skirtingi rinkimai Lietuvoje vyksta pagal skirtingas rinkimų sistemas, trumpai aparsime, kaip nustatomi rinkimų rezultatai kiekvienu atveju atskirai.

Seimo rinkimų rezultatų nustatymas

Seimo rinkimai vyksta pagal mišrią rinkimų sistemą, todėl rezultatų nustatymo tvarka gana sudėtinga. Vienaip skaičiuojami rezultatai vienmandatėse rinkimų apygardose, kur taikoma daugumos atstovavimo sistema. Tokiu atveju Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatyme nurodoma:

88 straipsnis. Rinkimų rezultatų nustatymas vienmandatėse rinkimų apygardose

<...>

2. Vienmandatėje rinkimų apygardoje išrinktu laikomas kandidatas, jeigu rinkimuose dalyvavo ne mažiau kaip 40 procentų į tos rinkimų apygardos rinkėjų sąrašus įrašytų rinkėjų ir tas kandidatas gavo daugiau kaip pusę rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Jeigu rinkimuose dalyvavo mažiau kaip 40 procentų į tos rinkimų apygardos rinkėjų sąrašus įrašytų rinkėjų, išrinktu laikomas tas kandidatas, kuris gavo daugiausia, bet ne mažiau kaip vieną penktadalį visų į tos rinkimų apygardos rinkėjų sąrašus įrašytų rinkėjų balsų.
3. Jeigu rinkimuose dalyvavo daugiau kaip du kandidatai ir pagal šio straipsnio 2 dalį Seimo narys nebuvo išrinktas, po dviejų savaičių nuo rinkimų dienos rengiamas pakartotinis balsavimas, kuriame dalyvauja du kandidatai, gavę daugiausiai balsų. Pakartotinio balsavimo datą Vyriausioji rinkimų komisija paskelbia kartu su rinkimų rezultatais. Per pakartotinį balsavimą išrinktu laikomas kandidatas, gavęs daugiau balsų, neatsižvelgiant į rinkimuose dalyvavusių rinkėjų skaičių. Jeigu abu kandidatai gavo vienodą balsų skaičių, Seimo nariu tampa tas kandidatas, kuris pirmą kartą balsuojant buvo gavęs daugiau balsų. Jeigu abu kandidatai pirmą kartą balsuojant buvo gavę vienodą balsų skaičių, Seimo nariu tampa burtais.
4. Jeigu rinkimuose dalyvavo vienas arba du kandidatai ir pagal šio straipsnio 2 dalį Seimo narys nebuvo išrinktas, rinkimai laikomi neįvykusiais ir rengiami pakartotiniai rinkimai.

Visai kitaip rinkimų rezultatai nustatomi daugiamandatėje apygardoje, kur taikoma proporcinio atstovavimo sistema. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo nuostatos yra tokios:

89 straipsnis. Rinkimų rezultatų nustatymas daugiamandatėje rinkimų apygardoje

1. Daugiamandatėje rinkimų apygardoje rinkimai laikomi įvykusiais, jeigu juose dalyvavo daugiau kaip vienas ketvirtadalis visų rinkėjų.
2. Partijos kandidatų sąrašas gali gauti Seimo narių mandatų (dalyvauja skirstant mandatus) tik tuomet, jei už jį balsavo ne mažiau kaip 5 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų. Jungtinis kandidatų sąrašas, sudarytas pagal šio įstatymo 43 straipsnį, gali gauti Seimo narių mandatų (dalyvauja skirstant mandatus) tik tuomet, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 7 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų. Jeigu už sąrašus, dalyvaujančius skirstant mandatus, yra balsavę mažiau kaip 60 procentų visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų, teisę dalyvauti skirstant mandatus įgyja tas lig šiol skirstant

mandatus nedalyvavęs sąrašas (sąrašai, jeigu už juos balsavo vienodas rinkėjų skaičius), už kurių balsavo daugiausiai rinkėjų. Tokiu pat būdu kandidatų sąrašų, turinčių teisę dalyvauti skirstant mandatus, skaičius didinamas ir toliau iki tokio jų skaičiaus, kada už kandidatų sąrašus, dalyvaujančius skirstant mandatus, yra balsavę ne mažiau kaip 60 procentų visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų.

3. Mandatai kandidatų sąrašams paskirstomi pagal tai, kiek balsų gavo kiekvienas jų taikant kvotų ir liekanų metodą.
4. Apskaičiuojama kvota – tai yra, kiek balsų reikia 1 mandatui gauti. Ji lygi rinkėjų balsų, kuriuos gavo sąrašai, dalyvaujantys skirstant mandatus, sumai, padalytai iš 70. Jei dalijant gaunama liekana, dalmuo padidinamas vienetu.
5. Už kiekvieną sąrašą paduotų balsų skaičius dalijamas iš kvotos. Gautas sveikasis dalmuo yra mandatų skaičius, tenkantis kiekvienam sąrašui pagal kvotą, o šio dalijimo liekanos naudojamos likusiems mandatams paskirstyti pagal liekanas. Dėl to visų sąrašų pavadinimai surašomi iš eilės, kurioje po paskutiniojo toliau eina pirmasis, pagal jiems atitekusias dalijimo liekanas, pradedant didžiausiąja. Jei dviejų sąrašų liekanos yra lygios, pirmiau yra įrašomas tas sąrašas, kuris gavo daugiau rinkėjų balsų, o jeigu ir šie skaičiai lygūs, pirmiau įrašomas tas, kuris yra gavęs daugiau mandatų visose vienmandatėse apygardose. Jeigu ir mandatų gauta po lygiai, pirmiau įrašomas sąrašas su mažesniu rinkimų numeriu. Nepadalyti kvotų metodu mandatai po vieną padalijami sąrašams pagal eilę, pradedant tuo sąrašu, kuris buvo įrašytas pirmasis.
6. Jei kuriam nors sąrašui tektų didesnis mandatų skaičius, nei sąraše yra kandidatų, tai šie mandatai padalijami kitiems sąrašams, tęsiant toliau jų dalijimą liekanų metodu.
7. Viename sąraše kandidatai gauna mandatus ta eilės tvarka, kurią nustato Vyriausioji rinkimų komisija, nustačiusi kandidatų reitingą. Sąraše praleidžiami tie kandidatai, kurie buvo išrinkti vienmandatėse apygardose.
8. Jeigu partija, koalicija kartu su pareiškiniais dokumentais įteikia prašymą, kad jų kandidatų reitingas nebūtų nustatomas, apie tai iš anksto pranešama rinkėjams, nurodoma rinkimų biuletenyje ir kandidatų reitingas neskaičiuojamas, o įregistruota kandidatų eilė sąraše laikoma galutine.

Prezidento rinkimų rezultatų nustatymas

Prezidento rinkimų rezultatų skaičiavimo sistema yra paprastesnė. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 74 straipsnio 6–8 dalyse taip apibūdinamos rinkimų rezultatų nustatymo nuostatos:

6. Išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos Prezidentus, kuris pirmą kartą balsuojant ir dalyvaujant ne mažiau kaip pusė visų rinkėjų, gavo daugiau kaip pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų. Jeigu rinkimuose dalyvavo mažiau kaip pusė visų rinkėjų, išrinktu laikomas tas kandidatas į Respublikos Prezidentus, kuris gavo daugiausiai, bet ne mažiau kaip 1/3 visų rinkėjų balsų.
7. Jeigu pirmą kartą balsuojant Respublikos Prezidento rinkimuose nė vienas kandidatas nesurinko reikiamos balsų daugumos, po dviejų savaičių nuo rinkimų rezultatų paskelbimo dienos, sekmadienį, šio įstatymo nustatyta tvarka rengiamas pakartotinis balsavimas dėl dviejų kandidatų į Respublikos Prezidentus, gavusių daugiausiai balsų pirmą kartą balsuojant. Pakartotinio balsavimo datą Vyriausioji rinkimų komisija paskelbia kartu su pirmojo balsavimo galutiniais rezultatais. Per pakartotinį balsavimą išrinktu laikomas kandidatas į Respublikos Prezidentus, surinkęs daugiau balsų.

8. Jeigu Respublikos Prezidento rinkimuose balsuojant pirmą kartą dalyvavo ne daugiau kaip du kandidatai ir nė vienas negavo reikiamo balsų skaičiaus, rengiami pakartotiniai Respublikos Prezidento rinkimai ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo Respublikos Prezidento rinkimų dienos.

Savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų nustatymas

Pagal Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatas, mandatai partijų kandidatų sąrašams paskirstomi pagal tai, kiek rinkėjų paduotų mandato balsų gavo kiekvienas sąrašas taikant kvotų ir liekanų metodą, t. y. pirmiausia apskaičiuojama mandatų skirstymo kvota, kuri yra lygi rinkėjų paduotų mandatų balsų, kuriuos gavo kandidatų sąrašai, dalyvaujantys skirstant mandatus, sumai, padalytai iš mandatų skaičiaus. Jei dalijant gaunama liekana, dalmuo padidinamas vienetu.

Vis dėlto ne visi rinkimuose dalyvavę kandidatų sąrašai dalyvauja dalijantis vietas savivaldybių tarybose, o tik:

- kandidatų sąrašas, už kurį balsavo ne mažiau kaip 4 proc., arba
- partijų jungtinis kandidatų sąrašas, už kurį balsavo ne mažiau kaip 6 proc. rinkimuose dalyvavusių rinkėjų.

Jeigu už kandidatų sąrašus, dalyvujančius skirstant mandatus, buvo paduota mažiau kaip 60 proc. rinkėjų balsų, teisę dalyvauti skirstant mandatus įgyja tas lig šiol skirstant mandatus nedalyvavęs sąrašas (sąrašai – jeigu už juos paduotas vienodas rinkėjų balsų skaičius), už kurį paduota daugiausiai rinkėjų balsų. Tokiu pat būdu kandidatų sąrašų, turinčių teisę dalyvauti skirstant mandatus, skaičius didinamas iki tokio, kad už kandidatų sąrašus, dalyvujančius skirstant mandatus, ir išsikėlusius kandidatus būtų paduota ne mažiau kaip 60 proc. rinkėjų balsų.

Europos Parlamento rinkimų Lietuvoje rezultatų nustatymas

Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo 86 straipsnyje teigiama:

1. Partijos kandidatų sąrašas ar jungtinis kandidatų sąrašas gali gauti Europos Parlamento narių mandatų (dalyvauja skirstant mandatus) tik tuo atveju, jei už jį balsavo ne mažiau kaip 5 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų. Jeigu už kandidatų sąrašus, dalyvujančius skirstant mandatus, yra balsavę mažiau kaip 60 procentų visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų, teisę dalyvauti skirstant mandatus įgyja tas lig šiol skirstant mandatus nedalyvavęs kandidatų sąrašas (sąrašai, jeigu už juos balsavo vienodas rinkėjų skaičius), už kurį balsavo daugiausiai rinkėjų. Tokiu pat būdu kandidatų sąrašų, turinčių teisę dalyvauti skirstant mandatus, skaičius didinamas iki tokio jų skaičiaus, kol už kandidatų sąrašus, dalyvujančius skirstant mandatus, yra balsavę ne mažiau kaip 60 procentų visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų.
2. Mandatai kandidatų sąrašams paskirstomi pagal tai, kiek balsų gavo kiekvienas jų, taikant kvotų ir liekanų metodą.

3. Apskaičiuojama kvota – tai yra, kiek balsų reikia 1 mandatui gauti. Ji lygi rinkėjų balsų, kuriuos gavo sąrašai, dalyvaujantys skirstant mandatus, sumai, padalytai iš renkamų Europos Parlamento narių skaičiaus. Jei dalijant gaunama liekana, dalmuo padidinamas vienetu.
4. Už kiekvieną kandidatų sąrašą paduotų balsų skaičius dalijamas iš kvotos. Gautas sveikasis dalmuo yra mandatų skaičius, tenkantis kiekvienam sąrašui pagal kvotą, o šio dalijimo liekanos naudojamos likusiems mandatams paskirstyti pagal liekanas sąrašams, dalyvaujantiems skirstant mandatus. Dėl to visų sąrašų, dalyvaujančių skirstant mandatus, pavadinimai surašomi iš eilės, kurioje po paskutiniojo toliau eina pirmasis, pagal jiems atitekusias dalijimo liekanas, pradedant didžiausiąja. Jei dviejų sąrašų liekanos yra lygios, pirmiau yra įrašomas tas sąrašas, kuris gavo daugiau rinkėjų balsų, o jeigu ir šie skaičiai lygūs, pirmiau įrašomas sąrašas su mažesniu rinkimų numeriu. Nepadalyti kvotų metodu mandatai po vieną padalijami sąrašams pagal eilę, pradedant tuo sąrašu, kuris buvo įrašytas pirmasis.
5. Jeigu kuriam nors sąrašui tektų didesnis mandatų skaičius, negu sąrašė yra kandidatų, tai šie mandatai padalijami kitiems sąrašams, tęsiant jų dalijimą liekanų metodu.
6. Viename sąrašė kandidatai gauna mandatus ta eilės tvarka, kuri sudaroma pagal rinkėjų paduotus pirmumo balsus, kai Vyriausioji rinkimų komisija suskaičiuoja kandidatų rinkimų reitingą.
7. Jeigu partija, koalicija kartu su pareiškiniais dokumentais įteikia prašymą, kad jų reitingas nebūtų nustatomas, apie tai iš anksto pranešama rinkėjams, nurodoma rinkimų biuletenyje ir kandidatų reitingas neskaičiuojamas, o įregistruota kandidatų eilė sąrašė laikoma galutine.

Praktinės užduotys

1. Aptarkite, kaip vyksta balsavimo procedūra, kada ir kur reikia atvykti, kokius dokumentus turėti ir t. t.?
2. Pabandykite užpildyti pavyzdinius balsavimo biuletenius, pažymėti juose pirmumo balsus.
3. Pažymėkite, kurie teiginiai teisingi, o kurie – klaidingi.

Teiginiai	Teisingas	Klaidingas
Seimo rinkimuose vienmandatėje rinkimų apygardoje išrinktu laikomas kandidatas, jeigu rinkimuose dalyvavo ne mažiau kaip 40 proc. rinkėjų ir tas kandidatas gavo daugiau kaip pusę rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų.		
Partijos kandidatų sąrašas gali gauti Seimo narių mandatų tik tuomet, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 5 proc. rinkimuose dalyvavusių rinkėjų.		
Išrinktu laikomas tas kandidatas į Lietuvos Respublikos prezidentus, kuris pirmą kartą balsuojant ir dalyvaujant ne mažiau kaip pusei visų rinkėjų, gavo mažiau kaip pusę visų rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų.		
Savivaldybių tarybų rinkimuose dalyvavę kandidatų sąrašai dalyvauja dalijantis vietas tarybose, jeigu už kandidatų sąrašą balsavo ne mažiau kaip 5 proc. rinkėjų.		
Partijos kandidatų sąrašas gali gauti Europos Parlamento narių mandatų tik tuo atveju, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 10 proc. rinkimuose dalyvavusių rinkėjų.		

4. Apsvarstykite, kaip elgtumėtės, jeigu pastebėtumėte rinkimų procedūros pažeidimus, kokias institucijas reiktų informuoti?

Pabaigos žodis

Susipažinome su rinkimų instituto vaidmens demokratinėse politinėse sistemose vaidmeniu ir aptarėme įvairius jo aspektus, kurie nepraranda aktualumo besikeičiančiame šiuolaikiniame pasaulyje ir sparčios technologijų kaitos veikiamoje visuomenėje. Sudėtinga prognozuoti tolesnės demokratijos ir rinkimų instituto raidos perspektyvas. Viena vertus, naujosios techninės galimybės šiandien jau leidžia ne tik svarstyti, bandyti ir vertinti elektroninių rinkimų galimybes, bet ir apskritai aiškiai formuluoja tolesnę demokratinės politinės sistemos raidos perspektyvą. Kita vertus, svarbu nepamiršti ir nepaleisti iš akių to, kad vienintelis esminis kriterijus, kuris vienareikšmiškai leidžia įvertinti bet kokią naujovę, yra laisvo piliečių pasirinkimo užtikrinimas. Tikimės, kad pažintis su šioje knygoje išdėstyta medžiaga pagal išgales prisidės prie šios maksimos įtvirtinimo skaitytojų galvose ir širdyse.

Knygoje taip pat detalai išnagrinėjome Lietuvos rinkimus reglamentuojančius teisės aktus. Tai padarėme ne tik siekdami pateikti svarbiausią žinotiną informaciją rinkėjui, bet ir norėdami parodyti, kad rinkimai yra subtilus, sudėtingas procesas, kurį iš tikrųjų nelengva išlaikyti iš anksto nustatytų procedūrų rėmuose. Įstatymuose įtvirtintos taisyklės sukuria tvirtumo ir nepajudinamumo įvaizdį, tačiau kiekvienas įstatymas yra vertas tiek, kiek jo iš tikrųjų laikomasi. Todėl dar kartą norėtume akcentuoti, kad sąžiningi ir laisvi rinkimai įmanomi tik tuomet, kai nėra pažeidžiama nė viena šio ilgo ir sudėtingo proceso grandis.

Lietuvoje vykstančių rinkimų įstatymai jau yra pakankamai tobuli – jie užtikrina sėkmingą ne vieno Seimo, prezidento ir kitų rinkimų eigą. Tiesa, gyvenimas sparčiai keičiasi ir reikalauja tobulinti esamus teisės aktus. Šiuo metu jau rengiamas Lietuvos rinkimų kodeksas, kuris turėtų jungti mūsų aptartus Seimo, prezidento, savivaldybių tarybų, Europos Parlamento rinkimų, referendumo, Vyriausiosios rinkimų komisijos, politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo įstatymus į vientisą, nebeturintį nesutapimų ir neišbaigtumų dokumentą. Todėl ateityje ir šioje knygoje išdėstytos įstatymų nuostatos neišvengiamai turės būti atitinkamai pakoreguotos.

Teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija, Žin., 1992, Nr. 33-1014.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, Žin., 1990, Nr. 29-692.

Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas, Žin., 1993, Nr. 2-29.

Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas, Žin., 1994, Nr. 53-996.

Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas, Žin., 2003, Nr. 115-5192.

Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas, Žin., 1990, Nr. 29-692.

Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas, Žin., 2004, Nr. 135-4894.

Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas, Žin., 2002, Nr. 64-2570.

Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas, Žin., 2002, Nr. 68-2774.

Akademinė literatūra

Algis Krupavičius (sud.). *Seimo rinkimai'96: trečiasis „atmetimas“*. Vilnius: Tvermė, 1998.

Algis Krupavičius, Alvidas Lukošaitis. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.

Ainė Ramonaitė (sud.). *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*. Vilnius: Versus aureus, 2009.

Interneto svetainės ir duomenų bazės

Portalas „Mano balsas Lt“ – <http://www.manobalsas.lt>.

Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija – <http://www.vrk.lt/>.

Lietuvos politinių partijų sąrašai Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos interneto svetainėje – http://www.tm.lt/tm/partiju_sarasai/.

Referendumų duomenų bazė *Centre for Research on Direct Democracy* (Šveicarija) – <http://www.c2d.ch/>.

Gediminas Vitkus, Rasa Aškinytė-Degėšienė

Vi336 Pilietinis švietimas: pagalbinkas rinkėjui. Skaitinių vadovėlis suaugusiesiems / Gediminas Vitkus, Rasa Aškinytė-Degėšienė. – Vilnius: Nacionalinis mokymų centras, 2013. – 96 p.

ISBN 978-609-8053-07-4

UDK 32.01

Pilietinis švietimas: pagalbinkas rinkėjui Skaitinių vadovėlis suaugusiesiems

Redaktorė

Sonata Liekytė

Maketuotojas

Vaidotas Zaleckis

Išleido

Nacionalinis mokymų centras

Mindaugo g. 14B–51, LT-03225 Vilnius

www.nmcentras.lt

Leidinyje naudotos ELTOS, autorių ir leidėjų archyvo nuotraukos.